

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Obor: Historická sociologie

Diplomová práce

Demokratizační proces v Libyi a jeho reflexe

Autorka práce: Bc. Zuzana Horáčková

Vedoucí práce: Mgr. Karel Černý, PhD.

Praha 2013

Formální prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím literatury uvedené v seznamu literatury a souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně Fakulty humanitních studií UK v Praze a může být využita jako studijní text.

V Praze dne 24. 12. 2012

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu své práce Mgr. Černému, PhD., své rodině a rodině Velenských za hlídání syna a Mohammedu Elashgovi za odbornou spolupráci.

Abstrakt

Práce zkoumá relevantnost teorií o procesech demokratizace z pohledu autorů Francise Fukuyamy, Samuela Huntingtona a Fareeda Zakarii, ověřuje, nakolik jsou jejich koncepce relevantní pro analýzu a popis demokratizačního procesu v Libyi na pozadí událostí tzv. arabského jara 2011. Teoretická část diplomové práce předkládá historickou, socio-kulturní, náboženskou, ekonomickou a geopolitickou deskripci Libye se zaměřením na demokratizační a liberalizační procesy v zemi. Práce rozebírá příčiny a faktory demokratizace, které aplikuje na situaci v Libyi a okolních zemích.

Cílem empirické části diplomové práce je aplikace prezentovaných teoretických koncepcí, zejména pak Huntingtonovy Třetí vlny, na demokratizační proces v Libyi, a jeho konfrontace s reflexemi a hodnoceními procesu demokratizace z pohledu řadových občanů Libye žijících v České republice. Empirická část je v návaznosti na Huntingtona rozdělena na čtyři části: I. Reflexe a hodnocení autoritářského režimu; II. Reflexe a hodnocení pádu autoritářského režimu; III. Reflexe a hodnocení nastolení nového demokratického režimu a IV. Reflexe a hodnocení konsolidace demokracie v zemi.

Abstract

This work examines relevancy of theoretical approaches on the subject of democratization processes presented by Francis Fukuyama, Samuel Huntington and Fareed Zakaria, and it discusses a level of relevancy of their theoretical concepts and theses in comparison to the democratization process in Libya, which started in spring 2011. First, the theoretical part of this work presents specific historical, sociocultural, political, religious and economic contexts of Libya from a historical-sociology perspective with a focus on the democratization and liberalization processes in Libya. It discusses democratization factors and reasons, which are applied on the situation in Libya.

The empirical part of this work presents reflections and perspectives of the democratization process in Libya from an emical perspective of a Libyan citizen. These reflections are confronted with the theoretical approaches presented in the first part, especially with Huntington's Third Wave. The empirical part reflects the processes of the previous non-democratic regime of Muammar Kaddafi, then the fall of the regime and the revolution situation in Libya, a new democratic regime and finally, the perspectives of consolidation of democracy in Libya.

Obsah

1	Úvod	1
2	Libye – kontext.....	3
2.1	Historický kontext	3
2.1.1	Charakteristika Kaddáfího nedemokratického režimu	7
2.1.2	Libye v 21. století	10
2.1.3	Arabské jaro a Kaddáfího pád.....	12
2.1.4	Svobodná Libye.....	16
2.2	Demografický a sociálně-ekonomický kontext Libye.....	21
3	Teoretická část.....	27
3.1	Demokratizace arabských zemí.....	27
3.2	Teorie demokratizace	36
3.2.1	Proces demokratizace	40
3.2.2	Konec autoritářského režimu	42
3.2.3	Ustavení demokratického režimu.....	46
3.2.4	Konsolidace demokracie.....	48
4	Empirická část.....	53
4.1	Metodologie výzkumu	53
4.1.1	Výzkumný problém, výzkumná otázka	53
4.1.2	Sběr dat	54
4.1.3	Způsob výběru.....	56
4.1.4	Analýza dat.....	58
4.1.5	Etické otázky výzkumu.....	61
4.2	Empirická zjištění	62
4.2.1	Hodnocení a reflexe nedemokratického režimu.....	63
4.2.2	Hodnocení a reflexe příčin a průběhu ukončení nedemokratického režimu.....	74
4.2.3	Hodnocení a reflexe nastolení nového, demokratického režimu	82
4.2.4	Hodnocení a reflexe konsolidace demokratického režimu v Libyi.....	92
5	Závěr	102

1 Úvod

Události, které se odehrály během vlny úspěšných revolucí v Tunisku, Egyptě a Libyi na jaře roku 2011, na první pohled předznamenaly pád autoritativních režimů v regionu a otevřely cestu demokratizačním a liberalizačním procesům v oblasti arabského světa, tedy v kulturně-civilizačním okruhu, který doposud zůstal vůči demokratizačním vlnám relativně rezistentní [Kropáček 1999]. V únoru 2011 se zásadním způsobem proměnil život více než 6,5 milionu obyvatel Libye, kteří po několik generací museli snášet nedemokratický režim Muammara Kaddáfího. Ačkoli byla jeho vláda zpočátku lidmi vnímána z velké části jako vítaná změna po dvou dekádách monarchistické, postkoloniální vlády krále Idríse, záhy začal Kaddáfí legitimitu ztrácet. Na pokles legitimacy reagoval diktátor nejrůznějšími způsoby. Představil vlastní verzi „nejdemokratičtějšího“ státního zřízení, *džamáhíríji*, zastrašoval opozici represemi a demonstrativními tresty, inicioval mezinárodní konflikty za účelem stmelení Libyjského národa v zájmu nacionálního a panarabského cítění stavěného do opozice vůči Západu, ale především se odvolával na relativně vysokou životní úroveň a hospodářské úspěchy [St John 2012: 103 - 124].

Vzhledem k velké neochotě autoritářských režimů a zejm. vůdců personalistických diktatur vzdát se dobrovolně své vlády, představují události, které uchvátili Libyi a ostatní arabské země v rámci událostí tzv. „arabského jara“ důležitý moment v dějinách místních obyvatel. Cílem této práce je proto prezentovat ucelenou reflexi demokratizačních událostí z pohledu řadových občanů a konfrontovat ji s teoretickými koncepcemi autorů, kteří se demokratizací zabývají.

V první řadě diplomová práce navazuje na teoretické předpoklady Samuela Huntingtona [2008] prezentované v rámci *Třetí vlny*. Kromě Huntingtona jsou v rámci diplomové práce prezentovány také další teoretické koncepce, mj. Francise Fukuyamy [2004] a jeho monografií *Budování státu*, příp. *Budoucnost svobody* Fareeda Zakarii [2005], příspěvky k demokratizaci a tranzitologii prezentované Vladimírou Dvořákovou [1994] v knize *O přechodech k demokracii*, případně Kuncově [1996] *Demokracii a ústavnosti*.

Přes relativně obsáhlý diskurs zabývající se demokratizací islámských zemí na teoretické úrovni byly doposud do značné míry přehlíženy postoje a pohledy obyvatel islámských zemí, kterých se situace týká především [Černý 2012]. Motivací k napsání této práce byl tedy především zájem o získání ucelené reflexe demokratizačních procesů z pohledu občanů Libye. Ačkoli se jedná o výzkum Libyjců žijících převážně zde v České republice, mají empirické výsledky vysokou vypovídací hodnotu, neboť události prožívali stejně emotivně jako jejich spoluobčané doma. Se svými rodinami a přáteli v Libyi udržují intenzivní, téměř každodenní kontakt a v České republice žijí většinou jen dočasně, kvůli práci či studiu.

Vzhledem k tomu, že se jedná o výzkum postojů a reflexí z emické perspektivy, jsou v rámci empirické části prezentovány výsledky kvalitativního výzkumu, který byl realizován v průběhu roku 2012, tedy rok po dramatických událostech, které vedly ke Kaddáfího pádu. Tyto poznatky jsou konfrontovány s teoretickými koncepcemi. Empirická část je rozdělena na čtyři výzkumné otázky. První zjišťuje, jak Libyjci hodnotili nedemokratický režim Muammara Kaddáfího, druhá zjišťuje hodnocení a reflexe pádu nedemokratického režimu, třetí mapuje hodnocení a reflexe nastolení nového, demokratického režimu, a poslední odhaluje perspektivy do budoucna v souvislosti s konsolidací demokracie v Libyi.

Motivací volby výzkumného problému byla snaha upozornit na neprobádanou oblast sociální reality [Strauss – Corbin 1999: 21], totiž reflexi demokratizačního procesu obyčejnými lidmi, kteří jsou občany konkrétní země, Libye, přičemž proces demokratizace v této zemi je, po pádu 42 let trvající diktatury, nanejvýš aktuální. Vzhledem k možnostem realizace výzkumu v rámci České republiky došlo k zúžení výzkumného problému na reálně zkoumatelnou velikost pomocí *výzkumné otázky* [Strauss – Corbin 1999: 24], která zní: *Jak Libyjci žijící v České republice reflektují a hodnotí demokratizační proces v Libyi?*

Nejprve je však nutné nastínit zcela specifický historicko-geografický kontext situace v Libyi, který událostem pádu nedemokratického režimu a otevření cesty demokratizace v zemi předcházely, a prezentovat konkrétní demokratizační události, které po pádu bývalého režimu nadcházely.

2 Libye – kontext

2.1 Historický kontext

Ačkoli tvoří v současnosti Libye jednotný státní celek, historicky tomu tak nebylo. Od antiky byly západní a východní region napojeny na odlišnou kulturu [Haimzadeh 2011]. Protože země leží na hranici mezi třemi světy – arabským, africkým a středozezemním, hrála její geografická poloha důležitou roli na historický vývoj [St John 2012]. V 7. století se dostává Libye pod arabskou nadvládu a většina z původně berberských kmenů pozvolna přijímá konverzi k islámu. V 16. století se Libye stává Osmanskou provincií [Vandewalle 2012: 16].

V září 1911 bylo zahájeno dobývání Libye ze strany Itálie, která se brzy zmocnila vlády nad celým pobřežím [Haimzadeh 2011: 31]. V Kyrenaice a Fezzánu ovšem Italy donutily k odsunu povstalecké jednotky podporované bratrstvem *sanúsíja*, které sehrálo svým zaměřením vůči jakékoli cizí, nemuslimské nadvládě důležitou roli při utváření identity poválečné Kyrenaiky¹ [Vandewalle 2012: 43]. První světová válka přinesla Blízkému východu úplnou porážku. Osmanské impérium kapitulovalo a jeho dědictví bylo rozparcelováno. Islámská politická moc byla zlomena, ve většině arabských zemí se uskutečnila nadvláda křesťanských velmocí politicky vycházejících ze sekularismu [Gombár 1989: 126]. Z bývalých arabských provincií Osmanské říše se staly francouzské a britské mandáty, což byl jen honosnější název pro koloniální status. Ze slibů o poskytnutí nezávislosti těmto provinciím jako odměny za vojenskou pomoc Arabů proti Turecku, nezůstalo nic, a splnily se tak předpovědi řady arabských nacionalistů. V Libyi mezitím pokračoval rozhořčený a krvavý odpor domácího obyvatelstva proti italským okupantům [Gombár 1989: 150].

Došlo tedy k situaci, kdy „nevěřící“ ovládli centrální části islámského světa. Pro uvědomělé muslimy to byl zdrcující poznatek. Ačkoli většina muslimského

---

¹ Zakladatel hnutí Muhammad Ibn Alí as-Sanúsí (nar. 1787) kázal, že každý muslim, který se rozhodl praktikovat idžtihád (individuální interpretace svatých textů a tradice), může pokračovat cestou súfismu a vydat se na cestu mysticismu. Předpověděl víru v imamát, teokratickou koncepci státu, který odmítá podřízenost nemuslimským panovníkům, čímž se částečně vysvětluje odpor sanúsijů vůči Italům [Haimzadeh 2011: 32].

obyvatelstva považovala islám za životní nezbytnost, neexistoval téměř žádný pocit těsné sounáležitosti, o které snili panarabisté. V popředí politického zájmu byly regionální problémy a boj proti koloniální nadvládě [Vandewalle 2012: 24 – 30]. Podle St Johna [2012: 1119 – 1164] byl islám jediným potencionálním faktorem, na jehož základě bylo možné tehdy kmenově rozdělenou společnost sjednotit. Představitelé sanúsijského řádu si byli vědomi nezbytnosti přizpůsobit islám novým společenským a politickým podmínkám [Gombár 1989: 178].

Obr. 1 Mapa Libye. Zdroj: HRW.

Libye stála poněkud izolovaně od politického a sociálního vývoje ostatních arabských zemí, kde dával islám možnost stát se znakem identity kolonizovaných a kde se pomalu překlenovala propast mezi starým islámským a moderním národním cítěním, jako např. v Maroku. V roce 1918 se stává hlavou sanúsijského řádu *Sayyid Muhammad Idris al-Mahdi al-Sanusi*. Nástup Mussoliniho k moci v roce 1922 obnovil dobývání Libye a Idrís byl nucen emigrovat společně s hlavními vůdci hnutí do Káhiry. Postupně byly zlikvidovány všechny partyzánské oddíly a pádem Kufry byla v roce

1932 ukončena dvacet let trvající válka [St John 2012: 1597]. Vojenské operace, hlad, nemoci, deportace a koncentrační tábory způsobily smrt více než 80 000 Libyjců [Haimzadeh 2011: 34]. Fašistická Itálie se snažila přeměnit Kyrenaiku a Tripolisko v italské provincie [Gombár 1989: 176]. Proti této snaze stáli především četní představitelé kmenové aristokracie úzce spjaté se sanúsijským řádem a libyjská inteligence vychovaná v evropských školách nebo v sousedních arabských zemích [St John 2012: 1705]. Po válce, když se očekávalo vyhlášení jednoho nebo více států na území Libye, byly dva regiony ustaveny pod správu Britů (Kyrenaika a Tripolisko) a jeden pod správu Francouzů (Fezzán) [Gombár 1989: 177].

V létě 1944 byl v Kyrenaice po více než dvacetileté emigraci triumfálně přivítán emír Idrís. Podařilo se mu získat kontrolu nad hnutím za nezávislost a postupně zlikvidovat veškerou opozici. Bez konzultací s Tripoliskem i s vítězem války vyhlásil 1. března 1949 nezávislost Kyrenaiky. V říjnu 1951 byla přijata ústava a ustaveno libyjské federální království pod vládou krále Idríse [St John 2012: 2066]. Každá provincie byla tvořena legislativním shromážděním a výkonnou radou složenou z ministrů. 24. prosince 1951 byla králem v Bengházi vyhlášena nezávislost, což symbolicky znamenalo opuštění Tripolisu jakožto centra politické moci. Ani vznik jednotného libyjského království ovšem nedokázal zakrýt význam regionálních odlišností, a především hněv velké části obyvatel Tripolisu. Autoritářské způsoby krále toto napětí posilovaly [Haimzadeh 2011: 38]. Veškeré projevy zpochybňující legitimitu Idrísovy vlády byly ovšem násilně potlačeny, představitelé opozice vyhoštěni a politické strany zakázány.

Důležitou roli v té době sehrály zájmy USA, které se v roce 1947 rozhodly umístit v souvislosti s Izraelem a potencionálním blízkovýchodním konfliktem několik strategických námořních a leteckých základen, a nedaleko Tripolisu byla zbudována základna Wheelus [St John 2012: 1890]. Zájmy zde chtěli chránit také Britové, kteří měli vojenskou základnu v Kyrenaice.

Aniž by k tomu měly jakékoli oprávnění, vyslaly některé významné ropné společnosti (BP, Shell, Esso) v roce 1947 výzkumné týmy hledat ropná naleziště do Libye. Předpoklady o rozsahu nalezišť se naplnily a Libye se brzy stala 4. největším

producentem ropy na světě. Z ekonomických a politických důvodů bylo nutné upravit ústavu, protože skutečnost, že ropa byla nalezena u Kyrenaiky, zvyšovala riziko nerovnováhy mezi třemi regiony a bylo nutné je sjednotit [Vandewalle 2011: 57]. Konec federalismu se snažila vláda legitimizovat pomocí myšlenek libyjské jednoty a arabského nacionalismu, který měl v té době mezi Libyjci velkou odezvu. Roku 1963 došlo ke změně ústavy a z libyjského království se stal centralizovaný stát [Ben-Halim 1998].

Ropná renta a důraz na urbanizaci proměnily tvář původně ryze zemědělské společnosti zásadním způsobem [St John 2012: 2081]. Během několika let vzrostla neporovnatelně životní úroveň obyvatelstva. Obrovského rozmachu dosáhl rozvoj měst, který ovšem nebyl doprovázen dostatečnou bytovou infrastrukturou. Podle Ben-Halima [1998] lze v monarchistickém zřízení spatřovat počátky šíření korupce, která v polovině 60. let dosahovala takové úrovně, že to narušovalo základy konstitučního uspořádání a integrity veřejné služby. Během krátké doby se přestěhovala více než polovina libyjské populace do měst s vyhlídkou získání práce. Pokud se jim práci sehnat nepodařilo, usadili se v chudinských čtvrtích. Vláda se snažila situaci řešit a v roce 1966 vyhlásila velké stavební projekty, ale výsledky vyžadovaly více času [Haimzadeh 2011: 39]. Nespokojenost vykořeněné populace, bez politické a odborové příslušnosti, se projevovala stále silněji.

Ve stejném období vznikala nová třída sociálně privilegovaných. Zbohatlíci se odvraceli od tradičního způsobu života a myšlení. Jednalo se zejména o zaměstnance v petrochemickém průmyslu a vládní funkcionáře. Nerovnováha mezi novými třídami a zbytkem populace, které se příjmů z ropy nedostávalo, se vyostřovala. Nebyla to ovšem lidová revoluce, která ukončila trvání monarchie, nýbrž vojenský převrat z 1. září 1969. Za nepřítomnosti krále Idrise převzala skupina 12 mladých důstojníků hlavní strategické body země. Ačkoli západní tajné služby disponovaly určitými informacemi o potencialitě vojenského převratu, velice je překvapilo načasování a fakt, že byl převrat vedený skupinou mladých důstojníků [St John 2012: 2551]. Vyhlásili Radu revolučního velení a o několik dní později mluvčí skupiny, sedmadvacetiletý plukovník Kaddáfí, přečetl první komuniké v rozhlase [Haimzadeh 2011: 41].

Vzhledem k tomu, že v té době vypršela smlouva zajišťující akceptaci přítomnosti britské a americké vojenské základny na území Libye, kterou Idrís odmítal znovu uzavřít, spatřovali Američané a Britové původně v převratu naději. Věřili, že bude snazší své zájmy prosadit s novou vládou a bezodkladně iniciovali jednání. Velice se však mýlili. Revoluční rada obratem vykávala veškeré zahraniční jednotky z Libye jakožto „relikty imperialismu na území Libye“ St Johna [2012: 2583]². Američané se snažili s novou vládou dohodnout alespoň v souvislosti s obchodem s ropou. Nakonec však došlo ke znárodnování zahraničních ropných společností.

2.1.1 Charakteristika Kaddáfího nedemokratického režimu

Ke specifickým Kaddáfího autoritářského režimu patřil podle Gombára [2001: 12] *klientelismus* vedoucí k nadměrné centralizaci moci ve „vnitřním kruhu“ kolem hlavy státu a k hypertrofii bezpečnostních a zpravodajských složek a elitních jednotek, sklon k vnitropolitické represí a porušování lidských práv opozice včetně zahraničních disidentů a také etatismus zasahující do hospodářské politiky a zaručující privilegované postavení „vnitřního kruhu“ a jeho elitní klientely. Charakteristickým rysem byla také *obtížnost transformace směrem k demokracii* ve vnitřní politice, ekonomické liberalizace a zásadám mírového soužití v zahraniční politice.

Historické kořeny autoritativního režimu v Libyi se vázaly k Násirově důstojnické tradici „egyptské revoluce“ z července 1952. St John [2012: 2400] upozorňuje, že v době nezávislosti chyběla Libyi nějaká „zastřešující ideologie, která by vedla různorodé obyvatelstvo; žádný soubor běžných tradic, které by sjednotily příslušníky kmenů v Kyrenaice, městskou populaci v Tripolisu a nomády ve Fezzánu³“, což otevřelo prostor právě ideologii násiristického panarabismu, který mj. ospravedlňoval násilnou cestu k moci vojenským převratem. Kaddáfího představa Násirova následníka se ovšem nesečkala s širší podporou regionálních představitelů, kteří měli k jeho aktivitám a výrokům podezřívavý vztah [Vandewalle 2011: 193]. Po odklonu egyptského prezidenta Sadáta od násirismu se Libye přeorientovala na vlastní

---

2 V originále “bases of imperialism exist in Libyan territory” [St John 2012: 2583].

3 V originále „no overarching ideology to guide a diverse population; no set of common traditions to unite the tribesmen of Cyrenaica, the townsmen of Tripolitania, and the nomads of Fezzan“ [St John 2012: 2400].

„universalistickou“ teorii, obsaženou v *Zelené knize* libyjského vůdce [Muzikář 1973]. Křečovitá snaha o autenticitu však nacházela paralely spíše v subsaharské Africe, než v arabském světě [Gombár 2001: 13]. Zahraničněpolitická praxe Libye v rámci bipolárního systému však nevycházela z panarabismu, nýbrž z lokálně pojatých užších „národních zájmů“.

Gombár [2001: 15] označuje Kaddáfího režim za *predátorský*, zatímco Fukuyama [2004: 27] charakterizuje systém, v němž politická moc parazituje na bohatství společnosti a slouží k podpoře užší skupiny stoupenců vládce země, jako v případě Libye, jako *neopatrimonální*. Vládce užívá svou moc jen k tomu, aby převáděl zdroje státu a obyvatel k jednomu účelu, kupř. k podpoře jediné rodiny, kmene, oblasti či etnické skupiny. Původně „revoluční“ autoritativní režim brzy přešel ke kultu osobnosti vůdce a ke klientelismu, založeném na bázi příbuzenských, rodinných, klanových a kmenových svazků⁴ bez ohledu na ideologicko-stranické či kvalifikační předpoklady mocenské elity. Privilegované postavení klientelistických struktur představuje hlavní překážku transformace autokratických režimů k demokracii, vede k diletantizaci byrokracie a etatistickým tendencím v hospodářské oblasti. K upevnění klientelistických struktur, zastoupených v elitních jednotkách a zpravodajských a bezpečnostních složkách, přispívají také válečné konflikty, a klientelismus je tak překážkou i mírovému soužití [Gombár 2001: 15 – 17].

V roce 1973 byla zahájena „kulturní revoluce“, vyhlášen boj buržoazii a předložena „Třetí mezinárodní teorie“. Kaddáfí rezignoval na všechny státní funkce kromě vrchního velení armády, a stal se „vůdcem revoluce“. Novou fází revoluce se stala epocha *džamáhíríje* („vláda mas“). Libyjská vláda byla nahrazena *Všeobecným lidovým výborem*. Příslušnost k jakékoli politické straně byla trestána smrtí, což vedlo k masovému odlivu vzdělaných Libyjců do zahraničí. Základním zákonem byl podle proklamace Korán. Podle Gombára [2001: 86] se však autoři, kteří v Kaddáfího *Zelené knize* hledají prvky islamismu, hluboce mýlí. Také Vandewalle [2011: 85 – 89] upozorňuje na to, že vycházel především z „přímé demokracie“ beduínských kmenů. Teprve později byla Kaddáfího teorie „intelektualizována“ řadou autorů. Periodická

---

4 Oporu režimu tvořily kmeny Qadhdháfa, Magharha a Warfala, jejichž příslušníci představovali páteř Kaddáfího důstojnického sboru a bezpečnostního aparátu [Gombár 2001: 15 - 17].

zasedání lidových konferencí i kongresu sloužil Kaddáfimu jako permanentní referendum legitimizující jeho mocenské postavení. Opakovaně inicioval čistky v revolučních výborech, neboť technika periodické struktury vytvářela chaos rozptylující vnitropolitické tlaky vůči režimu. Neexistence skutečné opozice v 70. a 80. letech pomáhala vyvolávat k životu islámská hnutí nabízející změnu [Kropáček 1999: 102].

Období mezi lety 1978 a 1987 je označováno jako „temné desetiletí“ v důsledku zvýšeného politického útlaku a hospodářských potíží [Gombár 2001: 87]. Kaddáfí uplatňoval svou moc hlavně prostřednictvím diktatury revolučních výborů, jejichž členové byli za svou lojalitu odměňováni privilegii. Užívali luxusu, cestovali do zahraničí, získávali domy a byty po násilném vystěhování vlastníků. Během tzv. „zelené přestavby“ probíhající během 90. let dochází k částečné liberalizaci libyjské ekonomiky a realističtější zahraniční politice [Gombár 2001: 89]. Do politiky se začínají stále aktivněji zapojovat Kaddáfího synové *Saif al-Islam* a *Saadi Kaddafi*, kteří se snažili veřejně prezentovat jako zastánci politické a ekonomické modernizace země [Vandewalle 2011: 175]. Ačkoli se začíná stále více politicky angažovat nová generace technokratů a mladých intelektuálů vytvářejících vnitřní tlak na režim, nedostatek institucionalizace v rámci politického systému zanechával většinu procesů i nadále v područí Kaddáfího vlastních rozhodnutí [Vandewalle 2011: 176].

Během Kaddáfího vlády docházelo k systematickému porušování lidských práv. Podle Freedom House⁵, americké nevládní neziskové organizace, která si klade za cíl hájit demokracii, politické svobody a lidská práva po celém světě, byla Libye hodnocena jako nesvobodná země bez občanských svobod, politických práv, svobody tisku, bez nezávislosti armády a bez práv etnických menšin. Země měla během 70. a 80. let hodnocení mezi 6,2 a 6,5 body a od 90. let do revoluce 2011 dokonce nejhorších 7 bodů⁶, čímž společně se Súdánem představovala vůbec nejhorší hodnocení v regionu Blízkého východu.

Malé šance byly v souvislosti s demokratizací v té době dávány disidentské opozici v zahraničí z řad bývalých politických činitelů a inteligence. Nepočtení

---

5 Organizace Freedom House je známá pro své každoroční výroční zprávy, v nichž zveřejňuje hodnocení stupně demokratické svobody v jednotlivých zemích. Dostupné na: www.freedomhouse.org.

6 Body shrnují hodnocení ve všech zkoumaných oblastech.

rojalisté byli během Kaddáfího režimu soustředěni v Londýně kolem vnuka svrženého krále *Muhammada as-Samúsiho*. Potenciál ve prospěch demokratizace režimu spatřovali odborníci především v postoji kruhů spojených s ropou a firmami preferujícími alternativu tržního hospodářství. Určité šance na změnu režimu byla přikládána aktivitě armády, jejíž vysocí důstojníci se v 90. letech několikrát marně pokusili o převrat [Gombár 2001: 90].

Hrozbu pro Kaddáfího režim představoval také islamistický extremismus. Obzvláště silná byla tato opozice v oblasti Běnhází, kam Kaddáfí po nezdařeném atentátu na svou osobu v květnu 1998 poslal tisíce vojáků k potlačení Libyjské islámské skupiny a Hnutí libyjských mučedníků. Alison Pargeterová [2012: 8] upozorňuje, že východ byl během Kaddáfího vlády systematicky marginalizován, nejprve jako místo spojené s monarchií, posléze jako sídlo fundamentalistů. Podle St. Johna [2012: 4346] představovaly islamistická hnutí pro Kaddáfího daleko větší hrozbu, než úspěšně potlačovaný disent v rámci armády i kmenových skupin. Ve snaze legitimizovat svou vládu, vystupoval Kaddáfí jako veřejný ochránce přísnější aplikace islámského práva a prosadil zákon zaručující větší moc náboženským představitelům. Do východního regionu nebyly neinvestovány téměř žádné prostředky, budovy se nacházely v desolátním stavu, byl zde nedostatek bydlení a nespočet satelitních přijímačů bažících po jakémkoli spojení s okolním světem. Podle Pargeterové [2008: 8] je tak snadné porozumět, proč revoluce zažehla oheň právě zde.

2.1.2 Libye v 21. století

Díky obvinění Kaddáfího z podpory terorismu ve světě byly během 90. let uvaleny na Libyi mezinárodní sankce. Kaddáfí se v té době stále více obracel na své regionální sousedy, u kterých hledal mj. podporu v jednání o zrušení sankcí [Vandewalle 2011: 196]. Pod tlakem sankcí se snažil Kaddáfí vytvářet dojem, že má zájem dobrovolně se podílet na liberalizaci a demokratizaci Libye. Stále častěji se na veřejnosti objevuje korunní princ Saif al-Islam, který usiluje o vytvoření mediálního obrazu mladého obrozence, který díky studiu na zahraničních elitních univerzitách

dokáže zemi demokratizovat. Prezentuje se jako reformista, ochránce lidských práv⁷, politických svobod a umírněné zahraniční politiky [St John 2012: 4437]. Slibuje boj proti korupci, špatnému managementu a izolaci⁸, navrhuje nejrůznější legislativní kroky, zúčastňuje se mezinárodních ekonomických fór, na nichž svět přesvědčuje, že je Libye připravena posunout se na novou úroveň modernizace, jež bude dostupná širokým vrstvám, nikoli jen bohaté oligarchii jako v Egyptě či Rusku. Podle opozice se ovšem jednalo jen o populistickou mediální hru určenou zejm. pro zahraničí. Vandewalle [2012: 4956] upozorňuje na to, že právě Saif al-Islam osobně reprezentuje novou libyjskou oligarchii, nezastupuje žádnou oficiální ekonomickou instituci v zemi a nebyl k reformě pověřen Všelidovým kongresem, což samo o sobě dokazuje nedostatek institucionalizace korektních demokratických politických procesů⁹.

Začátkem 21. století ovšem dochází k dramatickým změnám zejm. v rámci libyjské společnosti, na kterou čím dál tím více doléhají globalizační trendy, rozvoj telekomunikací a komercializace. Obrovské změny jsou patrné hlavně v Tripolisu, kde dochází k intenzivní výstavbě nákupních center, ulice opanují billboardy s reklamami, rozrůstá se síť obchodů se značkovým zbožím, média jsou plná reklam na zájezdy do exotických destinací [Vandewalle 2012: 4957].

V posledních letech se Kaddáfího pozornost v rámci mezinárodních vztahů zaměřovala především na realizaci myšlenky Spojených států afrických, v jejímž čele stála Libye a diktátor byl honorován jako „Král králů“¹⁰ [St John 2012: 4608]. Relativně se také zlepšovaly vztahy s USA a Velkou Británií. Postupně byly zrušeny veškeré sankce a embarga, v květnu 2006 vyjímají Spojené státy Libyi ze seznamu světových sponzorů terorismu, zemi navštěvuje Tony Blair a poprvé po 55 letech také americká ministryně zahraničí C. Riceová. Po 36 letech byly obnoveny diplomatické styky na velvyslanecké úrovni dosazením Genea A. Cretze na americkou ambasádu v Libyi. V říjnu 2007 je Libye dokonce zvolena na 2 roky do Rady bezpečnosti OSN [St

---

7 V roce 2005 jsou zrušeny obávané Lidové soudy, Všelidový kongres otevírá kancelář zabývající se ochranou lidských práv a oznamuje, že 1,2 mil. studentů obdrží levné počítače jako součást vládního projektu „One Laptop per Child Project“. V březnu 2010 Libye propuští více než 200 politických vězňů, ale stovky dalších obviněných zůstávají uvězněni [St John 2012: 372].

8 David D. Kirkpatrick [2011].

9 Podrobně informuje o plánovaných reformách např. Tom Crampton [2005]

10 Podrobněji např. Lindsey Hilsum [2012] Kap. 6 „King of Kings of Africa“.

John 2012: 370].

Za dobré lze označit také vztahy s Francií, která v roce 2007 s Libyí uzavírá kontrakt na prodej protitankových střel a radiokomunikační techniky za 296 mil. eur¹¹. V roce 2010 dochází také k velkému nákupu zbraní od Ruska v hodnotě 1,3 bil. eur. Čilé obchodní a diplomatické vztahy udržovala Libye také s Itálií, která se po 60 letech omluvila za škody způsobené během koloniální éry a zavázala se k pětibilionové investici jakožto kompenzaci. Po smrti gabonského prezidenta Ondimby v červnu 2009 se Kaddáfí stává nejdéle sloužící hlavou státu světa, vyjma monarchií [St John 2012: 370].

Podle Pargeterové [2012] mnoho Libyjců věřilo, že návrat na mezinárodní scénu přiměje Kaddáfího k revizi revoluční filosofie a postupné liberalizaci a demokratizaci, což se ovšem nestalo¹². Ačkoli zde byly podniknuty určité kroky směrem k ekonomickým reformám, bylo jich málo a širokým masám nepřinesly žádný užitek, což vyvolávalo mezi lidmi odpor, zvláště když si uvědomili, že vzhledem k jejich malému počtu a obrovským nerostným zásobám, měli by si žít jako v Dubaji. St John [2012: 4461] ovšem upozorňuje, že vzhledem k tomu, že je libyjská společnost stále relativně konzervativní a více než polovina obyvatel nezažila jiného vůdce, nezanedbatelné procento Libyjců mělo spíše zájem udržet status quo a akceptovat „omezené sociální a politické svobody jako implicitní daň za relativně vysoký standard života“¹³. Na druhou stranu si však Libyjci uvědomovali, že Kaddáfí, ani konzervativní síly participující na moci, v žádném případě restrikci své moci nedopustí. Široce rozšířená korupce, vysoká nezaměstnanost, omezený rozvoj bydlení, negativní politické a lidsko-právní aspekty, to vše neblaze přispívalo k rostoucímu odporu vůči autoritativnímu režimu [St John 2012: 4483].

2.1.3 Arabské jaro a Kaddáfího pád

Poprvé byl termín „arabské jaro“ použit reportéry v roce 2005 v souvislosti s

---

11 Ačkoli Sarkozy přiznává, že byl obchod spojen s propuštěním 6 zahraničních zdravotníků odsouzených k smrti za obvinění ze záměrné nákazy 426 dětí virem HIV v nemocnici v Benghází [St John 2012: 370].

12 Podle prohlášení z roku 2006 je dle Světové banky Libye charakterizována jako jedna z nejméně diverzifikovaných ropných ekonomik světa [St John 2012: 374].

13 V originále „implicit trade-off between limited social and political freedom and a relatively high standard of living“ [St John 2012:4465].

odstartováním prodemokratické rétoriky jakožto benefitu výsledku invaze v Iráku v očekávání rozkvětu zájmu o demokracii na Blízkém východě. Když se 17. prosince 2010 veřejně zapálil nezaměstnaný tuniský mladík Mohamed Bouazizi, poté, co mu byl zabaven nepovolený stánek, jeho smrt roznítla veřejné protesty a nepokoje označované jako „jasmínová revoluce“¹⁴, která vedla k pádu prezidenta Ben Aliho v polovině ledna 2011 [Aames 2012: 1676]. Podle St Johna [2012: 4726] demonstrovaly pouliční nepokoje v Tunisku nespokojenost se socioekonomickými a politickými podmínkami, které byly společné v rámci celého arabského světa a zahrnovaly inflaci cen potravin, vysokou nezaměstnanost, neblahé životní podmínky, korupci a nedostatek základních politických svobod. Inspirováni úspěšnou revolucí v Tunisku, šířila se kampaň nenásilného civilního odporu 25. ledna do Egypta, kde vedla k rezignaci prezidenta Husni Mubaraka 11. února 2011 a jeho zatčení a souzení za vraždy demonstrantů [St John 2012: 4730, Aames 2012: 1710]. Podle Hardinga [2012: 71] Kaddáfí neodhadl kořeny a intenzitu revoluce. Veřejně se zastal Ben Aliho a obviňoval místní demonstranty, že jednájí pod vlivem zmanipulovaných informací, upozorňujících na korupci, prezentovaných na serveru WikiLeaks [St John 2012: 4733].

Revoluce v Bahrajnu, Egyptě, Libyi, Sýrii a Tunisku sdílely společné ekonomické požadavky a stejná volání po zodpovědné vládě a lepší kvalitě života, ale jejich sociální dynamiky byly různé [St John 2012: 4735]. Faktory stojící za těmito národně-osvobozeneckými hnutími v rámci jednotlivých zemí byly sice odlišné, zahrnovaly však v různé míře odpor vůči dekadentnímu chování místních vládců a jejich rodin, chudobě, porušování lidských práv a institucionalizované korupci. K arabskému jaru značně přispěl také demografický faktor, kdy mladá generace odmítla akceptovat ve věku internetu totalitní vlády [Harding 2012: 69].

Ačkoli mělo tedy Arabské jaro mnoho společných jmenovatelů, nejednalo se v žádném případě o jednotnou arabskou revoltu [St John 2012: 4735]. Situace v Libyi byla zcela unikátní - ekonomicky, společensky, nábožensky i vojensky. Vzhledem k tomu, že Libye disponuje rozsáhlými hydrokbronovými zásobami, největšími rezervami ropy a druhými největšími zásobami plynu v Africe, představuje relativně

---

14 Jasmín je tuniskou národní květinou [St John 2012: 4724]

blahobytný stát, s aktivními vazbami na Evropu. Společensky, Kaddáfí ze strachu systematicky potlačoval vznik občanské společnosti a na rozdíl např. od Egypta zde neexistovaly žádné politické strany či obchodní sdružení. Libyjci se namísto toho obrátili k rodinnému a kmenovému životu. Také náboženský kontext je unikátní. Libye představuje ve srovnání s nábožensky nejednotným Egyptem a Sýrií homogenní muslimskou společnost s 95% sunnitské populace [St John 2012: 4751]. Navíc islamistické skupiny jsou v Libyi slabé, na rozdíl od Egypta s aktivními Muslimskými bratry, příp. Alžírsko, Tunisko a Jemenu s aktivní Al-Kajdou. Libyjci byli konzervativní, nábožensky i společensky a „ . . . nikdy neukázali chuť pro radikální islám zastávaný Al-Kajdou . . .“¹⁵ [St John 2012: 4760]. V Libyi je omezený veřejný zájem o radikální islamistické alternativy k široce neideologické *Revoluci 17. února*.

V souvislosti s revolucí 2011 je nutné upozornit na stav libyjské armády, který paradoxně přispěl k pádu Kaddáfího vlády, ačkoli se takové situaci snažil předcházet. Armádní velitelé pocházeli z předních rodin, kmenů¹⁶ či sekt, přesto Kaddáfí nikdy armádě nevěřil. Udržoval malé, navzájem izolované jednotky s minimem zbraní i munice. Aby zabránil vytváření loajality uvnitř jednotek, důstojníci pravidelně rotovali, což bránilo profesionalizaci a institucionalizaci charakteristické např. pro egyptské či syrské ozbrojené složky [St John 2012: 4758]. Harding [2012: 92] ovšem upozorňuje, že během revoluce se do země dostalo obrovské množství zbraní, jak mezi Kaddáfího jednotky, tak mezi rebely.

Jak se Kaddáfího režim dlouhodobě obracel na kmeny pro politickou podporu, kmenová identita sílila a kmenová příslušnost se stávala stále důležitější, což podle St Johna [2012: 4771] substituovalo zakázané občanské organizace. Během revoluce se některé kmeny přidaly na stranu rebelů, zatímco jiné zůstaly loajální režimu. Většina kmenů se však snažila zůstat neutrální a vyčkávala, na kterou stranu se přidat. Pro Libyi je specifický také silný regionalismus. Rostoucí smysl pro národní identitu zaznamenala Libye teprve po dosažení nezávislosti v 1951. Zatímco Kaddáfí pokračoval v šíření mýtu, že jeho pád povede k chaosu a občanské válce, rebelové

---

15 V originále „ . . . they never displayed any appetite for the radical Islam advocated by Al-Qaeda . . . „, [St John 2012: 4761].

16 Celkem je v Libyi 140 kmenů [St John 2012: 4761].

zdůrazňovali touhu po národní jednotě a sílu národního citění během revoluce deklarovaly hesla jako „Libya is one Nation“ [St John 2012: 4780].

V reakci na rostoucí krveprolití přijala Rada bezpečnosti OSN koncem února rezoluci, uvalující sankce na Kaddáfího a jeho vnitřní kruh a volající po mezinárodním vyšetřování útoku vlády na obyvatele. 17. března pak RB vyhlásila bezletovou zónu nad Libyí a pověřila členské státy k využití všech nutných prostředků k ochraně civilistů. Kromě NATO přislíbili svou podporu také Arabská liga, Katar a SAE [St John 2012: 4840]. V té době již rebelové zcela ovládli Běnghází a východ země. Kaddáfího jednotky kontrolovaly západ a Tripolis. Výsledkem střetů byly tisíce mrtvých a 335 000 uprchlíků [Aames 2012: 1759].

Jak násilí eskalovalo, starší členové režimu, včetně *Mustafy Mohameda Abdela Jalila*, tehdejšího ministra spravedlnosti, vrchního generála *Abdela Fattaha Younis al-Obaidi* a mnoha libyjských diplomatů opustilo Kaddáfího a přidalo se na stranu revoluce. Koncem února vyhlásily nezávislost Misurata, Běnghází, al-Bayda, Tobruk a další města. V červnu byl vydán mezinárodní zatykač na Kaddáfího, Saifa al-Islama a na Abdullaha Senussi, Kaddáfího švagra a vrchního velitele armády, pro obvinění ze zraždění civilistů a zločinů proti lidskosti. Koncem srpna byl dobit Tripolis [St John 2012: 4858].

Vládu nad Libyí formálně převzala Národní Přechodná Rada¹⁷ (NTC) zformovaná koncem února 2011 rebely. Země začala být označována pojmenováním Libyjská republika namísto stávající džamáhírije [McKinney 2012: 7 - 13]. Rada odvozovala svou legitimitu z místních rad a usilovala o osvobození celé země. Původně NTC sestávala z 39 členů [St John 2012: 4864]. Začátkem března byl předsedou NTC jmenován bývalý ministr spravedlnosti Jalil, který se v začátku revoluce přidal na stranu rebelů. Koncem března představila přechodnou vládu¹⁸, jejímž premiérem byl jmenován *Mahmoud Jibril*, absolvent University of Pittsburgh a bývalý předseda Kaddáfího Národního ekonomického výboru¹⁹. 29. března 2011 představila NTC

---

17 V originále „National Transitional Council (NTC)“ [St John 2012: 4858].

18 Místopředsedou prozatímní vlády se stal A. Ghoga, známý právník a ochránce lidských práv, ministrem zahraničí Ali Al-Isawi, bývalý diplomat, a Ali Tarhouni, profesor ekonomie na washingtonské univerzitě, byl jmenován prozatímním ministrem financí [St John 2012: 4867].

19 V originále „National Economic Development Board“ [St John 2012: 4868].

vlastní vizi moderní, svobodné a sjednocené Libye založené na principech politické demokracie s novou ústavou, která by měla vyrovnanou exekutivní, legislativní a soudní moc. Víze zahrnovala i požadavek legalizace politických a občanských institucí, svobodné a spravedlivé volby, svobody projevu a diverzifikace ekonomiky [St John 2012: 4878].

V květnu byl v Římě představen konkrétní demokratizační plán zahrnující sestavení ústavotvorné komise a přípravu parlamentních a prezidentských voleb do 2 let. NTC dosáhla velkých úspěchů na poli diplomacie a kromě uznání legitimacy vyjednali mj. uvolnění miliard dolarů zmrazených libyjských prostředků v zahraničí a otevření zastupitelské kanceláře ve Washingtonu [St John 2012: 4898]. V červnu zveřejnila Rada Konstituční chartu závaznou pro přechodné období²⁰, závazný dokument substituující ústavu. Charta požadovala nezávislý, demokratický stát s hlavním městem Tripolis a islámským právem jakožto principiálním zdrojem legislativy. Srpnová vražda generála *Abdula Fattaha Younesde*, vedoucího představitele rebelské armády, však způsobila pokles důvěryhodnosti NTC a vyvolala spekulace o konspiraci a požadavek na změnu. Zájem na přetvoření dosavadní vlády měli různé zájmové skupiny uvnitř rebelského hnutí, včetně domácích lídrů, kteří nesouhlasili s tím, aby vedoucí pozice zastávali bývalí exulanti. Jiní kritizovali skutečnost, že se u moci drží osoby, které se podílely na starém režimu, příp. že nejsou v rámci přechodné vlády adekvátně zastoupeny všechny regiony či islámské skupiny [St John 2012: 4913].

2.1.4 Svobodná Libye

Začátkem října 2011 předseda NTC Jalil oznámil zformování nové přechodné vlády. Premiér Jibril obhájil svou pozici a nově zastával také portfolio ministra zahraničí²¹ [St John 2012: 4930]. Poté, co byl Kaddáfí zadržen, lynčován a zabit v Sirtu [Pargeterová 2012: 18] v polovině října, vyhlásila nová vláda slavnostně svobodu a zavázala se připravit regulérní volby během 13 měsíců., na jejichž základě bude sestavena legitimní vláda. Prvními kroky, které musela vláda zajistit, byla bezpečnost,

---

20 „Draft Constitutional Charter for the Transitional Stage” [St John 2012: 4913].

21 A. Tarhouni pokračoval jako ministr financí a ropy, A. Darrat zůstal ministrem vnitra a A. Shammiyah se stal ministrem obchodu a průmyslu. Misurata získala zástupce na postu ministra obrany, J. Dghalili [St John 2012:4931].

reformovat policejní jednotky a národní armádu, která by dostala pod centralizovanou vládní kontrolu všechny ozbrojené skupiny. Důležité bylo také znovuoobnovení základních služeb, centrální banky a nezávislého soudního systému, jež by zajistil vládu práva [St John 2012: 4940]. Co se týče Kaddáfího smrti, panovalo mezi Libyjci na jedné straně obrovské zadostiučinění, podle Richarda Dicklera, ředitele Human Rights Watch's, si ho ovšem mnoho Libyjců přálo vidět zpovídat se u nezávislého mezinárodního soudu [Aames 2012: 2485].

St John [2012: 4951] i Pargeterová [2012: 210 – 221] upozorňují na obdivuhodnou rychlost, s jakou se dala do pohybu libyjská společnost v oblasti utváření občanských organizací, spolků a politických stran, s čímž neměla žádné zkušenosti. Jen v Bengházi vzniklo přes 200 organizací mobilizujících sekulární i náboženské skupiny. Pozoruhodná byla také nebývalá participace žen, které požadovaly větší účast v rámci nových demokratických institucí. Důležitou roli v utváření občanské společnosti sehráli bývalí exulanti, zejm. v oblasti lidských práv a genderových otázek. Důkazem postupující demokratizace a internalizace demokratických hodnot je také rozvoj velkého počtu nezávislých médií²². V Libyi nyní vychází 120 novin, vzniklo několik nových televizních a rozhlasových stanic. Nová generace libyjských novinářů si užívá svobody slova navzdory nedostatku zkušeností a infrastruktury.

Nejčastěji skloňovaným slovem v současné Libyi je *ústava*. Kaddáfího režim nahradil první libyjskou ústavu z roku 1951 ústavním prohlášením, které přisuzovalo veškerou moc Kaddáfímu a jeho kolegům v RCC. Znovuoobnovení ústavy z roku 1951²³ nepřicházelo v úvahu, neboť se jednalo o neaktuální dokument mj. umožňující Kaddáfího puč. Tvorba ústavy je ovšem velmi složitým demokratizačním krokem, který se protahuje, a funkci prozatímní demokratické libyjské ústavy plní stále Konstituční charta [St John 2012: 4984]. Podle D. Tomsonové²⁴ trvá příprava legitimní a životaschopné ústavy ve většině demokratických zemích i několik let. Vše se musí konzultovat s místními odborníky a zástupci občanských organizací, a dobře pak

---

22 Zdroj: Aljazeera.

23 Nikoho nepřekvapilo, když v září princ Mohammed al-Sanusi, prasnovec krále Idrise, usiloval o institucionální roli v post-Kaddáfího Libyi.

24 Zdroj: Libya Herald.

komunikovat široké veřejnosti, aby prošla ústava referendem. Jinak by se musela připravit ústava nová.

Další prioritou je obnovení libyjské ekonomiky paralyzované konfliktem. Kaddáfího Libye byla jednou z nejméně diverzifikovaných ropných ekonomik světa a nebude snadné vymanit se z vysoké závislosti na těžbě nerostných surovin. Libyjská vláda proto musí představit dlouhodobou strategii, jež by zajistila makroekonomickou stabilitu, dynamický bankovní sektor, nezávislé soudnictví, efektivní správu a jasný regulační systém motivující soukromé iniciativy v nových ekonomických oblastech [St John 2012: 4998].

7. července 2012 se v Libyi uskutečnily první *demokratické volby*. O hlasy voličů usilovalo přes 3500 kandidátů, buď 2476 nezávislých, anebo reprezentujících jednu z více než 310 stran, z nichž mnohé byly založeny teprve krátce před volbami²⁵. Voleb se zúčastnilo přes 60% voličů²⁶. Z celkového počtu 2,8 mil. registrovaných voličů volilo celkem 1,6 mil. Libyjců své zástupce do dvousetčlenného parlamentu (General National Conference, GNC). Hlavním úkolem nového shromáždění bylo sestavit nový kabinet a ústavotvornou komisi a jmenovat premiéra.

Ačkoli neexistovaly oficiální průzkumy předvolebních preferencí, pozorovatelé přikládali největší šance straně Justice and Construction Party, považované za politickou odnož Muslimských bratří²⁷. Většinu hlasů a celkem 39 míst však nakonec získala liberální Aliance národních sil (NFA) bývalého premiéra NTC Mahmouda Jibrila. Islamisté získali hlasů 17. Celkem 120 míst bylo rozděleno mezi nezávislé kandidáty. Na první pohled se tak nepotvrdily obavy z převahy islamistických hnutí, ačkoli nelze vyloučit, že určitá část nezávislých kandidátů nereprezentuje politický islám či radikální islamistické skupiny. Podle pozorovatelů²⁸ ovšem tvoří Libye mezi zeměmi, v nichž se konaly volby po arabském jaru, výjimku a voliči upřednostňují liberální koalici, zatímco v Egyptě a Tunisku dali přednost islamistickým skupinám. Ačkoli byla většina Libyjců s průběhem voleb spokojena a na většině míst proběhly

---

25 Zdroj: CNN.

26 Zdroj: Aljazeera.

27 Zdroj: Aljazeera.

28 Zdroj: CNN, Al-Jazeera.

volby pokojně, podle Hody A. Hamidové²⁹ se na východě země a v Benghází objevily nepokoje iniciované skupinou federalistů násilně narušujících volby. Kritizovali distribuci míst v parlamentu na základě populace, což je pro méně obývaný východ nevýhodné.

Podle Pargeterové [2012] i Poorta³⁰ představují volby důležitý demokratizační krok. Libyjci věří, že volby ukončí chaos a nejistotu a spatřují ve volbách příslib nových pracovních míst, zlepšení služeb a institucí. Přesto však volby nemusí být všelékem na aktuální problémy Libye, jak všichni doufají. Pargeterová [2012] upozorňuje na rostoucí lokalismus. Po 40 letech silné centralizace soustředěné pod jedinou osobu není touha po decentralizaci nikterak překvapivá. K nárůstu lokalismu přispěl také průběh revoluce, kdy si místní samosprávy zformovaly vlastní milice, a vytvořila se tak určitá moc okolo místních rad a vedoucích představitelů místních milic, kmenových předáků, odvozujících svou legitimitu na základě svých příspěvků k vítězství revoluce. Vznikla nová místní identita, která částečně nahradila identitu kmenovou, ačkoli se někde překrývají. Někde se lokalistické tendence dokonce radikalizovaly, zejm. na východě, kde určité skupiny požadovaly částečnou autonomii regionu v rámci federální Libye. Volání po federalismu se ozývá také ze Sebhy a jihu země. Většina Libyjců však o federalismu neuvažuje, příp. v něm spatřuje zájem bývalých koloniálních mocností ve snaze rozdělit si v zemi vliv.

V reakci na rostoucí lokalismus ovšem sílí také zcela protichůdný proces, nacionalismus a šíření myšlenky národní jednoty. Pargeterová [2012] v této souvislosti upozorňuje na specifickou politickou sílu, která má potenciál ideologicky překlenout rostoucí regionalismus, totiž islamismus, reprezentovaný např. parlamentní stranou Muslimských bratří, jejíž ideologie má nadnárodní zaměření. Obávám ze silného vlivu této strany do budoucna ovšem nenahrává skutečnost, že je jen 80 míst v parlamentu vyhrazeno politickým stranám. Zbývajících 120 míst určených pro nezávislé kandidáty naopak nahrává regionalistickým tendencím, což se ostatně během uplynulých voleb potvrdilo a většinu získali lokální politici, vedoucí představitelé lokálních milic, kmenoví vůdci a místní obchodníci.

---

29 Zdroj: Al-Jazeera.

30 Zdroj: Al-Jazeera.

Důležitou otázkou současnosti je mj. přerozdělení zdrojů. Až 80% ropy se těží u Benghází, a místní obyvatelé tedy požadují nejvíce investic. Jedná se navíc o Kaddáfim zanedbávané regiony domáhajících se nyní prvního místa v rekonstrukci [Pargeterová 2012]. Ministr ropy tak přestěhoval svou kancelář do Benghází [Sadiki 2013]. Vzhledem k tomu, že je v Libyi až příliš mnoho různých zájmů, je pravděpodobné, že nová ústava, má-li projít, bude velice vágním dokumentem (jako např. v Iráku) [Pargeterová 2012].

Země je stále v rukách mozaiky revolučních milic, které nemají zájem dobrovolně se vzdát státním bezpečnostním silám. Ačkoli jsou přesvědčovány vládními agitátory, aby se přidaly k oficiálním bezpečnostním složkám, doposud se to příliš nedaří a vláda se musí na jejich spolupráci spoléhat, zejm. v situaci, kdy v Libyi chybí silná národní armáda. Podle Hamidové³¹ není lehké přiznat, že jsou ti samí mladí hrdinové, kteří s pomocí jednotek NATO svrhli Kaddáfího, nyní zdrojem nestability. V září 2012 byly ilegální vojenské jednotky oficiálně zakázány. Podle bývalého člena NTC, Fathy Bajy, lze jen těžko očekávat, že odejdou do svých domovů, složí zbraně a povedou spořádaný civilní život. Část z těchto jednotek je navíc považována za islamisty a ačkoli oficiálně přešly pod vládu, ve skutečnosti disponují značnou nezávislostí a mají vlastní řetězce příkazů³². Podle Hamidové jsou islamisté nejlépe organizovanou a nejmocnější silou v Libyi. Jejich vliv navíc soustavně roste. Mnoho Libyjců však tvrdí, že nemají zájem, aby jim vládli islamisté jako v Tunisku a Egyptě, nýbrž technokraté, kteří dokážou vybudovat fungující stát.

Nevyřešenou otázkou je také vliv bývalého Kaddáfího kruhu. Ačkoli jsou všichni, kteří měli profesionální či komerční napojení na bývalý režim vyloučeni z politiky, mohou využívat svůj vliv např. v obchodních stycích, zejm. v oblastech, kde byl tradičně Kaddáfího vliv největší (Bani Walid a Sirte) [Pargeterová 2012].

Sadiki [2013] charakterizuje současnou Libyi jako by se nacházela uprostřed tenzí mezi „revolucí a devolucí“³³. V únoru letošního roku oslavili Libyjci druhé výročí

---

31 Zdroj: Aljazeera.

32 Někteří z nich strávili nějaký čas v Kaddáfího vězeních a byli osvobozeni díky iniciativě Saif al-Islama v roce 2008. Část z těchto bývalých vězňů byla v nedávné době spatřena v televizi, jak doprovází nového libyjského prezidenta Mohammeda al-Magariefa. Zdroj: Aljazeera.

33 V originále „tension between revolution and devolution“ [Sadiki 2013].

revoluce a je určitě co slavit, zejm. výsledky v rámci pacifikace decentralizačních snah v Bengházi. Každou demokratizaci ovšem doprovází řada problémů a pád autoritativního režimu ještě neznamena plynulý přechod k fungující demokracii a svobodě, vládě práva a sociální spravedlnosti. Ke smířlivé diskuzi mezi širokým názorovým spektrem, tolik nezbytné pro konsolidaci demokracie, napomáhá mj. prezident Mohammed al-Magariaf. Demokratizace Libye přes všechny problémy pokračuje a konsenzus se maximalizuje, což možná ukončí pnutí mezi federalistickými a centralistickými tendencemi a udrží Libyi ve směru jednoty a demokracie.

2.2 Demografický a sociálně-ekonomický kontext Libye

V souvislosti s demokratizací Libye je důležité shrnout její základní demografické charakteristiky, které na ni mohou mít vliv. V současnosti dosahuje počet obyvatel Libye 6,423 mil.³⁴, přičemž roční přírůstek představuje 2,17%. Věková struktura koresponduje s regionálním trendem, kdy třetinu populace představuje mládež do 14 let, osoby ve věku 15 - 64 let tvoří 63% a přes 64 let pouze 4,3%³⁵. Zajímavé jsou statistiky podílu mladých osob mezi 15 do 24 let, které tvořily v roce 1970 zhruba 24%, zatímco v roce 2010 již tato část obyvatelstva tvořila přibližně 39%³⁶. Střední věková délka života³⁷ je 23,9 let³⁸.

V současnosti žije 78% obyvatel ve městech a tento trend stále sílí. Růst urbanizace dosáhl mezi lety 2005 a 2010 2.2% ročně³⁹. Kropáček [1999: 68] v této souvislosti hovoří dokonce o hyperkefalii a k nejzávažnějším úkolům Libye patří právě nezbytnost uživit prudce rostoucí populaci soustředěnou převážně ve městech a zajistit alespoň minimum potravinové bezpečnosti. Zhruba 3/4 potravin se vlivem nedostatku zemědělské půdy musí dovážet. Různorodé migrace a urbanizace mají sice pozitivní účinky při modernizaci (vytváří předpoklad pro šíření vzdělání a občanského uvědomění a pro regionální integraci), svými neregulovanými prvky však patří k

---

34 Zdroj: World Bank.

35 Zdroj: UNDP, rok 2009.

36 Zdroj: Civil Registry Tripoli.

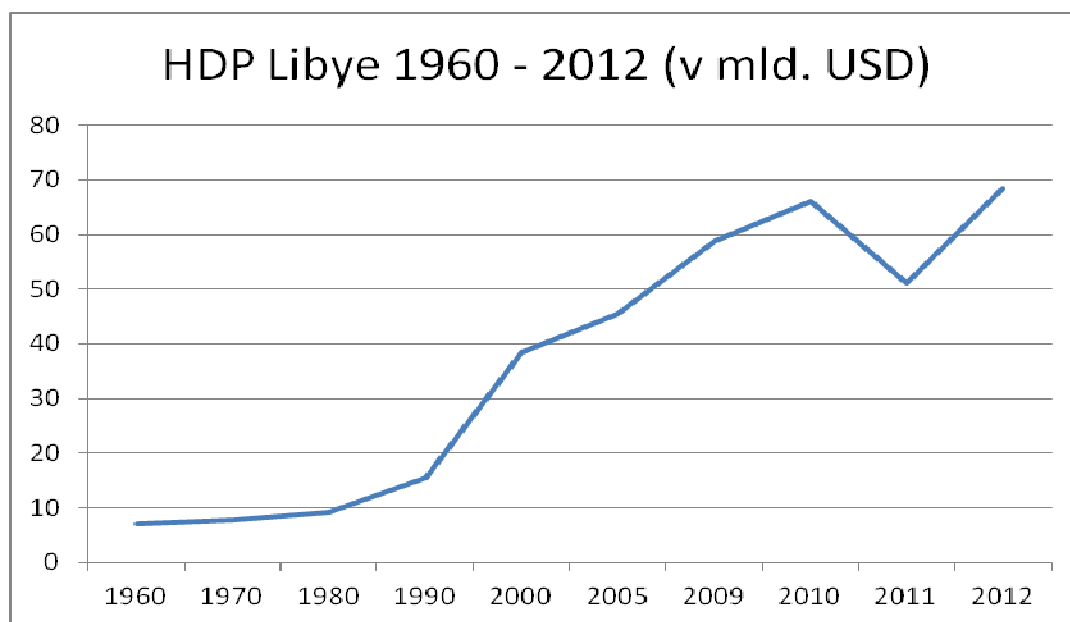
37 Pro srovnání, střední délka života v ČR, podobně jako v Evropě a severní Americe, je okolo 41 let. Zdroj CIA.

38 Zdroj: Mongabay.

39 Zdroj: Mongabay.

problémům.

Důležitým ukazatelem, který může mít vliv na demokratizaci, je indikátor HDP, který díky příjmům z nerostných surovin v Libyi soustavně roste (podrobněji viz Tab. 1) celkově za rok, i přepočítáno na osoby⁴⁰.

Tab. 1 Graf vývoje růstu HDP Libye od roku 1960. Pozn: V roce 2011 částečný propad díky ozbrojenému konfliktu v zemi. Zdroj: UNDP, Civil Register Tripoli.

Vzhledem k tomu, že však indikátor HDP vypovídá o pouze o ekonomickém stavu země, vyvinula OSN tzv. *Human Development Index* (Index úrovně rozvoje společnosti)⁴¹ zohledňující kromě HDP, také faktor vzdělanosti, zdraví a jiná hlediska porovnávající rozvoj společnosti. Podle HDI dosáhla Libye v roce 1995 úrovně 0,818, což ji řadí na 56. místo světa a stojí si podobně jako Omán, Saudská Arábie či Rumunsko. Podle posledního dostupného měření z roku 2011 dosáhla Libye hodnocení

40 Roční růst HDP, který dosahoval v roce 1974 a 1976 až 18% ročně, se ovšem díky světovému poklesu cen ropy na začátku 80. let zpomalil a již nikdy nedosahoval takových závratných čísel (roční růst HDP se od té doby pohyboval mezi 1 a 2% ročně, což je srovnatelné např. s výsledky Velké Británie). Zdroj: Mongabay.

41 Index (číslo od 0 do 1) vydává každoročně United Nations Development Program (UNDP) a představuje nový způsob měření, kdy se kombinují indikátory délky života, vzdělání a příjmů. Hlavním účelem bylo prezentovat statistické výsledky kombinující jak sociální, tak ekonomické faktory.

0,760. Arabské země dosáhly v průměru 0,641 a svět 0,682. Libye si tedy stojí relativně nadprůměrně, nicméně její situace se oproti minulosti v době před revolucí relativně zhoršovala, zejm. v oblasti vzdělávání, rozvoje infrastruktury a investic do zdravotnictví, což pravděpodobně obyvatelé Libye, kteří si byli vědomi toho, že jejich vláda disponuje obrovskými příjmy z ropy, kterých se jim ovšem nedostává, nesli špatně. Zhoršené materiální podmínky a sílící požadavky některých sociálních skupin představují významný faktor [Kropáček 1999: 35], který může mít vliv na konsolidaci demokracie. V této souvislosti je na místě také upozornit, že export ropy a zemního plynu se konstantně zvyšoval⁴² a podle expertů se na území Libye nacházejí největší naleziště v Africe. Rostoucí nespokojenost obyvatel může být interpretována také na základě statistického vývoje spotřebitelských cen, jehož index se z roku 1980, kdy dosahoval hodnoty 35 bodů, zhoršil na 125 bodů v roce 2010⁴³.

Čím dál tím častěji se zdůrazňuje vliv rozvoje moderních technologií (zejm. rozvoj internetu a mobilních telefonů) na demokratizaci ve světě. Mnoho autorů pak spatřuje klíčový vliv moderních sociálních sítí v rámci arabského jara i přímo na únorovou revoluci v Libyi [Pargeterová 2012, St John 2012, Vandewalle 2012]. Tuto tezi jednoznačně podporují také statistická data, podle nichž vzrostl počet uživatelů internetu z 0,2% v roce 2000 na 14% v roce 2010⁴⁴. Ještě závratnější je počet smluv s mobilními operátory, kterých bylo v roce 2008 v Libyi evidováno 120%, v roce 2009 již 152% a v roce 2010 dokonce 172%, což znamená, že téměř každý Libyjec má k dispozici až dva mobilní telefony⁴⁵.

Díky tomu, že je Libye významným producentem a exportérem ropy, která tvoří až 95% vývozu, vykazuje rysy rentiérského státu, což podle Zakarii [2005: 91] ve prospěch demokratizace a liberalizace příliš nehovoří. Taková situace podle něj nevytváří podmínky pro pozitivní politickou změnu, protože se jejich hospodářský vývoj od základu liší od evropského a asijského modelu. Velké přírodní bohatství překáží vývoji moderních politických institucí, práva a správního systému. Když vláda

---

42 Zatímco v roce 1970 dosahoval vývoz ropy z Libye denně 1,1 mil. barelů (80 mil. USD) denně, v roce 1990 byl vývoz 1,4 mil. barelů a v roce 2010 dokonce 1,7 mil. barelů denně. Zdroj: Civil Register Tripoli.

43 Zdroj: UNDP.

44 Zdroj: UNDP.

45 Zdroj: World Bank.

občany zdaňuje, musí jim za oplátku poskytovat protislužby, zodpovídat se jim a zemi dobře spravovat, což vede ke svobodě a zastupitelskému principu. Tato směna dává vládám legitimitu. Vysoké příjmy státu zajišťující relativní blahobyť ovšem obyvatele nemotivuje k formulaci demokratických a liberalizačních požadavků na svých vládách. Rentiérské hospodářství se nevyvíjí podle kapitalistických pravidel, tedy systematicky od zemědělství přes průmysl k vysoce kvalifikovaným službám. Modernizace je dosaženo pouhým nákupem nemovitostí a vysoká životní úroveň je zpřístupněna lidem, kteří zůstávají v podstatě stejní jako předtím, negramotní. Stát je v takovém případě nucen dovážet technologii a pracovníky z ciziny. Výsledkem je podnikatelská třída zcela závislá na státu [Zakaria 2005: 91]. Je tak docela možné, že ekonomický blahobyť plynoucí z nerostného bohatství Libye může působit na konsolidaci demokracie kontraproduktivně. Zakariova argumentace ovšem neplatí bez výjimky a existují státy (např. Norsko), které lze charakterizovat jako rentiérské a zároveň v nich nalézáme pokročilou demokracii. Ani ekonomika založená čistě na službách a bankovníctví (např. Singapur) neznamena automaticky rovnítko mezi fungující demokracií.

Huntington [2008] i Zakaria [2005] zdůrazňují klíčovou roli ekonomicky silné střední třídy v úspěšnosti snah prosadit demokratické mechanismy. Ačkoli neexistují přesné statistiky, podle pozorovatelů [Pargeterová 2012, Vandewalle 2012] roste vliv této skupiny od 80. let také v Libyi. Kromě toho v Libyi vzrostl počet vysokoškolsky vzdělaných osob. Zatímco na začátku 70. let představoval podíl vysokoškoláků v Libyi přibližně 2% obyvatelstva, v roce 2010 přesáhl jejich počet 800 tis. (cca 8% obyv.)⁴⁶. Podle Kropáčka [1999: 80] stoupající vzdělanost společně s vnějšími vlivy působí postupnou erozi politické statiky rentiérského státu. V tomto ohledu má Libye společně s rostoucími příjmy obyvatelstva relativně slibné vyhlídky, ačkoli, jak již bylo řečeno, rentiérský charakter ekonomiky nese i určitá negativa. Potencionální problém pro konsolidaci demokracie představuje navíc snaha vlivných elit monopolizovat si benefity plynoucí z petrochemického průmyslu v zemi [Zakaria 2005: 90].

Také Černý [2012: 55] považuje strukturu ekonomického růstu danou mimořádnou závislostí na těžbě ropy a také tempo, které nedokáže držet krok s daleko

---

46 Zdroj: Civil Register Tripoli.

rychlejší změnou demografickou, sociální a kulturní, za problematickou. V prvních fázích hospodářského růstu narůstá viditelná sociální polarizace a relativní chudoba, neboť z prosperity neprofitují zdaleka všichni. Stupňuje se také konflikt o redistribuci zvětšujícího se národního bohatství, což se zcela potvrdilo právě během revoluce v Libyi. Na druhou stranu skutečnost, že se je libyjská ekonomika v současnosti nejrychleji rostoucí ekonomikou celého blízkovýchodního regionu [Crampton 2005], konsolidaci demokracie jednoznačně nahrává.

Libye investuje příjmy z ropy cíleně do zemědělství a urbanizace, čímž zásadně ovlivňuje přeměny venkova a nese s sebou modernizaci, která ovšem nemusí znamenat přejímání západních hodnot, westernizaci. Vysoké ropné příjmy byly ovšem během za Kaddáfího vlády do velké míry pohlcovány budováním armády a grandiózních projektů jako např. ocelárna v Misurátě, budování města Sirt a zejm. Velké umělé řeky [Gombár 2001: 116].

Podle Huntingtona [2008: 90] hrají v rámci třetí demokratizační vlny klíčovou roli mj. vnější faktory. Atmosféra bipolárního rozdělení světa umožňovala některým státům Blízkého východu s autoritativními režimy vycházejícími z nacionalistické, socialistické či islamistické ideologie provádět vnitřní a zahraniční politiku odporující demokratickým zásadám i principům mírového soužití [Gombár 2001: 11]. Geopolitické postavení Libye se v postbipolárním světě značně zhoršilo. USA se staly prvořadou velmocí na Blízkém východě. Čím dál tím důležitější roli v blízkovýchodním dialogu hraje také Evropská unie, Středomořská unie a iniciativy Francie a tzv. jižního křídla EU. Tlak USA a Velké Británie proti Libyi vyvrcholil přijetím a zpřísněním sankcí v letech 1992 až 1999.

Kaddáfí reagoval na situaci šířící se vlny demokratizace a rostoucí krize legitimacy mj. uplatněním „zelené přestavby“ [Vandewalle 2012: 166]. Díky sankcím byl však proces nucené tolerance pluralitních principů v ekonomice zbrzděn a země se ocitla v mezinárodní izolaci. Sankční režim měl negativní dopad na vnitřní „ropné“ reformní kruhy, které si přály, aby Libye byla „normálním“ státem a napomohl renesanci klientelistického systému, opírajícího se o privilegované kmeny *Qadháfa* a *Magharha*, což vyústilo ve zhoršení lidských práv a vyvrcholilo aktivitami „očistných

výborů“ v pol. 90. let [Gombár 2001: 167].

Klientelismus patří obecně k hlavním překážkám reformovatelnosti blízkovýchodních autoritativních režimů. Jeho tradiční tendence k utajení své existence a snaha uchytit se v elitních útvarech a zpravodajských organizacích zvyšují jeho konzervující charakter [Gombár 2001: 166]. Ačkoli se Kaddáfí počátkem 21. století snažil zemi zdánlivě liberalizovat, Saif al-Islam se mediálně prezentoval jako zastánce ekonomických reforem a modernizace správy, vliv klientelismu a všudypřítomné korupce přetrvával [Pargeterová 2012]. Aames [2012: 1539] v této souvislosti prezentuje dokonce termín *kleptokracie*, kdy politická a vládní korupce ovládá režim za účelem zvýšení osobního bohatství a politické moci vládnoucí třídy na úkor širší populace, často bez předstírání skutečné služby. Zahraniční politiku Libye během prvního desetiletí 21. století formoval také obrovský zájem zahraničních ropných společností o neprozkoumané oblasti Libye, kterých je stále okolo 3/4 země⁴⁷ [Vandewalle 2011: 166].

---

47 V roce 2000-2002 charakterizovaly mezinárodní ropné a plynové společnosti Libyi jako „top exploratin spot anywhere in the world“ [Vandewalle 2011: 177].

3 Teoretická část

3.1 Demokratizace arabských zemí

Libye má mnoho společných rysů s dalšími arabskými zeměmi, zejm. těmi blízkovýchodními. V nadcházející části budou proto představeny přístupy ke studiu demokracie v arabských zemích. Vzhledem k tomu, že vyznává 99% Libyjců islám, který je zároveň i státním náboženstvím [Bahbouh 2004: 40], bude posléze stručně nastíněna diskuze zabývající se teoretickou slučitelností demokracie a islámu.

Podle Huntingtonových [2001] úvah lze o stabilizované demokracii hovořit pouze tam, kde se již dvakrát na základě svobodných voleb vystřídala u moci soupeřící politická seskupení. Toto relativně náročné kritérium podle Kropáčka [1999: 114] nesplňuje žádná arabská země. Bilance respektu k lidským právům ze strany vedoucích představitelů, která dnes v euroamerickém světě řadíme vedle demokracie k základním hodnotám, se přitom pokládá za obecně nevalnou v celé oblasti. Nicméně rozbor historických, sociálních a kulturních předpokladů a vnějších a vnitřních aktuálních vývojových tendencí opravňuje ve vztahu k perspektivám demokracie v arabských zemích k opatrnému, diferencovanému optimismu. Nelze však nevidět i poměrně silnou dynamiku protidemokratických snah, které se dnes často zaštiťují islámskými a pseudoislámskými argumentacemi [Kropáček 1999, Černý 2012].

Jako východiska jsou dnes v arabských zemích nabízeny především dva konkurenční projekty: liberální demokracie a islámský řád [Kropáček 1999]. Projekty socialistického typu populární v 60. letech byly dávno vytlačeny do ústraní. Islámská politická hnutí dnes obviňují liberální demokraty, že opět nabízejí cizí, importované ideje a pořádky, které odporují islámským hodnotám. Demokraté přiznávají, že demokracie sice vznikla na Západě, nicméně připouštějí její slučitelnost s islámem.

K břehům arabského světa dospěly postupně všechny tři historické vlny demokratizace: po velké francouzské revoluci, po porážce fašismu a dnes [Huntington 2008]. První vlnobití působilo nerovnoměrně, ale vytrvale. Projevoval se zde přímý evropský vliv (např. překlad francouzské revoluční Deklarace lidských a občanských

práv do arabštiny; studijní mise do Evropy, zakládání evropských škol v Orientě) a také poznání vládnoucích skupin, že zřetelná vojenská převaha Evropy má i důvody ekonomické, organizační a politické. Snaha o modernizaci politických institucí se přidala k dalším proudům reformních úsilí o překonání pokořující zaostalosti arabského světa, mezi jejímiž příčinami byl rozpoznán despotický charakter vlády [Kropáček 1999: 112 - 7].

Po druhé světové válce sice získává většina arabských zemí politickou nezávislost, vznikají národní státy, ale fungující parlamentní demokracii se nedaří dlouhodobě prosadit. Dochází sice k nahrazování monarchií republikánským zřízením, to si ale osvojuje různé podoby autoritativní formy vlády, podobně jako v Libyi. Podle analytiků si demokracie stejně jako na Západě vyžaduje dlouhý čas postupného růstu. V arabském světě byla zase vina shledávána v dlouhé cizí vojenské přítomnosti [Kropáček 1999: 117]. Moderní demokracie si navíc vyžaduje dobrou informovanost a komunikace [Lynch 2012: 3]. Délky železničních tratí v arabském světě ovšem nebyly v poměru k obyvatelstvu v době šíření druhé demokratizační vlny téměř znatelné, oproti tehdejším vyspělým demokratickým zemím [Kropáček 1999: 117]. Podle B. Moorea [1966]⁴⁸ je fungování centrálního státu hluboce ovlivněno rozšířením trhu do místních komunit v agrárních společnostech a zejm. způsobem komercializace zemědělství, k čemuž v arabských zemích z počátku docházelo pouze pozvolna, v Libyi až během 70. let [Vandewalle 2011: 45-61].

Podle západní zkušenosti se politická demokracie nerozvíjí v agrární společnosti, nýbrž až v průmyslové. V arabských zemích se však v té době ještě stále velká část obyvatelstva živila zemědělstvím. V Libyi se zemědělstvím před rozvojem petrochemického průmyslu, který podnítil zásadní sociální proměny společnosti v 60. letech a způsobil rychlou urbanizaci, živilo přes 90% obyvatelstva [Bahbouh 2004: 17]. Moore [1966] či Skocpol [1979] ovšem upozorňují, že výsledkem industrializace nemusí být pouze modernizace, nýbrž i různé formy moderních autoritářských režimů a uvádějí mnoho případů, kdy ani vzdělaná společnost, ani společnost s hustými

---

48 Podrobně viz Kap. 7., „The Democratic Route to Modern Society“ [Moore 1966: 57]

komunikačními sítěmi, nevedla nezbytně k demokracii⁴⁹.

Parlamentní demokracii nelze podle Huntingtona [2008] či Zakarii [2005] úspěšně zavádět ani bez vzdělané politické třídy a bez potřebného rozšíření gramotnosti. Gramotnost v Libyi ovšem v té době nepřesahovala 15%. První univerzita byla založena teprve v roce 1958 v Bengházi a rok později v Tripolisu [Bahdouh 2004: 23]. Někteří autoři v souvislosti s modernizací arabských zemí upozorňují na absenci iniciativně podnikající společenské struktury. Libye se v tomto ohledu nevymyká situaci jiných arabských zemí, kde se nerozvinuly např. ani samosprávy měst. Kromě toho se v Evropě politické svobody po druhé světové válce prosadily také díky pluralitě náboženských vyznání. Vnější formy demokracie – ústava, parlament, určitý způsob voleb – byly sice přijaty, ale nikoli již skutečný pluralismus, a svobodě projevu byly pevně vymezeny hranice podle potřeby [Kropáček 1999: 119]. V Libyi se skutečný názorový pluralismus začíná prosazovat teprve po pádu Kaddáfího vlády [Pargeterová 2012].

Režimy „revoluční demokracie“ sahaly k populistickým opatřením a po určitou dobu se těšily popularitě (60. léta). Od 80. let lze v arabských zemích sledovat silící tendence k prosazení politické demokracie [Kropáček 1999: 119]. Posavadní vývoj již výrazně zlepšil sociální a ekonomické předpoklady pro uplatnění demokratických mechanismů: rozběhly se intenzivně procesy industrializace a urbanizace, zlepšily se komunikace, zvýšila se obecná informovanost o světovém dění, vzrostla průměrná životní úroveň, školní vzdělání bylo dostupné téměř všem, snížila se negramotnost a rozšířily a rozrůznily se okruhy vzdělaných elit, zajímajících se o účast v politickém dění. Tyto tendence podle Lynche [2012: 3] sílí zejména od nástupu moderních technologií, především satelitních přijímačů a internetu. Podle OSN vzrostl počet Libyjců disponujících pevnou linkou či mobilním telefonem z 12% v roce 2000 na 190% v roce 2010!⁵⁰ Podobný nárůst zaznamenal také přístup k internetu.

Otevřená zůstává otázka působení kulturních tradic a zvláště islámských, které vyneslo do popředí měnící se klima 70. let. Stoupenci liberálního směru na základě svých interpretací koránských a šaríatských pojmů jako *šúra* (porady), *maslaha*

---

49 Např. komunismus v Rusku či fašismus v Japonsku [Skocpol 1979: 206 – 225].

50 Zdroj: UNDP.

(veřejný zájem), a *'adl* (spravedlnost) demokracii v zásadě přitakávají jako nábožensky legitimní, společné, racionální správě obecních věcí. Jejich konzervativní odpůrci ji naopak zásadně odmítají, protože západní pojetí svrchovanosti lidu pokládají za islámsky nepřijatelné. Tento typ islamismu se stal společně s autoritativním typem vlády pro demokracii v arabských zemích hlavním soupeřem [Kropáček 1999: 117 - 124].

Demokracie zde může nicméně navazovat na významnou část domácích kulturních tradic a na islámské postuláty rovnosti a sociální solidarity. Islámské pojetí autority s důrazem na transcendentní řád je podle některých autorů s moderní demokracií slučitelnější, než např. konfuciánský kratocentrismus. Ani Fukuyama [2002: 234], když označil islámský svět spolu s východní Asií za jednu ze dvou říší odporu proti celosvětově triumfujícímu liberálně demokratickému řádu, nespatřuje důvod tohoto postoje v islámských tradicích, ale v hořkosti muslimských společností z nezdaru a pokoření, které musely snést při novodobé obraně své důstojnosti proti mocnějšímu Západu.

Podle Černého [2012: 78] západní akademici až příliš často operují se stereotypními názory zaměřenými vůči Arabům. Ve veřejném mínění západní hemisféry dnes vítězí stereotyp fanatického, agresivního a netolerantního Araba či muslima, usurpujícího ženy. Islám je často chápán jako neslučitelný s životem v moderní společnosti a s demokratickou formou vlády. Západní myšlení jako by nebylo s to reflektovat dynamický vývoj mínění, postojů a hodnot lidí v regionu a zmítalo se v diskursu orientalismu⁵¹. Naprostá většina muslimů se však podle dostupných sociologických výzkumů veřejného mínění⁵² dnes domnívá, že demokracie není jen věcí Západu, ale může stejně dobře fungovat i v jejich vlastních zemích. Demokracie je pro ně navíc v drtivé většině nejpřitažlivějším modelem organizace společnosti a odmítají autoritářské formy vlády. Tyto politicky relevantní názory se navíc v jednotlivých blízkovýchodních zemích dynamicky mění v čase a místní mínění

---

51 Orientalismus je založený na binární opozici dvou závislých kategorií: Okcidentu a Orientu. Představa Orientu jako protilehlého obrazu Evropy, Západu historicky pomohla negativně se vymezit a definovat svou identitu s poukazem na kontrast vůči identitě orientální. Orientalismus tak vypovídá daleko více o Západu než o realitách Východu [Černý 2012: 79].

52 Je ovšem potřeba zdůraznit, že tyto výzkumy nebyly prováděny v Libyi. Odpovědi respondentů v rámci empirické části diplomové práce však tato tvrzení potvrzují.

rozhodně není neflexibilní a neschopné změny [Černý 2012: 80].

Tendence vylučovat arabské země z dnešního všeobecného pohybu k liberální demokracii byla patrná v politologické a sociologické literatuře zejm. v minulém století. E. Gellner [1983] vidí v muslimských společnostech typ modernity neslučitelný s hodnotami západního individualismu, svobody a občanství. Krejčí však upozorňuje, že „podobně jako všechny ostatní civilizace . . . také islámská civilizace představuje široký vějíř melodií, které však ne vždy tvoří symfonii. Uvnitř velkých kultur se vždy setkáváme s určitou mírou kakofonie.“ [Krejčí 1993: 130] Ačkoli tedy doposud převládala ve většině arabských zemí nedemokratická forma vlády, s přelomem století a zejm. po roce 2005 čím dál tím více autorů začíná připouštět, že i arabské země se mohou demokratizovat a události arabského jara jednoznačně reflektují zájem obyvatel arabských zemí o demokratizaci. Obrovský zájem o demokratizaci v rámci libyjské veřejnosti dokládají také současní komentátoři [Pargeterová 2012: 13 – 19].

Ačkoli tedy obecně silný potenciál demokratizace v rámci arabských zemí existuje, podle Kropáčka [1999: 127] s demokracií není slučitelný islámský fundamentalismus a jeho politické projevy. Jak již bylo řečeno v předcházející kapitole, ve většině zemí, které byly součástí revolucí arabského jara, se dostali k moci strany otevřeně se hlásící k islamismu. Ačkoli výsledky libyjských voleb zahraniční komentátoři označovali jako výjimku díky tomu, že většinu získala liberální strana, nesmíme zapomínat, že strana Muslimských bratří se ve volbách umístila na druhém místě.

Sunnitský islám nerozlišuje stát a církev. Stát je tedy společenstvím věřících [Kropáček 1999: 104]. Z historického pohledu má stát nejen morální oprávnění prosazovat svými prostředky i řád morální, což mj. představuje požadavek většiny Libyjců zařadit šarí'u jakožto legislativní východisko v rámci nové ústavy. Obhajobou tohoto řádu a silného státu tvoří v rámci libyjské politiky obsah konzervativizmu, snahu o uvolnění v obou směrech pak představuje v současnosti v Libyi dominující liberalismus [Sadiki 2013].

Až doposud většina arabských států uplatňovala politicko-hospodářský model centrálně řízené ekonomiky, kdy je stát hlavním investorem a výrobcem a v očích velké

části obyvatel garantem žádané modernizace a rozvoje [Fukuyama 2004]. Dnes je v odborné literatuře stát charakterizován jako stát zaopatřovací a populistický. Při vší revoluční rétorice tehdejší doby toto pojetí silného státu navazovalo na tradice autoritativní moci, která i v minulých stoletích leckdy monopolizovala výnosy nebo i samotné podnikání ve vybraných odvětvích. V případě Libye ovšem nelze na sklonku Kaddáfího éry o silném státu hovořit. Podle St Johna [2012: 4830 - 4842] i Chopina [2012] přenechal Kaddáfí Libyi dezintegrovanou, disfunkční, přičemž klíčová ministerstva a instituce nezbytné pro chod státu byly vedené výhradně příbuzensky nebo klientelisticky spřátelenými diletanty.

Velice problematická je otázka slučitelnosti islámu s demokratickou formou vlády. Téma zevrubně rozebírá Esposito a Voll [1996: 3], podle nichž jsou náboženská obroda společně s demokratizací nejdůležitějšími fenomény posledních desetiletí minulého století. Na mnoha místech hnutí náboženské obrody koinciduje s formováním demokratičtějších systémů, zatímco jinde jsou tyto dvě dynamiky ve vzájemném střetu. Současné vlády v islámském světě musejí řešit na jedné straně rostoucí požadavek veřejnosti participovat na veřejném dění a politickém životě, na druhé straně respektovat požadavky hnutí náboženské obrody a zachovávat určité represivní mechanismy regulující náboženské otázky. Podobným kritickým volbám ovšem musejí čelit také náboženská hnutí a jejich vůdci, a operativně volit mezi adaptací a násilnou opozicí.

Politický islám je autory popisován jako určitá kombinace politiky a náboženství. Slovy moderních islamistických hnutí je islám *din wa dawla*, „náboženství a stát“. Podle většinové libyjské veřejnosti nepředepisuje islám žádný konkrétní způsob vlády, a je proto zcela slučitelný s demokracií [St John 2012: 5048]. Libyjci nemají strach ani z islamistických hnutí, příp. parlamentních stran, které prosazují politický islám. Po 42 letech nesvobody je přáním naprosté většiny obyvatel konsolidace demokracie. Hnutí hlásající politický islám v Libyi se ostatně také ztotožňují s participací veřejnosti na politickém životě demokratickými formami [St John 2012: 5042].

Pro většinu věřících představuje islám především všeobjímající způsob života,

životní styl. Podle odborníků to souvisí s absencí formální instituce církve [Esposito - Voll 1996: 4]. Vývoj 20. stol. lze charakterizovat jako transformaci adaptace existujících islámských konceptů a struktur do moderní, západem ovlivněné socio-politické reality národního státu, v Libyi implementované sanusijským řádem v roce 1951. Role islámu v politice se začíná zásadně měnit v 70. letech, kdy se islamistické skupiny rodí jako zdroj nových iniciativ pro politickou změnu a vývoj. Dochází k rozčarování z nadějí vkládaných do nacionalismu, doprovázené politickou nestabilitou a ekonomickými problémy a k revizi převládajících ideologií. Nová islámská hnutí získala popularitu hlavně mezi studenty a moderně vzdělanými odborníky. Respektují duální aspiraci moderně vzdělaných profesionálů, kteří chtějí větší participaci v politických procesech, a zároveň chtějí, aby jejich společnosti byly explicitněji identifikované s islámem. Jako výsledek tyto nové organizace spojují dva silné trendy: náboženskou obrodu (islamizaci) a demokratizaci [Esposito - Voll 1996: 8].

V Libyi patří nyní mezi nejrozšířenější zastánce politického islámu libyjská odnož mezinárodní organizace Muslimských bratří. Ačkoli v rámci jednotlivých zemí sdílejí Bratří mnoho společného, mj. odkaz na společného zakladatele *Hasana al-Bannu*, je třeba rozlišovat mezi egyptskými, syrskými, súdánskými i libyjskými Muslimskými bratry. Podle Esposito a Vollem [1996: 8] totiž akcentují národní kontexty odlišné aspekty i metody. Význam dříve populárních transnacionálních tendencí islámu značně zeslábl, především díky tomu, že jsou již národní identity v 80. letech velice silné. Jednotlivá národní islámská hnutí tak usilují primárně o islamizaci domácích politických uskupení.

Podle slov *Mohameda El-Sayed Habiba*⁵³, zástupce předsedy Muslimských bratří, a oficiálních webových stránek, organizace jednoznačně schvaluje demokratickou formu vlády včetně politického pluralismu a pokojnou rotaci moci. Akceptují také veškeré občanské svobody, včetně práva zakládat politické strany, svobody slova a shromažďování, nezávislé judikatury a voleb reprezentujících přání voličů. Jednoznačně také podporují tvorbu nezávislé ústavy, která by zaručila rovné

---

53 Zdroj: Ikwaweb.com.

příležitosti a soutěž všech občanů⁵⁴. Ačkoli je nejrůznější elity doma i v zahraničí obviňují ze snahy o ustavení theokracie, jednoznačně to vylučují. Respektují civilní roli státu včetně civilních institucí založený na principech konstituční vlády.

Důkazem relativně nízkého zájmu Libyjců o islamismus dokládá mj. velké zklamání egyptské odnože Bratří⁵⁵ z neúspěchu strany Justice and Construction Party (JCP) ve volbách (získala jen 17 z 80 míst určených pro politické strany). Libyjci otevřeně kritizují negativní projevy připisované islamistům (např. začerňování obličejů žen na billboardech propagujících studium žen na univerzitách či kandidátkám do voleb). Bratří se ovšem na webových stránkách od takových aktivit distancují a svalují vinu na další potenciálně vlivné hnutí propagující politický islám, Salafisty⁵⁶. Ti získali v kongresu 25 členů, většinou zvolených mezi nezávislými kandidáty. Tato strana se chová čím dál tím asertivněji, získává čím dál větší moc v ulicích a participuje v mnoha milicích, jež se vyrojily během revoluce. Podle R. Wrightové hrozí z jejich strany opravdové nebezpečí pro nově ustavené demokracie v roce 2011. Egyptský žurnalista M. Salama s touto hysterií ovšem nesouhlasí. Jedná se podle něj o velice nejednotné hnutí s mnoha různými ideologiemi a diskursy, navíc bez daných specifických volebních preferencí. Jediným společným pojítkem je jejich zájem o renesanci víry a praktik původní islámské komunity založené Prorokem Mohamedem, což nevyhnutelně neznamená opozici vůči demokracii a svobodě.

Esposito s Vollem [1996: 12] dávají tento proces šíření oblíbenosti hnutí náboženské obrody do souvislosti s transformací lidské zkušenosti díky novým technologiím, které jsou mj. doprovázeny požadavky větší participace a poznávání specifických identit. Tyto procesy jdou podle nich ruku v ruce a v reakci na globalizaci dochází k potřebě utváření menších skupin. Souvisí s tím také proces demokratizace a globální náboženské obrody reagujících na soubor zkušeností charakterizujících svět přelomu

---

54 Schvaluje také proces privatizace a revize veřejného sektoru ve smyslu její liberalizace, větší zapojení ekonomiky do světového trhu, podporu podnikání, rozvoje techniky a vědy a boj s korupcí. Kromě toho je součástí jejich programu poskytování sociální podpory, obnovení instituce *Zakatu* (podpora chudým v islámu) a řešení nezaměstnanosti, dokud nebude růst samoudržitelný [Habib].

55 Zdroj: Ikhwanweb.com.

56 Hnutí Salafistů je v současnosti nejrychleji se rozšiřující populistická ultrakonzervativní islamistická organizace v islámském světě a podle všeho stojí mj. za vraždou amerického ambasadora v Benghází na podzim 2012. V Tunisku útočí na obchody prodávající alkohol a veřejně stojí proti participaci žen na olympijských hrách. Zdroj: Mideast Foreign Policy.

tisíciletí. Mezi tyto zkušenosti patří právě nové technologie, rostoucí počet obyvatel, čím dál tím sofistikovanější způsoby vládnutí vyvolávajících ve většině obyvatel pocit marginalizace. Požadavek zvýšené účasti na politickém dění veřejnosti jde ruku v ruce s dalším požadavkem – poznání zvláštních identit či autentických komunit (hledání zvláštních kulturních, jazykových či etnických dědictví či právě náboženských tradic), pramenících ze strachu, že modernizace vytvoří homogenní, univerzální svět. Renesance náboženství představuje odmítnutí vynucované homogenity post-moderních institucí a nemorálního racionalismu moderního sekularismu předkládaný projektem modernity.

Pro většinu obyvatel Západu je koncept „islámské demokracie“ protismyslný. Takový pohled však znemožňuje porozumění novým islámským hnutím. Demokracie je nejednoznačně definovaný koncept, a je tedy důležité porozumět vnímání demokracie v rámci hnutí současné islámské obrody a poznat také alternativní koncepty demokracie. Podle Esposito s Vollem [1996: 13] by se zastánci západního modelu demokracie měli o demokracii něco přiučit také od jiných. Také podle Sadikiho [2004: 2] musí Západ začít respektovat právo Muslimů či Arabů, stejně jako kohokoli jiného, zformulovat si vlastní koncept demokracie. V současném globálním prostředí je totiž úzké a parochiální porozumění tak důležitých konceptů, jako je demokracie, nebezpečné [Esposito - Voll 1996: 15]. Volání po demokracii a růst prodemokratického hnutí je v současnosti patrný napříč muslimským světem. Pojem „demokracie“ lze interpretovat a aplikovat různě. Vývoj demokratických procesů, hodnot a institucí doprovázely střety, diskuze i krveprolití. Demokratizace tedy nemusí být jednoduše převzetím Západního modelu demokracie, nýbrž její adaptace, reformulace a reinterpretace v rámci jiné kulturní a náboženské tradice.

Podobně nejednoznačná je také interpretace pojmu islám [Esposito - Voll 1996: 15]. Také podle Kropáčka [1999: 148] Korán nepodává výklad o požadovaném politickém zřízení (státní formě, mechanismu rozhodování, zastupování zájmů atd.) a jeho zanícení prosazovatelé o něm nemají jednotnou představu. Je tak třeba brát v potaz flexibilitu a adaptabilitu obou pojmů. V zásadě je tedy koexistence islámu a demokracie možná. Někdy se dokonce tyto koncepty doplňují a vzájemně podporují

[Esposito - Voll 1996: 15]. V Libyi byla islamistická hnutí po celou dobu Kaddáfího autoritativní vlády postavena mimo zákon a identifikovala se zde s bojem za politickou participaci, pluralismus a lidská práva. Nejvlivnější islamistické hnutí v Libyi, Muslimští bratři, tak podle všeho kombinují obnovenou sensitivitu k náboženské identitě s prodemokratickými hodnotami.

3.2 Teorie demokratizace

Studiem přechodů k demokracii, tedy procesem demokratizace, se zabývá mnoho autorů. Klasiky první vlny studia demokratizačních procesů tvoří S. M. Lipset, Ph. Cutright a L. Hurwitz. Demokratické instituce podle nich ke svému fungování vyžadují především určité ekonomické a sociální předpoklady. Podle Dvořákové [1993: 7-13] nelze v dobách zlomu spoléhat na poznatky a pravidla získaná v obdobích odpočívajících a v poklidu fungujících systémů⁵⁷. Jde o téma v podstatě nové a bouřlivě se rozvíjející, v němž však právě urychlená konstrukce vyjevuje svůj provizorní charakter. Přesto lze čerpat inspiraci z obdobných proběhlých či probíhajících procesů. Moment zlomu přinášející rychlý nárůst nadějí je vzápětí střídán zklamáním jakožto strukturní kategorií, moment kdy z pohledu současníka existuje bezpočet možných alternativ vývoje, zatímco z pohledu historikova se zákonitě prosadila vždy právě jen ta jedna.

Podobně jako Dvořáková [1993: 10], nezpochybňuje kladné hodnotové znaménko nad perspektivou dosažení kýženého cíle, stabilní demokracie, ani Samuel Huntington [2008], který se ve své monografii *Třetí vlna* zabývá významným globálním politickým trendem, který se projevil na sklonku 20. stol., totiž přechodem přibližně 30 zemí od nedemokratických politických systémů k systémům demokratickým. Snaží se vysvětlit, proč, jak a s kterými bezprostředními důsledky k této demokratizační vlně došlo. Huntington [2008: 10] věří, že je demokracie sama o sobě dobrá věc a v jejích podmínkách se daří lépe svobodě jednotlivce, na domácí scéně vládne stabilita a mezi národy mír. Ačkoli smrt diktatury zrození demokracie nezaručuje, rozvazují se ruce množství různých lidových, společenských a politických

---

⁵⁷ Dvořáková [1993: 7-13] prezentuje termín *tranzitologie* užívaný v souvislosti se studiem přechodů (autoritativních režimů v demokratické i vice versa).

sil, které byly po dobu diktatury účinně potlačovány. Většinou následuje mnoho měsíců zmatku.

Podle Zakarii [2005] žijeme ve *věku demokracie*. Demokracie se stala za posledních sto let nejúspěšnějším systémem státního zřízení na světě. V tomto věku se hroubí hierarchie, společnost se demokratizuje, moc se přesouvá na čím dál vyšší počet lidí, demokracie se stává "životním stylem". Demokracie se rodí ruku v ruce se vznikem moderního státu evropského typu, který udržuje velkou armádu, má daňové pravomoci a centralizovanou byrokracii schopnou udržovat svrchovanou moc autority na širokém území. Rozkvět těchto států, spojený s jejich schopností udržet pořádek, dodržování zákonů a vlastnických práv, umožnil podle Fukuyamy [2004: 13] vznik moderního světa.

Jiní autoři však s tímto stanoviskem nesouhlasí. Např. Moore [1966: 29], který se dlouhodobě zabýval studiem revolucí a procesy demokratizace ve světě, upozorňuje, že vznik moderních evropských států ve formě absolutistických monarchií, včetně běžně uváděných atributů jako profesionální armáda, moderní daňová správa či centralizovaná byrokracie, ještě nemusel ke vzniku demokracie nutně vést (viz např. situace ve Španělsku v 70. letech 20. století). Moore navíc problematizuje široce rozšířený názor zdůrazňující pozitivní aspekty procesu demokratizace, který bývá dokonce někdy mytizován. Zastává pesimističtější pohled a upozorňuje, že přerodu v demokracii předchází často velké utrpení a násilí páchané vyššími třídami na nižších, aniž by tím však pozitivní hodnotou demokracie jako výsledku dlouhodobého procesu přeměny společnosti jakkoli zpochybňoval [Moore 1966: 471].

Jako forma vlády se demokracie definuje především poukazem na prameny vládní autority ("vůle lidu"), na účely, jimž vláda slouží ("obecné dobro"), anebo na procedury, kterými se ustavuje. Huntington [2008: 15] se drží, podobně jako Schumpeter [2008] procedurální definice demokracie. V demokracii je ústřední procedurou výběr vedoucích představitelů pomocí soutěživých voleb, v nichž hlasují lidé, kterým pak tyto vedoucí představitelé vládnu. Takto definovaná demokracie má dva rozměry - *soutěživost* a *účast*. Plyne odtud i existence zásadních občanských a politických svobod [Huntington 2008: 17]. Lidé musí mít možnost svobodně se

vyjadřovat, publikovat, shromažďovat se a organizovat. Ovšem i vlády, které vznikly demokratickou cestou, mohou demokracii odstranit, zruší-li či zásadněji omezí demokratické procedury. Kritickým bodem procesu demokratizace se podle Huntingtona stává nahrazení vlády, která demokratickým způsobem ustavena nebyla, jinou vládou, jež vznikne v souladu s výsledky svobodných, otevřených a regulérních voleb.

Zakaria [2005] upozorňuje na rozdíl mezi *procedurální demokracií* [Huntington 2008] a *ústavním liberalismem*, tedy vládou zákona spojenou s individuálními právy a fungujícím institutem soukromého vlastnictví. Pro nás na Západě znamená demokracie *liberální demokracii*, tedy politický řád, k jehož podstatným rysům patří nejen svobodné a řádné volby, ale také vláda práva, oddělení jednotlivých mocí a ochrana základních svobod projevu, shromažďování, vyznání a vlastnictví. Ústavní liberalismus však podle Zakarii nemusí s demokracií nutně koexistovat. Zatímco demokracie vzkvétá, svoboda nikoli. Ústavní liberalismus se na rozdíl od demokracie netýká procedury při výběru vlády, ale jejího cíle. Odvolává se na snahu uchránit autonomii a důstojnost jednotlivce před útlakem, ať už je jeho příčinou stát, církev nebo společnost sama [Zakaria 2005: 25].

Definice základních práv v rámci politického liberalismu se mohou lišit. Fukuyama [2001: 56] se omezuje na *občanská práva* (zproštění občana dohledu, pokud jde o jeho osobu a majetek), *náboženská práva* (zproštění dohledu nad projevy náboženských názorů a provozování bohoslužeb) a *politická práva* (zproštění dohledu v záležitostech, které neovlivňují blaho celého společenství natolik zřetelně, že by byl výkon dohledu nutný), včetně základního práva na *svobodu tisku*. „Právo podílet se na politice lze chápat jen jako další liberální právo – samozřejmě to nejdůležitější - , a proto je liberalismus úzce spojen s demokracií“. [Fukuyama 2002: 60] Ačkoli jdou tedy demokracie a liberalismus většinou ruku v ruce, je i podle Fukuyamy dobré je oddělovat⁵⁸.

---

58 Je možné, aby země byla liberální, ale nijak zvlášť demokratická (Británie 18. století). Současně je možné, aby země byla demokratická, ale nikoli liberální, tzn. že nezaručuje práva jednotlivcům a menšin (Írán - pravidelně se zde konají relativně svobodné volby, což zemi činí demokratičtější, než za dob šáha, rozhodně se ale nejedná o liberální stát – nezaručuje svobodu slova, shromažďování, a především náboženskou, nejzákladnější práva nejsou chráněna právním řádem, což se nejhůře projevuje na situaci

Ve svých hospodářských projevech je liberalismus uznáním práva na svobodnou ekonomickou činnost a ekonomickou výměnu, založenou na soukromém vlastnictví a trzích, jehož ekvivalenty jsou pojmy „kapitalismus“ či „tržní ekonomika“ [Fukuyama 2002: 61]. Státy, které ekonomická práva chrání, lze pokládat za liberální. Státy, které je popírají nebo jsou založeny na jiných principech („ekonomická spravedlnost“), požadavky nesplňují. Liberální demokracie je sice v souladu s kapitalistickým průmyslovým rozvojem, neexistuje však mezi nimi nevyhnutelná souvislost.

Z konceptu demokracie podle Huntingtona [2008: 19] vyplývají nepřímo jistá omezení moci. Volení rozhodující činitelé v demokraciích nedisponují absolutní mocí - moc sdílejí s jinými skupinami ve společnosti. Stanou-li se však demokraticky zvolení rozhodující představitelé všehovšudy fasádou výkonu mnohem větší moci, kterou drží v rukou nějaká jiná skupina, jejíž členové demokraticky zvoleni nebyli, takový režim za demokratický označit nelze. Podle Fukuyamy [2004: 13] umožňují stejné donucovací prostředky, které zajišťují ochranu vlastnických práv a společnosti, zabavit soukromý majetek a zneužívat práva svých občanů.

Podle Fukuyamy [2004: 13] není moderní stát univerzálním typem státního zřízení. Konec druhé světové války vedl k masové výstavbě nových států v rozvojovém světě. Moderní státy zde však byly vytvořeny jen na papíře. Moderní stát se nabízí jako atraktivní dárkový balíček obsahující materiální zajištění v podobě fungující tržní ekonomiky a politické a kulturní svobody v podobě liberální demokracie, který si chce dopřát mnoho lidí ve světě, což dokazuje téměř jednosměrný proud imigrantů z méně rozvinutých zemí do rozvinutějších. Opravdové ovoce, které s sebou přináší liberální stát západního typu, si ovšem nemůže dopřát každá společnost. Zatímco některé země dokončily tento přechod během dvou generací, jiné rozvojové státy jsou buď ve slepé uličce, nebo se jejich vývoj dokonce zvrátil zpět. Otázkou zůstává, zda jsou hodnoty a instituce liberálního Západu skutečně univerzální. Liberální demokracie nahrazuje iracionální touhu být uznán za většího, než ostatní, racionálním úsilím o uznání rovnosti. Ve světě liberálních demokracií je méně důvodů k válčení, protože si národy vzájemně uznávají legitimitu. To, že se liberální demokracie nechovají navzájem

imperialisticky, lze doložit empiricky [Fukuyama 2002: 19].

3.2.1 Proces demokratizace

Stručně řečeno představuje *demokratizace* proces přechodu od nedemokratického, autoritářského systému k (procedurální) demokracii. Podle Huntingtona [2008] však bývá demokratizační proces velmi spleťitý a obvykle nejde o krátkodobou záležitost. Zahrnuje *ukončení nedemokratického režimu, nastolení nového, demokratického, a jeho postupnou konsolidaci*.

Jak již bylo řečeno, demokratizaci je nutné odlišovat od *liberalizace*, která znamená částečné otevření autoritářského systému, aniž by však docházelo k výběru vládních představitelů prostřednictvím svobodných a soutěživých voleb. Podle Huntingtona [2008: 18] sice liberalizace (uvolňování cenzury, propouštění politických vězňů, uspořádání voleb, přípouštění obnovy občanské společnosti atd.) může vést k úplné demokratizaci, ale právě tak dobře nemusí. Huntington [2008] upozorňuje také na otázku nestálosti či stability demokratického politického systému. Jedná se o neustálý *proces* oscilující mezi *konsolidací a destabilizací demokracie* v zemi. Situace není nikdy statická, záleží na vládních představitelích, kontextu a míře legitimacy přiznané vládě ze strany občanů. Pokud již bylo dosaženo přechodu od nedemokratického systému k demokratickému (přerodem, přeměnou či výměnou), upozorňuje Huntington [2008] na důležitost míry *institucionalizace demokracie*, tedy nakolik lze očekávat, že dotýčný politický systém nepřestane existovat.

Různé systémy lze klasifikovat jako podobně demokratické, aniž se tím vylučuje, že se budou dramaticky odlišovat svou stabilitou. Je také otázkou, zda k demokracii a nedemokracii přistupovat jako k proměnné dichotomické nebo spojitě. V případě spojitěho přístupu jsou demokracie posuzovány různými indikátory. Huntington upřednostňuje dichotomii. Názory mezi odborníky v tom, které režimy označit za demokratické a které nikoli, se v drtivé míře shodují. Do kategorie *nedemokratických režimů* spadají absolutní monarchie, byrokraticky řízená impéria, oligarchie, aristokracie, ústavní režimy s omezeným volebním právem, fašistické a komunistické režimy, vojenské diktatury, personální despotismy atd. Huntington [2008:

21] rozlišuje mezi *totalitárními režimy*⁵⁹ a *tradičními autoritářskými systémy*, které charakterizuje jediný vůdce, příp. nepočtená skupinka vedoucích představitelů, žádná či jen slabá politická strana, nepřítomnost mobilizace mas, žádná ideologie (nanejvýš určitá "mentalita"), ohraničený politický pluralismus a nepřítomnost vládního úsilí o proměnu společnosti a lidské přirozenosti. Mezi klasický autoritářský režim personální despotie tak lze pomocí této charakteristiky zařadit také Kaddáfího Libyi.

Pokud ovšem budeme brát v potaz v souvislosti s demokratizací také otázky ústavního liberalismu zaručující dodržování lidských práv a svobod, a nenahlížet na demokracii pouze procedurálně jako na svobodný a spravedlivý výběr vlády v pravidelně konaných volbách, dichotomie nestačí a je třeba začít škálovat. Podobně k problému kategorizace zemí na základě dodržování demokratických procedur, základních svobod a lidských práv přistupuje např. nezávislá organizace Freedom House, která v každoročních zprávách hodnotí míru demokracie a svobody v zemi, jednak bodově, ale také prostřednictvím rozsáhlých zpráv sestavených nezávislými odborníky. Demokratizaci lze v tomto ohledu chápat jako posun z bodového hodnocení 7, což je nejhorší, směrem do kategorie zemí, které mají bodové hodnocení pod 3,5. V rámci arabských zemí je dlouhodobě nejlépe hodnocen Kuvajt se 4 body a Libanon se 4,5 body. Ostatní země regionu pak oscilují mezi 5 a 6,5 body [Černý 2012: 69]. Hodnocení demokracie v Libyi pak patřilo do pádu Kaddáfího vlády k celosvětově nejhorším⁶⁰.

Zakaria [2005: 109] hovoří o tzv. *neliberálních demokraciích*. Ačkoli se tedy ve většině zemí světa volby konají, míra porušování lidských práv je tak vysoká, že nedovoluje konsolidaci (liberální) demokracie. I demokratická vláda však může podléhat přesvědčení, že má právo na absolutní suverenitu, což může vést k centralizaci. Nekontrolovaná centralizace je z historického hlediska nepřitelem liberální demokracie. Zakaria upozorňuje také na možnost zneužití demokratického systému ze strany občanů, o němž Tocqueville hovoří jako o „tyranii většiny“ [Zakaria 2005: 130].

---

59 Jedna politická strana, všudypřítomná mocná tajná policie, vysoce rozvinutá ideologie s představou ideální společnosti, kontrola sdělovacích prostředků a sociálních a hospodářských organizací [Huntington 2008].

60 Zdroj: Freedom House.

Podle Huntingtona [2008: 24] je moderní demokracie demokracií v rámci národního státu a její rozšíření souviselo nutně s rozšířením tohoto útvaru. První demokratizační impuls se na Západě objevil v první pol. 17. stol. Termín "demokratizační vlna" označuje skupinu přechodů od nedemokratických vládních režimů k režimům demokratickým, k nimž dochází v nějakém ohraničeném časovém období a je jich podstatně více, než přechodů opačným směrem v témže období. Součástí vlny bývá také liberalizace nebo částečná demokratizace systémů, které se plně demokratickými prozatím nestanou. V moderním světě došlo historicky ke třem demokratizačním vlnám. Dějiny však nepostupují jen jedním směrem a následují protivlny, během kterých se některé státy, které přešly k demokracii, vrátily zpět k nedemokratickým systémům vlády.

Forma vlády souvisí úzce s politickou stabilitou. Demokracie poskytují zavedené kanály, kterými lze v rámci systému vyjadřovat souhlas či odpor. Vláda i opozice mají tak menší motivaci vystupovat proti sobě násilně. Demokracie přispívá ke stabilitě tím, že nabízí pravidelné příležitosti k výměně vedoucích představitelů i politických linií. Demokratické systémy odolávají vážným revolučním otřesům podstatně lépe, než autoritářské. Celosvětové šíření demokracie navíc znamená rozšiřování globální oblasti míru.

Ačkoli je podle Dvořákové [1993: 76] hledání vnitřní struktury přechodů téměř nemožné, pokusíme se v následující části podrobněji vysvětlit okolnosti a příčiny dílčích vývojových procesů demokratizace tak, jak o nich hovoří Huntington [2008], tedy *konec autoritářského režimu, ustavení demokratického režimu a konsolidaci demokratického režimu*.

3.2.2 Konec autoritářského režimu

K pádu autoritářského režimu může vést nespočet příčin. Sociální vědci v této souvislosti někdy hovoří o problému tzv. nadměrného určení. Nějakou událost vysvětluje několik přijatelných teorií, takže vzniká otázka, nakolik lze každou z nich považovat za platnou. V politice má téměř vše více příčin⁶¹ [Huntington 2008: 44].

---

61 K proměnným, o nichž se tvrdí, že se nějak podílejí na demokratizaci, patří např. vysoká úroveň

Příčiny demokratizace se také velice liší místo od místa, i čas od času. Neexistuje žádný jednotlivý platný faktor, který by postačoval k vysvětlení demokratického vývoje ve všech zemích, anebo v jedné konkrétní zemi. Demokratizace je výsledkem souběhu příčin, které jsou v každé zemi jiné [Huntington 2008: 46].

Hlavními faktory v pozadí první demokratizační vlny byl zřejmě hospodářský a sociální rozvoj, hospodářské a sociální prostředí kolonií osídlených britskými přistěhovalci a vítězství západních spojenců v první světové válce s následujícím rozdělením říší Evropy. Ve druhé demokratizační vlně hrály klíčovou roli politické a vojenské faktory, především role vítězství tradičních západních demokracií ve druhé světové válce a dekolonizace. Historicky šlo o zcela výjimečné události, a proto třetí demokratizační vlna musela být způsobena odlišným souborem příčin. Během třetí vlny se politické systémy demokratizovaly přibližně ve 30 zemích, v nichž byly předtím u moci autoritářské režimy. Povaha autoritářského režimu sama o sobě nevysvětluje, proč někde demokracie převládne a jinde nikoli. [Huntington 2008: 47].

Klíčovou roli v rozpoutání třetí vlny sehrála podle Huntingtona [2008: 52] pětice změn. V první řadě prohlubující se *problémy legitimacy autoritářských systémů* ve světě, kde se demokratické hodnoty těšily obecné popularitě, závislost těchto režimů na jejich výkonnosti a úpadek legitimacy v důsledku vojenských porážek a hospodářského selhávání během ropné krize v 70. letech. Dále bezprecedentní celosvětový *hospodářský růst* 60. let, v jehož důsledku došlo v mnoha zemích ke vzestupu životní úrovně většiny obyvatel, ke zvýšení kvality vzdělání a k výraznému nárůstu počtu příslušníků městské střední vrstvy. Za třetí to byly *nápadné změny doktríny i činnosti katolické církve* a související proměna řady národních církví v odpůrce autoritářství a obhájce sociálních, hospodářských a politických reforem. Za čtvrté to byly *změny v politice vnějších činitelů*, totiž zásadní proměny zahraniční politiky USA po roce 1974 na prosazování lidských práv a demokracie ve světě, a změna sovětské politiky. Posledním bodem je *lavinový efekt* posilující ty, kteří usilovali o podobné změny režimu jako v těch zemích, kde byla demokratizace úspěšná.

---

hospodářského blahobytu; tržní hospodářství; hospodářský rozvoj a sociální modernizace; silná buržoazie ("bez buržoazie není demokracie" - B. Moore); vysoká úroveň gramotnosti a vzdělání; instrumentální spíše než konzumní kultura; nízká úroveň násilí a politické polarizace; tradice snášenlivosti a kompromisu; okupace prodemokratickou cizí mocností aj. [Huntington 2008: 44-45].

Legitimita většiny režimů klesá úměrně době, po kterou jsou u moci, v důsledku nutnosti přijímat rozhodnutí, jež mnohým nejsou po chuti, nesplněných slibů a rostoucí nespokojenosti obyvatelstva. Demokratické systémy mají možnost obnovovat se pomocí voleb, které umožní nové koalici nastoupit do vládních úřadů a přicházet s novými přísliby do budoucna. U autoritářských režimů neexistence mechanismů obnovy významnou měrou přispívá k rozkladu legitimacy režimů. Vůbec nejobtížnější je tento problém v případě personálních diktatur, jako v případě Libye.

Politické společenství bylo napadeno "demokratickým virem". Autoritářští vůdci se tak ocitají v nesnadném postavení, poněvadž se snažili ospravedlnit své režimy demokratickou rétorikou a tvrdili, že je jejich vláda veskrze demokratická (viz Kaddáfího „nejdemokratičtější systém“ vlády mas, *džamáhíríje*). Kritická slabina, která nakonec přivedla silné státy ke zhroucení, spočívala v selhání legitimacy, jednalo se tedy o krizi na úrovni idejí [Huntington 2008: 52]. *Legitimita* není spravedlnost nebo právo v absolutním smyslu slova. Jedná se o relativní pojem, který existuje v subjektivním vnímání lidí. Neexistuje diktátor, který by vládl pouze „silou“. Diktátorova legitimita může pramenit z různých zdrojů: od loajality hýčkané armády či bezpečnostních složek po propracovanou ideologii. U protizákonných režimů bývá selhání legitimacy často předzvěstí společenského převratu [Fukuyama 2002: 37-41]. Když hovoříme o krizi legitimacy v autoritativním systému, myslíme tím krizi uvnitř elitních skupin, jejichž soudržnost je pro účinné fungování režimu nezbytná, což se ostatně ukázalo také během konfliktu v Libyi, kdy se mnoho čelních představitelů Kaddáfího režimu dobrovolně přidalo na stranu povstalců [St John 2012: 4870 - 4886].

Autoritářští předáci čelící úpadku své legitimacy mohou odmítnout vzít svou narůstající slabost na vědomí v naději, že tak či onak se nakonec u moci udrží. Mohou také uplatňovat stále tvrdší represe nebo vyvolat mezinárodní konflikt a pokusit se obnovit svou legitimitu apelováním na národní cítění. Další možností je pokus opatřit si cosi, co by se alespoň vzdáleně podobalo demokratické legitimitě, příp. se sami postavit do čela úsilí o zavedení demokracie [Huntington 2008: 63].

Stále důležitějším faktorem, který ovlivňuje demokratizaci, je *inspirace příkladem*. Jakmile se jedna země úspěšně demokratizuje, znamená to podporu

demokratizace i jinde [Huntington 2008: 104]. V rámci třetí vlny sehrál tento faktor nejvýznamnější roli díky nesmírnému rozvoji globální komunikace, dopravních možností a zvláště pokrytí zeměkoule televizními a telekomunikačními družicemi. Internet je podle Zakarii [2005] symbolem demokratizace techniky a širokého přístupu k informacím. Inspirace příkladem se nejsilněji uplatňuje v případě zemí, které si byly zeměpisně či kulturně příbuzné [Huntington 2008: 105]. Koncem roku 1989 se předpokládal vlivem lavinového efektu pád autoritářských režimů také v arabském světě. Laviny však někdy tají a mizí, nepřeje-li jim prostředí.

Pro účely rozboru rozděluje Huntington [2008: 111] demokratizační procesy do tří obecných typů. *Přerodem* (transformation, reforma) označuje vývoj, kdy se do čela snahy o ustavení demokracie postavily dosavadní mocenské elity autoritářského systému. *Výměna* (replacement, ruptura) nastává tehdy, když se o ustavení demokracie zasloužily opoziční skupiny, zatímco autoritářský režim se zhroutil nebo byl svržen, což odpovídá situaci v Libyi (v kombinaci se zásahem zvenčí). *Přeměna* (transplacement, ruptforma) se uskutečňuje v situacích, kdy k demokratizaci došlo díky tomu, že vládní a opoziční skupiny postupovaly ve shodě. Poslední možností je *zásah zvenčí*⁶².

Vedoucí představitelé personálních diktatur se dobrovolně vzdávají moci méně snadno než předáci vojenských režimů nebo systémů jedné strany. Snaha udržet se u moci za každou cenu vytváří napětí mezi politickým systémem a stále komplexnějším a modernějším hospodářstvím a společností. Někde situace vyvrcholila násilným svržením diktátora a jeho nahrazením autoritářským režimem jiného typu. Pád diktátora znamená i pád režimu (viz pád Kaddáfího). Ačkoli se v době svého vzniku autoritářské režimy těší široké podpoře, po čase začne jejich síla pozvolna upadat, což je ostatně údělem všech vlád [Huntington 2008: 141]. Rozklad podpory se s ohledem na represivní povahu režimů odehrává potají a většina diktátorů vůbec netuší, jak málo jsou mezi lidmi oblíbení. Skrývaná nespokojenost vybuchne nečekaně poté, co dojde

---

62 Podobnou typologii předkládá i Dvořáková [1993: 69], podle níž nejčastěji k politické demokracii povede *přechod dohodou* (paktem), tedy přeměna. Další v pořadí úspěšnosti může být *přechod vnucením* (transition by imposition). Tam, kde bývalé elity ztratily kontrolu nad procesem a objevily se nové struktury moci a autority zdola, ať již reformou nebo revolucí, zmenšuje se pravděpodobnost úspěšného vyústění.

k nějaké události, která poslouží jako spouštěcí mechanismus. Spouštěcím mechanismem arabského jara bylo upálení mladíka v Tunisku a Kaddáfí rozhodně svůj pád nečekal [Pargeterová 2012].

Lidé si často přechod k demokracii představují tak, že represivní režim se zhroutí pod tlakem "lidové moci", masové mobilizace občanů, kterým došla trpělivost a dožadují se změny. Masové demonstrace a stávky však hrají roli jen v málo případech. "Univerzální opozicí bývají studenti: odporují vždy a každému režimu, který je v jejich společnosti u moci, sami o sobě však žádný režim svrhnout nedokážou." [Huntington 2008: 143] Postrádají-li podporu ostatních skupin ve společnosti, jsou zranitelní.

Hlavním pilířem režimů jsou v posledku armády. Mezi stálou opozicí studentů a podporou armády se pohybují stanoviska ostatních skupin, jejichž podpora režimu či opozice závisí na převládajících okolnostech. Studenty v jejich odporu následují intelektuálové a vedoucí představitelé v minulosti existujících stran. Jako další se odcizují širší střední třídy, administrativní pracovníci, odborní zaměstnanci a maloobchodníci, příp. také duchovní a odborové svazy. Teprve později se připojují větší obchodní skupiny a buržoazie. Dříve či později pak začnou projevovat nespokojenost USA či jiní zahraniční stoupenci režimu, a nakonec, což rozhodne, stáhne svou podporu režimu i armáda, pokud se nepostaví přímo a aktivně proti vládě.

Nespokojenost armády sehrává zásadní roli. V personálních diktaturách tuto nespokojenost v řadách ozbrojených sil přímo vyvolává diktátorova politika vedoucí k poklesu vojenské profesionality, k prohloubení politizace a korupce důstojnického sboru a k vytváření alternativních polovojenských a bezpečnostních jednotek [Huntington 2008: 143]. Kaddáfí ze strachu z vojenského převratu systematicky armádu destabilizoval prostřednictvím pravidelné rotace důstojníků a omezené distribuce munice [Pargeterová 2012].

3.2.3 Ustavení demokratického režimu

"Lidé někdy předpokládají, že jakmile se odstraní diktatura, bude to mít za následek ustavení demokracie. Ve skutečnosti však bývají nedemokratické režimy nahrazovány jinými nedemokratickými režimy častěji než režimy demokratickými."

[Huntington 2008: 43] Zhroucení autoritářských režimů je téměř vždy vítáno výbuchy radosti, zatímco ustavení demokratických přijímají obvykle lidé s rozčarováním. Kolaps režimu může vést k náhlému vymizení veškeré autority. Prázdný prostor mohou vyplnit demokraticky smýšlející vůdci, ale také např. islamistické skupiny [Černý 2012].

Syndromem třetí vlny je ochota uzavírat *kompromisy a umírněnost*. Schopnost vedoucích představitelů uzavírat kompromisy je dána mimo jiné i tím, jak se v jejich společnosti obecně vzato na kompromisy pohlíží [Huntington 2008: 168]. Po svržení dlouhodobé nadvlády autoritativního režimu čeká zemi dlouhá cesta s nejistým výsledkem. Prvořadým úkolem tranzitní situace je především *vytvoření konzistentní ústavy* [Kunc 1994], což jednoznačně potvrzují události v Libyi. Historicky vzato však končí první pokusy o ustavení demokracie neúspěchem, kdežto druhé pokusy bývají úspěšné. Lidé se pravděpodobně dokážou z prvního neúspěchu poučit.

Huntington [2008: 168] upozorňuje také na skutečnost, že velké politické změny s sebou většinou přinášejí násilí, ačkoli celková úroveň násilí během třetí vlny není vysoká. Většina demokratizací se uskutečnila cestou kompromisů a voleb a proběhla celkem mírumilovně ve srovnání s předchozími obdobími. Nejnásilnější jsou výměny a vojenské intervence (jako v případě Libye). Ochotněji pak k násilí inklinují zpolitizované jednotky vnitřní bezpečnosti spíše než řádné vojenské oddíly. S použitím násilí souhlasí zpravidla mladší lidé. V dějinách však ozbrojené vzpoury k ustavení fungující demokratických režimů nevedly. Vlády, jež byly ustaveny umírněností a kompromisy, vládou umírněně a jsou nakloněny kompromisům. Vlády, které se dostaly k moci násilí, vládou násilně [Huntington 2008: 200].

Klíčovými zbraněmi opozice jsou *masová shromáždění, pochody a demonstrace*, které mobilizují nespokojenost a disponují publicitou, často i na mezinárodní scéně, přispívají k neshodám v řadách představitelů režimu, kteří se obvykle nedokážou dohodnout, jaká odpověď bude nejvhodnější, a pokud se režim uchýlí k násilí, nezřídka se rodí mučedníci a veřejnost získává nové příčiny k rozhořčení [Huntington 2008: 198].

3.2.4 Konsolidace demokracie

V zemi se poprvé po mnoha letech uskuteční svobodné a spravedlivé volby, po nichž se moci ujmou vlády s demokratickým mandátem, ale co bude dál? V rámci první a druhé protivlny se 20 zemí vrátilo zpět k autoritářství. Spekulace o budoucnosti poučné nebývají a končí ostudou. Země usilující o rozvoj nových demokratických politických systémů čelí problémům tří druhů [Huntington 2008: 204]. *Problémy přechodu* k demokracii vyvstávají přímo z fenoménu změny režimu od autoritářství k demokracii. Patří sem otázky ustavování nových ústavních a volebních systémů, postupného nahrazování bývalých funkcionářů demokratickými úředníky, rušení nebo pozměňování zákonů neslučitelných s demokracií, reformování či rozpouštění autoritářských institucí (tajné policie) atd. Zásadním problémem přechodu je otázka, jak se postavit k autoritářským vůdcům dopouštějících se porušování lidských práv (problém mučitelů) a jak zredukovat politické angažmá armády (problém pretoriánů).

Demokraticky zvolená vláda musí čelit také *problémům kontextuálním* vyvstávajícím z povahy společnosti, jejího hospodářství, kultury a dějin. Jde o chronické problémy země, které se objevují bez ohledu na to, jakou formu vlády zrovna má. Autoritářští předáci je nevyřešili a lze předpokládat, že je nevyřeší ani demokratičtí politici. Nejčastějšími problémy jsou ozbrojená povstání, sociální konflikty, dlouholeté regionální spory, rozšířená chudoba, socioekonomická nerovnost, inflace, vnější zadluženost nebo nízké tempo hospodářského růstu.

S tím, jak se nové demokracie konsolidují a dosahují určité stability, začínají konfrontovat *systemové problémy* vyvstávající z fungování demokratického systému, které tíží i dlouhodobě zavedené demokracie (neschopnost dospět k rozhodnutí, sklon podléhat demagogii nebo vlivu hospodářských zájmových skupin). Také podle St Johna [2012] představovalo svržení Kaddáfího tu snazší část na cestě demokratizace. „Není to válka, nýbrž mír, jež definuje post-Kaddáfího Libyi.“⁶³ [St John 2012: 4998] Těžší část bude vytvoření zodpovědné, reprezentativní vlády, občanského řádu, který podpoří veřejné hnutí a participaci ve svobodné, otevřené a demokratické společnosti. Robert Dahl [1971] v této souvislosti zdůrazňuje klíčovou charakteristiku demokracie, jíž je

---

63 V originále: „It is not the war but the peace that will define post-Qaddafi Libya.“ [St John 2012: 4998]

vytváření tlaku na vládu (v podobě opozice) v zájmu odpovědnosti vůči všem občanům. Ačkoli to nebude snadné, výsledek za to stojí.

S přechodem k demokracii souvisí také otázka, co si počít se symboly, organizacemi a zákony autoritativního režimu, s jeho úředníky a vedoucími představiteli, a jak se vypořádat se zločiny spáchanými činiteli bývalého režimu. Podle jednoho názoru mají následnické režimy morální povinnost trestat brutální zločiny proti lidskosti. Základem demokracie je zákon a trestní stíhání je nutné k zastrašení bezpečnostních sil do budoucna [Huntington 2008: 208]. Podle jiného názoru má být demokracie založena na smíření a na tom, že nejvýznamnější skupiny ve společnosti zapomenou, co je v minulosti rozdělovalo. Násilí se mnohdy dopouštěly i opoziční skupiny. Zločiny funkcionářů autoritářských režimů ospravedlňovala potřeba potlačit terorismus, porazit partyzánské skupiny a obnovit zákon a pořádek a jejich jednání se mnohdy těšilo podpoře veřejnosti.

Funkcionáři autoritářských režimů, které byly svrženy, se na rozdíl od přerodů většinou trestnímu stíhání nevyhnuli. Vždy je třeba jednoznačně stanovit, kdo, za co, jak a kdy má být trestán. V případě personálních diktatur se stíhání i trestání omezuje většinou na diktátora, jeho rodinu a blízké spolupracovníky. Rozhořčení širokých vrstev však po čase upadá a zdiskreditované skupiny spojované s autoritářským režimem získávají často své bývalé postavení i vliv. V nových demokratických režimech přichází spravedlnost rychle, anebo vůbec. Nové demokracie musí čelit také „problému pretoriánů“ související s nutností omezit politickou moc vojenského sektoru a udělat z ozbrojených sil profesionální instituci, jejímž posláním bude bránit vnější, nikoli vnitřní bezpečnost.

V souvislosti s konsolidací demokracie upozorňuje Huntington [2008: 245] také na fenomén rozčarování a "autoritářské nostalgie", který se dostavuje v důsledku neschopnosti řešit kontextuální problémy země. Předáci nových demokracií často začnou být považováni za arogantní, neschopné nebo zkorumpované. Vzpomínky na represe blednou a překrývají je představy řádu, blahobytu a hospodářského růstu, jež v dobách autoritativní vlády údajně převládaly. Pokud mají nové demokracie stojící před vážnými kontextuálními problémy získat legitimitu, bez níž se skutečně nikdy

nekonsolidují, musí se s těmito problémy vypořádat. Lze však očekávat, že jejich úsilí bude stejně (ne)úspěšné jako jejich autoritářských předchůdců.

Neschopnost vyřešit dlouhodobé kontextuální problémy ovšem neznamená nutně, že se musí zhroutit. Legitimita autoritativních režimů se zakládá bezmála výlučně na jejich výkonnostech. Legitimita demokratických režimů závisí na výkonnosti také, ale zakládá se i na demokratických procesech. V demokracii je nejvýznamnější legitimita procedurální. O tom, zda přežijí, rozhoduje hlavně to, jak se předáci ke své neschopnosti problémy řešit, postaví. Žádná ze stran by se neměla snažit využít tématu k destabilizaci demokracie, obviňovat se z toho, že nesou za kontextuální problémy odpovědnost nebo tvrdit, že by se dalo čelit lépe v jiném, než demokratickém režimu.

O stabilitě demokracie rozhoduje také to, zda veřejnost dokáže *rozlišovat mezi režimem a vládou*. Elity i veřejnost musejí poznat, že demokracie spočívá na předpokladu, podle něhož všechny vlády selhávají, a proto musí existovat institucionalizovaná metoda jejich výměny [Huntington 2008: 253]. Demokracie neznamená, že budou problémy vyřešeny; znamená, že vládce je možné odstranit, což je podstatou demokratického jednání. Demokracie se zkonsolidují, jakmile se lidé poučí, že demokracie je řešením tyranie - a nic dalšího neřeší. Demokracie se považuje za zkonsolidovanou, pokud strana, jež se v prvních volbách chopí moci, v následujících utrpí porážku a moc předá vítězům, a pokud tito vítězové poté, co v nějakých dalších volbách sami prohrají, pokojně zase předají moc těm, kdo v nich zvítězí (test dvojí změny).

Stabilizaci demokracie nahrává také předchozí zkušenost s demokracií. Čím delší a nedávnější zkušenost s demokracií, tím lépe. Čím industrializovanější a modernější hospodářství a čím komplexnější společnost a vzdělanější obyvatelstvo, tím pravděpodobněji se demokratický režim zavede i konsoliduje. Konsolidaci prospívají také vnější podmínky. Vlády cizích, demokratických zemí dávají přednost tomu, aby v ostatních zemích vládly demokratické režimy.

Za klíčovou považuje Huntington [2008] také *souvislost mezi přechodovými procesy* (přerod, výměna, přeměna, zahraniční intervence) a *konsolidací*. Demokratické

konsolidaci nejvíc svědčí mírumilovná a konsensuální změna. Na druhou stranu násilný přechod může vzbudit v obyvatelstvu odpor vůči krveprolití a lidé si začnou demokratických institucí a hodnot více vážit. Konsolidaci ovlivňuje také míra kontextuálních problémů v zemi, povaha a úspěšnost autoritářského systému, parlamentní zřízení (namísto prezidentského), příp. také civilizační (kulturní) faktor.

Fukuyama [2002: 31] ovšem upozorňuje, že relativně méně významné příčiny nespokojenosti mohou destabilizovat demokracii rychleji a hlouběji, než např. hladomor. Demokracii ochromuje její vlastní demokratická povaha: pluralita hlasů a sebekritika charakterizující demokratickou diskuzi. Společnosti, k jejichž rysům patří neustálá kritika, se jako jediné hodí pro život, ale jsou také těmi nejkřehčími.

Příčiny přechodů od demokratických režimů zpět k autoritářským bývají stejně rozmanité jako příčiny přechodů opačných. Patří k nim v první řadě *slábnoucí míra přijetí demokratických hodnot* příslušníky klíčových elit i širokou veřejností, *hospodářská krize* prohlubující *sociální konflikty* a přispívající k popularitě takových nápravných opatření, která v praxi mohly uplatnit jen autoritářské vlády či *sociální a politická polarizace*. Osudový pro demokracii může být také *úpadek zákonnosti a veřejného pořádku* způsobený *terorismem* nebo povstáním, *intervence* či podrobení země nedemokratickou cizí mocností, anebo *lavinový efekt* ve formě názorné ukázky zhroucení či svržení demokratických systémů v jiných zemích.

Trvalá neschopnost vlád poskytovat občanům sociální jistoty, blahobyt, zákonnost, spravedlnost, pořádek doma a bezpečné mezinárodní postavení může časem způsobit oslabení legitimacy dokonce i demokratických vlád. Může znovu dojít k nástupu různých forem autoritářství, které budou považovány za vhodnou odpověď na potřeby doby (např. náboženský fundamentalismus). Kromě případů, kdy měli přechod od demokracie k autoritářství na svědomí vnější činitelé, byly tyto změny vlády téměř vždy dílem těch, kdo byli v demokratickém systému blízko u moci. Prakticky nikdy nebyly odstraněny lidovým hlasováním či vzpourou. Většina přechodů má podobu vojenského puče, kdy vysocí armádní důstojníci sesadili demokraticky zvolené vedoucí představitele a v zemi zřídili vojenskou diktaturu, anebo formu exekutivního státního převratu, kdy demokraticky zvolení vládní představitelé demokracii odstranili tím, že

veškerou moc soustředili na sebe (vyhlášením výjimečného stavu nebo stanného práva).

4 Empirická část

4.1 Metodologie výzkumu

4.1.1 Výzkumný problém, výzkumná otázka

Cílem empirické části diplomové práce je odhalit postoje a hodnoty Libyjců žijících v Čechách k demokratizačnímu procesu v Libyi a zjistit, jak jej reflektují a interpretují. Výzkumným problémem je tedy *reflexe demokratizace z pohledu Libyjců žijících v České republice*.

Jako nejvhodnější nástroj k odhalení postojů, reflexí a interpretací jednotlivců je *kvalitativní výzkum* [Silverman 2000: 57]. Na rozdíl od kvantitativního slouží jako prostředek ke zkoumání interpretací aktérů, umožňuje těsný vztah výzkumníka k subjektu a postoj uvnitř situace. Během kvalitativního výzkumu mohou navíc vznikat nové teorie při slabě strukturované výzkumné strategii, což umožňuje značnou flexibilitu výzkumu. Kvalitativní výzkum neusiluje o zobecnění, nýbrž o kontextuální porozumění, umožňuje získat bohatá a hlubková data a zkoumat teorie procesu namísto teorií variability, což zcela vyhovuje záměrům práce. Testem kvalitativního výzkumu není odhalit zdánlivě nekonečnou rozmanitost jedinečných lidských bytostí, ale osvětlit život několika dobře vybraných lidí. „Idiografika přináší často větší vhled, než nomotetika.“ [Silverman 2000: 57].

Kvalitativní metody se užívají k odhalení a porozumění tomu, co je podstatou jevů, mohou být také využity k získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme. Mohou také pomoci získat o jevu detailní informace, které se kvantitativními metodami obtížně podchycují [Strauss – Corbin 1999: 11]. Výzkumník se snaží získat integrovaný pohled na předmět studie, v našem případě na demokratizační proces v Libyi. Hlavním úkolem je objasnit, jak se lidé v daném prostředí a situaci dobírají pochopení toho, co se děje [Silverman 2000: 52].

Standardizace je v kvalitativním výzkumu slabá, a má tak relativně *nizkou reliability*. Na druhou stranu slabá standardizace, volná forma otázek a odpovědí

nevynucuje taková omezení jako kvantitativní výzkum. Potencionálně tak může mít kvalitativní výzkum *vyšokou validitu* [Disman 2007: 287]. Ačkoli v případě kvalitativního výzkumu nemusí být získaná znalost zobecnitelná na populaci a do jiného prostředí [Silverman 2000], domnívám se, že v případě této studie určité míry zobecnitelnosti dosaženo bylo⁶⁴. Výzkumná zjištění umožňují odhalit postoje konkrétních účastníků demokratizačních procesů v Libyi, nahlédnout procesy a události z jejich specifické, emické perspektivy a předložit čtenáři *autentické prožitky a postoje obyčejných Libyjců, kteří jsou svědky politických a sociálních proměn ve své zemi*. Tyto postoje a hodnoty jsou v závěru práce konfrontovány s teoretickými východisky předkládaných autorů.

Motivací volby výzkumného problému byla snaha upozornit na neprobádanou oblast sociální reality [Strauss – Corbin 1999: 21], totiž *reflexi demokratizačního procesu obyčejnými lidmi*, kteří jsou občany konkrétní země, Libye, přičemž proces demokratizace v této zemi je, po 42 letech nedemokratického režimu, v současné době nanejvýš aktuální. Vzhledem k možnostem realizace výzkumu v rámci České republiky došlo k zúžení výzkumného problému na reálně zkoumatelnou velikost pomocí *výzkumné otázky*, což je výrok, který identifikuje zkoumaný jev [Strauss – Corbin 1999: 24], a zní: *Jak Libyjci žijící v České republice reflektují a hodnotí demokratizační proces v Libyi?*

4.1.2 Sběr dat

Ústřední součástí každého výzkumu je sběr dat. Na základě výzkumné otázky [Hendl 2005: 146], která zjišťuje postoje, hodnoty a reflexe lidí, byl vybrán jako nejvhodnější sběr dat formou *polostrukurovaných rozhovorů* s Libyjskými občany žijícími v České republice, které byly v zájmu triangulace dat doplněny o emailové rozhovory s Libyjci žijícími v zahraničí, a komunikací prostřednictvím sociální sítě Facebook, která je s událostmi arabského jara do značné míry spojována jakožto nový fenomén přispívající k demokratizaci [Černý 2012, Vandewalle 2012]. Síla kvalitativních dat spočívá v tom, že popisují každodenní život, vyznačují se lokální

---

64 Podle informací Libyjské ambasády v Praze žije na území České republiky okolo 60 Libyjců. Rozhovory jsem prováděla s 9 z nich.

zakotveností a nejsou vytrhována z kontextu dění. Mají popisovat podrobnosti případu. Snažíme se přitom jít za *co a kolik* a blížit se k *proč a jak*.

Dotazování tvoří hlavní skupinu metod sběru dat v empirickém výzkumu. V rámci tohoto výzkumu byla využita metoda polostrukturovaných rozhovorů, které se vyznačují definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací [Hendl 2005: 166]. Kvalitativní dotazování umožňuje výzkumníkovi přizpůsobit se respondentovi a na rozdíl od strukturovaného rozhovoru s uzavřenými otázkami se v něm nepředkládají dotazovaným předem určené formulace odpovědí nebo jejich kategorie. Lze tak přezkoušet, zda dotazovaný otázkám porozuměl, dotazovaný může *vyjavit své zcela subjektivní pohledy a názory*, příp. samostatně navrhnout možné vztahy a souvislosti. Výzkumník má navíc možnost flexibilně reagovat na odpovědi informátorů.

Polostrukturovaný rozhovor je kompromisem mezi strukturovaným a neformálním rozhovorem. Na základě předchozího studia faktografické literatury a teoretických koncepcí byla koncipována konkrétní struktura témat a otázek (viz Příloha 1). Polostrukturovaný rozhovor pomáhá udržet zaměření rozhovoru, ale dovoluje dotazovanému zároveň uplatnit vlastní perspektivy a zkušenosti [Hendl 2005: 174].

Kromě přímého dotazování prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů probíhal sběr části dat také formou elektronické komunikace. Datová triangulace je jedním z důležitých způsobů zvyšování validity výzkumu. V kvalitativním výzkumu nabývají na důležitosti také vizuální data, videozáznamy a fotografie, které lze použít jako samostatné zdroje poznání k triangulaci verbálních dat. Zcela nové možnosti v sobě skrývá použití elektronických dat z internetu [Hendl 2005: 149], kterých jsem se v rámci výzkumu rozhodla využít také, konkrétně data získaná prostřednictvím sociální sítě Facebook⁶⁵. Tato forma sběru dat výzkum obohatila o pohled Libyjců žijících jinde v zahraničí nebo přímo v Libyi.

Elektronická forma polostrukturovaných rozhovorů realizovaných

---

65 Analyzovány byly především diskuze na nejnavštěvovanějších profilech (např. Libya Now), publikujících nejrůznější mediální zprávy. Libyjci, kteří se angažovali v diskuzích, byli zkontaktováni a někteří z nich vyzpovídáni prostřednictvím elektronické komunikace. Vysokou vypovídací hodnotu v souvislosti s postoji Libyjců k demokratizaci měla symbolika pseudonymů či profilových obrázků (např. holubice, nová libyjská vlajka, zlomená klec, Montesqieu, kniha – ústava atd.).

prostřednictvím emailové korespondence sice postrádá bezprostřednost přímého dotazování, na druhou stranu však dává informátorům, ale i výzkumníkovi, možnost se důkladněji nad předloženými otázkami a odpověďmi zamyslet a umožňuje dlouhodobou spolupráci s informátory. Jednalo se však pouze o sekundární data doplňující základ sběru dat, jímž byly polostrukturované rozhovory.

4.1.3 Způsob výběru

Důležitým krokem je strategie výběru vzorku. Na rozdíl od kvantitativního výzkumu, který používá přednostně náhodný výběr zajišťující zobecnitelnost výsledků na populaci a umožňující použití statistických metod, používáme v kvalitativním výzkumu speciální přístupy [Hendl 2005: 147]. Informátoři byli vybíráni na základě předvýzkumu, v jehož rámci byly kontaktovány libyjské, příp. nadnárodní organizace sídlící v České republice (např. Libyjský klub, Libyjské velvyslanectví v Praze, Člověk v tísní), které poskytly kontakty na konkrétní informátory. Z celkového počtu 15 informátorů bylo realizováno celkem 9 polostrukturovaných rozhovorů a 6 rozhovorů prostřednictvím elektronické komunikace. Takovýto počet rozhovorů se ukázal být pro účel výzkumu více než dostačující, neboť brzy došlo k saturaci dat a během posledních rozhovorů již nedocházelo k indukci nových poznatků.

Nyní předkládám seznam respondentů, jejichž odpovědi budou prezentovány v nadcházející empirické části, včetně jejich stručné charakteristiky (pohlaví, věk, povolání, místo původu):

- M1. Abier A. (muž, 42 let, učitel, Misurata) - pro-demokratický, proti-Kaddáfimu
- M2. Akram B. (muž, 23 let, student, Běnghází) - pro-demokratický, proti-Kaddáfimu
- M3. Ali A. (muž, 29 let, inženýr, Misurata) - pro-demokratický, relativně spokojen i za Kaddáfího
- M4. Omar D. (muž, 35 let, inženýr, Běnghází) - podpora rebelskému hnutí, pro-demokratický, proti-Kaddáfimu
- M5. Dia Edin Felfel⁶⁶ (muž, 52 let, obchodník a předseda Libyjského klubu v

---

66 Respondenti Dia Edin Felfel, Mohammad Elasheg a Núri Elghawí vysloveně souhlasili s použitím celého

- Praze, Tripolis) – pro-demokratický, monarchistické kořeny, proti-Kaddáfimu
- M6. Mufa A. (muž, 43 let, technik, Sirt) – ačkoli pro-demokratický, Kaddáfího považoval za inteligentní osobu a bývalý režim neodsuzuje
- M7. Mohammeda B. (muž, 51 let, úředník, Tripolis) – pro-demokratický, proti-Kaddáfimu
- M8. Yousif A. (muž, 43 let, technik, Bengházi) – pro-demokratický, proti-Kaddáfimu
- M9. Esama L. (muž, 36 let, stavebnictví, Bengházi) – pro-demokratický, proti-Kaddáfimu
- M10. Mohammed Elashag (28 let, kontrolor letového provozu, Tripolis) – pro-demokratický, ačkoli jeho rodina patřila k prominentním během Kaddáfího režimu
- M11. Anas D. (muž, 27 let, inženýr, Bengházi) – podpora rebelskému hnutí, pro-demokratický, proti-Kaddáfimu, nemá obavy z vlivu islamistů⁶⁷
- M12. Aymen S. (muž, 37 let, doktor, Sebha) – ačkoli pro-demokratický, relativně spokojený i za Kaddáfího vlády, projevil obavy z vlivu islamistů a nebezpečí ilegálních milic
- M13. Núrí Elghawí (muž, 50 let, diplomat, Tripolis) – nyní pro-demokratický, původně politicky aktivní během Kaddáfího režimu, na začátku revoluce vyjádřil podobně jako jiní libyjsští diplomaté žijící v zahraničí podporu revoluci
- Ž1. Sabrin A. (žena, 47 let, úřednice, Tripolis) – pro-demokratická, ačkoli pochází z politicky relativně aktivní rodiny během Kaddáfího vlády
- Ž2. Zahara B. (žena, 34 let, v domácnosti, Ajdabyia) – pro-demokratická, proti-Kaddáfimu

Hlavním postupem při sběru dat v kvalitativním výzkumu je teoreticky zaměřený výběr (theoretical sampling) navržený Glaserem a Straussem [1967]. Na rozdíl od statistického výběru označuje proces sběru dat potřebných ke generování teorie, přičemž výzkumník svá data zároveň shromažďuje, kóduje a analyzuje a přitom

---

vlastního jména v rámci této diplomové práce. Ostatní informátory uvádím s jejich křestními jmény a počátečními písmeny příjmení v zájmu zachování jisté anonymity výzkumu.

⁶⁷ Respondent odkazoval na své video, které natočil ku příležitosti konference uspořádané na podporu revoluce v roce 2011. Dostupné na: vimeo.com/26119538 (21.10.2012).

se rozhoduje, která další data jsou zapotřebí a kde se dají získat [Glaser – Strauss 1967: 45]. Jednotlivé případy jsou voleny, jako když výzkumník volí nový experiment [Hendl 2005: 151]. Dochází při tom k „analytickému zobecnění“, v němž zobecňujeme ne směrem k populaci, ale k teorii [Yin 1994: 30].

Není předem znám rozsah výběru, základní soubor, ani jeho znaky a výběr se provádí několikrát podle průběžně dosahovaných výsledků. Shromáždění dalších informací je ukončeno po dosažení teoretické saturace [Hendl 2005: 152]. Základní strategie spočívá ve volbě takových případů, které pokryjí požadované minimum, protože nikdy nezískáme tolik informací, kolik potřebujeme. Konkrétně probíhal výběr vzorku zpočátku prostřednictvím oportunistického a účelového vzorkování, později pomocí tzv. metody sněhové koule (volba dalších případů na základě doporučení již zkoumaných) a pomocí vzorkování s maximální variací [Hendl 2005: 154], která v tomto případě rozdělovala informátory v souvislosti s postoji k demokratizaci a konsolidaci demokracie v Libyi na střízlivé realisty na jedné straně, a nadšené optimisty, na straně druhé, tak, aby byl získaný obraz reflexí co nejširší.

4.1.4 Analýza dat

Analýza dat probíhala *cyklicky*, paralelně se sběrem dat. Samotná analýza dat je jedním ze způsobů zvyšování teoretické citlivosti výzkumníka [Strauss – Corbin 1999: 28]. Při práci s údaji se prohlubuje schopnost vhledu a porozumění zkoumanému, dovednost oddělit související jev od nesouvisejícího a schopnost atribuce významů. Často se stává, že jeden nápad podnítl další, zaměří nás určitým směrem a dá smysl slovům. Proces sběru dat a jejich průběžná analýza se vzájemně podporují a prohlubují vhled [Strauss – Corbin 1999: 27].

Jeden z hlavních sporů v oblasti kvalitativního výzkumu se týká pojetí analýzy a míry badatelské interpretace [Strauss – Corbin 1999: 13]. Není možné, aby badatel prezentoval všechny nashromážděné údaje, a nevyhnutelně dochází k jejich redukci. Podstatné je prezentovat přesný popis daného předmětu výzkumu, aniž by byly nutně prezentovány všechny údaje, které jsme zkoumali. Redukování a uspořádání materiálů zastupuje výběr a interpretaci. Základním pravidlem je přepsat jen tolik, kolik je

potřeba⁶⁸ [Strauss – Corbin 1999: 13]. Vlastní přepis dat tedy probíhal v první fázi analýzy doslovně, později, kdy již bylo snadnější odlišit důležité od nepodstatného, příp. pokud se informace opakovaly, do jisté míry selektivně.

Kritičnost výzkumu zajišťuje dodržování postupů shromažďování údajů a analýzy [Strauss – Corbin 1999: 30]. Z tohoto důvodu byla data analyzována systematickým a předepsaným procesem *kódování*. Během kódování je třeba neustále udržovat rovnováhu mezi tvořivostí, kritičností, vytrvalostí a hlavně teoretickou citlivostí. Kvalitativní výzkumník nesestavuje ze získaných dat skládku, jejíž konečný tvar zná, nýbrž konstruuje obraz, který získává kontury v průběhu sběru a poznávání jeho částí [Silverman 2000: 52].

Hlavní součástí analýzy bylo *otevřené kódování*, při kterém dochází k rozebírání, prozkoumávání, porovnávání, konceptualizace a kategorizace údajů [Silverman 2000: 43]. Analýza dat představuje složitý induktivně-deduktivní proces. Postup interpretace dat a sběr dalšího datového materiálu byl přerušen v okamžiku teoretické saturace, když už další kódování nepřinášelo nové poznatky [Hendl 2005: 251]. Závěrečnou fází byla konstrukce příběhu, popisného vyprávění o ústředním jevu výzkumu v souladu s objevenými pravidelnostmi [Silverman 2000: 98].

Vzhledem k charakteru výzkumné práce, jejímž účelem je konfrontovat teoretickou literaturu zabývající se demokratizací obecně s reflexemi a postoji občanů konkrétní země, rozhodla jsem se závěrečnou část, totiž konstrukci závěrů v rámci empirické části rozčlenit dle centrálních kategorií na 4 subkategorie, které částečně korespondují s Huntingtonovým [2008] členěním demokratizačního procesu⁶⁹. Jedná se o následující výzkumné subotázky:

- 1. Jak Libyjci hodnotí a reflektují nedemokratický režim v Libyi?**
- 2. Jak Libyjci hodnotí a reflektují ukončení nedemokratického režimu v Libyi?**

---

68 Celkem bylo nashromážděno přes 4 h záznamu rozhovorů a přepsáno okolo 40 normostran textu, z něhož byla většina využita v rámci empirické části práce.

69 Demokratizační proces bývá podle Huntingtona [2008] velmi spletitý a obvykle nejde o krátkodobou záležitost. Zahrnuje ukončení nedemokratického režimu, nastolení nového, demokratického, a jeho postupnou konsolidaci. Vzhledem k tomu, že pro pochopení vnímání demokratizace občany je důležitá také reflexe původního, nedemokratického režimu, která následující procesy ovlivňuje, rozhodla jsem se na úvod zařadit také reflexi Kaddáfího vlády.

- 3. Jak Libyjci hodnotí a reflektují nastolení nového, demokratického režimu v Libyi?**
- 4. Jak Libyjci hodnotí a reflektují konsolidaci demokratického režimu v Libyi?**

Odpovědi na výzkumné otázky v empirické části konfrontuji s odbornou literaturou zabývající se demokratizací [Huntington 2008, Fukuyama 2004, Zakaria 2005, Dvořáková 1994], příp. literaturou zabývající se Libyí či arabskými zeměmi [Gombár 2001, Kropáček 1999, St John 2012, Pargeterová 2012, Vandewalle 2012]. Teoretické a pojmové konstrukce navržené odbornou literaturou pomáhají při kvalitativním výzkumu řídit a interpretovat výsledky [Strauss – Corbin 1999: 33]. Literaturu v kontextu této práce používám k dodatečné validizaci tak, že na ni ve svých závěrech odkazuji a ověřuji správnost výsledků, případně na rozdíly mezi prací a publikovanou literaturou upozorňuji.

Transparentnost vyhodnocení je nezbytnou podmínkou zvyšování validity výzkumu [Hendl 2005]. Neustále je třeba uvědomovat si nebezpečí reaktivity (přítomnost výzkumníka může ovlivnit procesy, na něž je výzkum zaměřen), možnosti zkreslení ze strany zkoumané osoby (např. zatajování či zkreslování informací) a ze strany výzkumníka. Význam reflexivity zdůrazňují především fenomenologické přístupy ke kvalitativnímu výzkumu, které upozorňují na to, že sociální identita, vzdělání a osobnost mohou výzkumný proces ovlivnit. Metodologové zase vyzdvihují schopnost se od osobních pocitů a předsudků oprostit⁷⁰ [Hendl 2005: 147].

Vzhledem k tomu, že jsou výsledky v rámci kvalitativního výzkumu snadněji ovlivnitelné výzkumníkem a jeho osobními preferencemi, je třeba si neustále udržovat skeptický postoj – všechna teoretická vysvětlení je třeba považovat za provizorní [Silverman 2000]. Skutečnost, že byly zkoumány postoje a reflexe občanů Libye výzkumníkem, který je z jejich pohledu cizincem, poskytuje na jednu stranu výhodu nezbytného odstupu od zkoumané sociální reality, která brání výzkumníkově předpojatosti a hodnotovému zkreslení jako v případě tzv. „insider“ pohledu, na druhou

---

⁷⁰ V souvislosti s výzkumem demokratizace bylo především nutné neustále mít na paměti nutnost zaujímat hodnotově neutrální postoj k hodnocení demokracie a nedemokratického režimu Muammara Kaddáfího, zejm. v případech, kdy jej někteří informátoři z řad kmenů profitujících během uplynulého režimu do jisté míry obhajovali.

stranu ovšem není možné zcela zabránit případným kulturním, resp. jazykovým nedorozuměním, které považuji za částečné limity tohoto výzkumu a je korektní je reflektovat⁷¹.

Omezení vyplývající z nutnosti překladu z arabštiny do angličtiny byly patrné zejm. v souvislosti s analýzou facebookových profilů. Ačkoli lze využít velice kvalitní kontextový překladač, který je součástí Facebooku, je možné, že některé informace mohly uniknout. Také na rozdíl od Libyjců, kteří žijí v České republice a hovoří česky nebo anglicky na velice dobré úrovni, velká část Libyjců, které jsem zkontaktovala prostřednictvím Facebooku, mi odpovědělo, že nehovoří anglicky, příp. velmi špatně. Vzhledem k tomu, že se výzkumná otázka zaměřuje na reflexe Libyjců žijících zde a kteří anglicky či česky hovořili bez problémů, nejedná se o zásadní překážku výzkumu. Navíc mnoho jiných Libyjců, se kterými jsem komunikovala přes Facebook, anglicky hovořili velice dobře a poskytli mi mnoho zajímavých dat.

4.1.5 Etické otázky výzkumu

Důležitou roli hrají ve společenskovědním výzkumu také etické otázky. Od všech informátorů, se kterými probíhal výzkum, jsem dostala potvrzení, aktivně či pasivně, *informedovaný souhlas*, ve kterém byli informováni o účelu, průběhu a okolnostech výzkumu [Hendl 2005: 155]. Informátoři měli samozřejmě svobodu výzkum odmítnout, což se ovšem nestalo a ve všech případech se se mnou velice ochotně podělili o své postoje k procesům, které se jich bezprostředně týkají, a které v současné době, po pádu režimu, který v jejich zemi převládal 42 let, vnímají velice intenzivně.

Účastníkům výzkumu byla samozřejmě také zajištěna anonymita a jejich reflexe jsou v rámci této práce prezentovány buď pod pseudonymy (které si sami vymysleli), anebo pouze s využitím křestního jména a počátečního písmena příjmení, pokud s tím souhlasili. V několika případech dokonce výslovně souhlasili s využitím celého jména.

---

⁷¹ Rozhovory probíhaly z velké části v češtině, příp. v angličtině (výjimečně v arabštině s využitím tlumočnicka). Vzhledem k tomu, že se ale nejednalo o rodný jazyk informátora (ačkoli úroveň jejich schopnosti hovořit česky byla tak perfektní, až to bylo zarážející), musí mít výzkumník neustále na paměti, že se nelze určitým nedorozuměním vždy vyhnout. Tuto skutečnost musí neustále reflektovat.

4.2 Empirická zjištění

V následující části budou postupně představeny odpovědi na výzkumné otázky, jejichž cílem bylo v rámci výzkumu zmapovat, jak Libyjci žijící v České republice reflektují a hodnotí demokratizační proces v jejich zemi. Pro přehlednost je reflexe dlouhodobého a spletitého procesu demokratizace rozdělena na čtyři části. V úvodu jsou prezentovány *výsledky reflektující Kaddáfího autoritářský režim*, který ovlivnil životy několika generací Libyjců a rozděloval libyjskou společnost na jedné straně na kmeny a rodiny benefitující z režimu, a na druhé straně na řadové občany, kteří žili v nesvobodě a bez možnosti vyměnit vládu, se kterou byli nespokojení. Tato část empirické práce mapuje vývoj vnímání legitimacy režimu, odhaluje, co lidem během uplynulého období nejvíce vyhovovalo a co naopak vadilo, příp. jak Kaddáfí reagoval na klesající legitimitu. Zjišťuje také, jaké pocity v lidech vyvolávaly informace o postupující demokratizaci ve světě či jaké převažují postoje k minulému režimu nyní.

V další části jsou prezentovány *reflexe vnímání*, jak už to bývá, původně zcela nečekaného *pádu nedemokratického režimu* Muammara Kaddáfího. Tato část prezentuje reflexi hlavních příčin demokratizace v Libyi a na hodnocení událostí tzv. „arabského jara“ a revoluce v Libyi z pohledu Libyjců. V souvislosti s reflexemi příčin demokratizace odhaluje, jak Libyjci hodnotí vliv hospodářského růstu, vzdělání, příp. nárůst počtu příslušníků středních městských vrstev, roli vnějších činitelů, vliv inspirace příkladem, mezinárodních institucí, globálních komunikací a nových médií na demokratizaci v Libyi. Co se týče samotné revoluce, zjišťuje, jak Libyjci prožívali informaci o povstání v Egyptě a Tunisku, jak na to reagoval Kaddáfí, jak hodnotí vojenský zásah zvenčí, jakou roli podle nich sehrály masové demonstrace a studenti a jak reflektují násilí při přechodu.

Ve třetí části empirické práce jsou prezentovány výsledky mapující *hodnocení a reflexe nastolení nového, demokratického režimu*, která se částečně tematicky překrývá se závěrečnou částí zabývající se *reflexemi konsolidace demokratického režimu* v zemi a vyhlídkami demokracie v Libyi do budoucna. V souvislosti s otázkou, jak hodnotí Libyjci novou vládu a současnou politickou situaci v zemi, zjišťujeme, nakolik pokládají Libyjci první volby za legitimní, zda se obávají toho, že současná

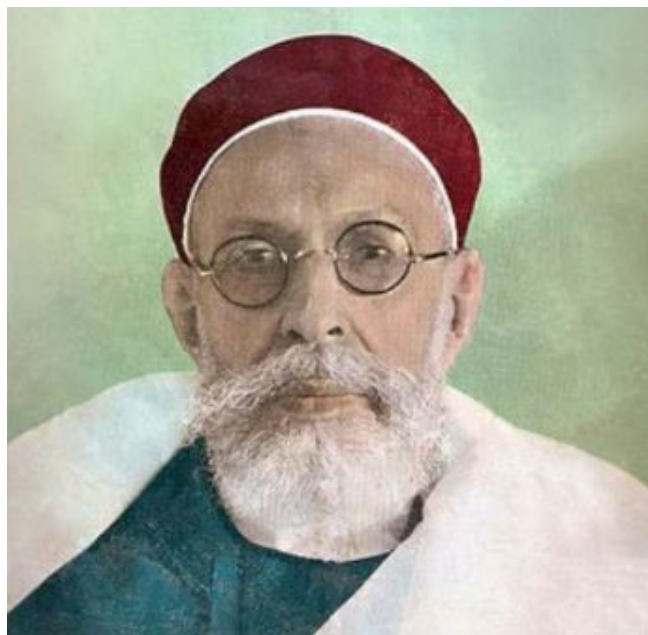
demokraticky zvolená vláda může demokracii odstranit, jak hodnotí politické schopnosti vedoucích představitelů, nakolik se již projeví v původně jednotné opozici, kterou před pádem autoritářství spojovala touha po jeho svržení, neshody a snaha zápolit o moc a jak moc se obecně Libyjci o politické dění v zemi vůbec zajímají. Zabýváme se také otázkou vypořádání se s minulým režimem a bývalými funkcionáři, jak hodnotí vliv klientelismu, příp. jakým problémům musí podle nich nová vláda nyní čelit.

V poslední části se dozvídáme nejprve, jak *hodnotí Libyjci demokracii obecně* a nakolik ji považují za slučitelnou s životem v islámských zemích, jak hodnotí postoj islámských autorit k demokracii, a nakolik považují demokracii za větší záruku míru a bezpečnosti. V souvislosti s konsolidací demokracie v zemi jsou prezentovány postoje Libyjců k násilí a ke kompromisům ve společnosti, k otázce možnosti ustavení jiného nedemokratického režimu, např. k islamistické variantě státu, a co si myslí o tom, že se demokracie většinou ustaví až napodruhé. Nakonec prezentuje zjištění, co podle Libyjců ohrožuje stabilitu demokracie v Libyi nejvíce, zda považují za reálnou hrozbu např. extremistická islamistická hnutí, jaké nebezpečí pro demokracii podle nich představuje armáda, potencionální zahraniční konflikt nebo např. ekonomická krize, a jaké vidí největší problémy, které bude třeba do budoucna řešit, příp. jak dlouho podle nich potrvají.

4.2.1 Hodnocení a reflexe nedemokratického režimu

Pro reflexi počátků Kaddáfího vlády je podle Libyjců nutné brát v úvahu situaci, která převratu v roce 1969 předcházela, tedy především ustavení monarchie a postupný pokles její legitimacy. Původně se královská rodina těšila mezi obyvatelstvem Libye relativně vysoké popularitě spojované především se získáním nezávislosti v roce 1951. Abier A. (42 let, učitel, Misurata) říká: „Libye sice předtím nebyla jednotná a rozdělovala se na tři územní celky, ale po ukončení druhé světové války zavládlo v zemi nadšení a většina obyvatel měla zájem o spojení Libye v jediný celek pod vládou krále Idrise.“ Král si získal relativně velkou podporu obyvatelstva, zejm. v Kyrenaice, odkud pocházel. Akram B. (23 let, student, Benghází) uvádí: „Lidé si spojovali

královský rod s partyzánským odbojem vůči okupantům, a tak jeho vládu z počátku respektovali a vkládali do ní mnoho nadějí spojených s nezávislostí Libye na koloniálních mocnostech.“

Obr. 2 Král Idrís I. Sanusí. Zdroj: Webislam.com.

Podle Fukuyamy [2004: 13] vedl konec druhé světové války k masové výstavbě nových států v celém rozvojovém světě. Mnohde však byly moderní státy vytvořeny jen na papíře. Při pohledu zpět Libyjci nevěří, že by v té době byla Libye připravena na formálně demokratický systém. Ali A. (29 let, inženýr, Misurata) uvádí: „Lidé žili převážně na venkově, o politiku se příliš nezajímali, tedy samozřejmě kromě toho, že si uvědomovali bezprávi a zkušenosti z dlouhotrvající války a chovali nenávisť vůči koloniální nadvládě. Monarchie se jim jevila zpočátku jako dobré řešení. Libyji považovali v té době za relativně svobodnou, nevnímali Idrísovy politické kroky k eliminaci opozice. Vlastně se o nich ani neměli jak dozvídat, protože v té době ještě nebyla příliš rozšířená masová média. Snažili se žít své životy.“

Poté, co byla na počátku 50. let objevena ropa, mohl začít rozvoj původně velice chudé, rozvojové země, která žila jen z chovu dobytka, zemědělství a z finanční

podpory ze strany americké základny, která se nacházela na území Libye a platila zemi desítky milionů dolarů ročně. Lidé v té době žili usedlým životem v poušti a příliš se o politiku nezajímali, což plně odpovídá teoretickým předpokladům Huntingtona [2008], Fukuyamy [2002] i Zakarii [2005] o předpokladech nutných pro demokratizaci, zejm. tedy o nutnosti ustavení městské střední třídy, rozvoji infrastruktury, komunikací a médií.

Legitimita Idrísova režimu začala koncem 50. let klesat. Král si nejprve znepřátelil Američany a Brity, kteří projevovali zájem o maximální těžbu libyjské ropy, což ovšem král dlouhodobě odmítal. Podpora monarchii začala klesat i mezi libyjskými občany, kteří začali mít výhrady především vůči přebujelému královskému dvoru a žádali si změnu. Dr. Dia Edin Felfel (52, let, obchodník a předseda Libyjského klubu v Praze, Tripolis), jež se označuje za příslušníka královské rodiny, ovšem představy o zhýralém způsobu života na královském dvoře jednoznačně odmítá: „Lidé tomu uvěřili pouze na základě Kaddáfího propagandy zaměřené vůči králi, pomocí které obhajoval puč v roce 1969.“ Ačkoli podle dr. Felfela fungovalo království de facto jako konstituční monarchie, kdy král jmenoval a odvolával vládu, ve které byli zástupci jednotlivých kmenů, docházelo zde k problému, na který Huntington [2008: 56] upozorňuje v souvislosti s nedemokratickými systémy, totiž nemožnosti v pravidelných volbách vyměnit vládní představitele, se kterými lidé nejsou spokojeni. Přestože tedy zpočátku bývají autoritativní vládci oblíbeni, po čase, stejně jako v demokratickém systému, jejich obliba upadá. Rozdíl je ovšem v nemožnosti je z funkce odvolat.

„Neochota krále spustit těžbu ropy naplno a také zájem participovat na příjmech z těžby vedla k naplánování vojenského převratu, na kterém se měli podílet mj. také Američané a Britové, kteří měli v té době v rámci mezinárodních vztahů nejsilnější vliv. Jak Libye postupně bohatla, začali se do země vracet emigranti, kteří v důsledku chudoby odešli za prací do zahraničí, kde se jim mj. dostalo lepšího vzdělání. Po návratu se usazovali v nově se rozvíjejících městech, věnovali se obchodu a snažili se uplatňovat svůj vliv. Jednalo se o první příslušníky městské střední třídy, která měla velký zájem o pád Idrísovy vlády, která si prostředky z těžby snažila usurpovat pro sebe, a podle všeho se na převratu podílela,“ řekl doslova dr. Felfel. Po převratu se

moci v zemi ujaly právě etablované skupiny bývalých emigrantů, kteří se ve většině případů usazovali v Tripolisu nebo Běnghází a kteří získali postupně největší vliv a participovali na moci ve spolupráci s Kaddáfího vládou. Okolo Kaddáfího se vytvořil tzv. „vnitřní kruh“ klientelismu, jak o něm hovoří Gombár [2001] a Kropáček [1999].

Během počátku Kaddáfího režimu se opět potvrzuje Huntingtonova [2008: 141] teze, že v době svého vzniku se autoritářské režimy těší široké podpoře. Libyjci reflektují státní převrat v roce 1969, v době, kdy k němu došlo, veskrze pozitivně (až na dr. Felfela z pochopitelných důvodů). Lidé byli po převratu plni nadějí, které byly spojeny s revolucí, a do jisté míry ovlivněni Kaddáfího populistickou rétorikou. Aymen S. (37 let, doktor, Sebha) uvádí: „Lidé věřili, že nová vláda přinese větší blahobyt díky tomu, že dojde k využití prostředků z těžby ropy k povznesení ekonomické situace všech obyvatel. Velký vliv na jeho popularitu měl také Kaddáfího výrazný hlas, který si lidé oblíbili v rozhlasu.“ Starší Libyjci si pamatují, že lidem sliboval více peněz z těžby ropy, lepší infrastrukturu, vzdělání, investice do zdravotnictví, výstavbu nových bytů a celkové zvýšení blahobytu v zemi díky příjmům z ropy. Pozitivní odezvu našla také Kaddáfího nekompromisní rétorika zaměřená vůči Izraeli a jeho spojencům.

ADVERTISEMENT

Power to the People

“It is an indisputable fact that direct democracy is the only ideal form that is practical.”

Muammar Gadaffi.

IN RECENT weeks Libyans have been forming 'people's congresses' as a first step towards the formation of a National Assembly. The aim is the devolution of power from central government and the creation of a new system of political democracy at community level throughout the Libyan Arab Republic.

These recent events are the latest in a challenging process taking place since the Libyan Revolution in September 1969, which have included the creation of popular committees in factories and universities as well as towns and villages.

To explain the philosophy of the Libyan Revolution Col. Muammar Gadaffi, Chairman of the Revolution Command Council, devoted the past year to travelling throughout the country discussing political aspirations with the people, and writing *The Green Book*.

The first chapter of *The Green Book* has now been published in which Col. Gadaffi discusses the problems of democracy as it

Obr. 3 PR článek propagující Kaddáfího Zelenou knihu a legitimizující Kaddáfího převrat a nastolení systému džamahiríje. Zdroj: The Guardian.

Názory na osobu Muammara Kaddáfího se značně rozcházejí. Podle Mufy A. (43 let, technik, Sirt) se jednalo o inteligentního vůdce, který dokázal bravurně manipulovat s veřejností i svým okolím. Podle většiny Libyjců se však jednalo o duševně chorou osobu, která se k tak významné pozici dostala náhodou jako loutka amerických a britských tajných služeb, které zosnovaly převrat ve spolupráci s armádními generály a významnými rodinami. Kaddáfí však dokázal brzy využít situace ve svůj prospěch. Získal oblibu zejm. mezi nevzdělanou a chudou částí obyvatelstva, která v té době jednoznačně převládala. Podle Mohammeda B. (51 let, úředník, Tripolis) se Kaddáfí choval normálně a přijatelně zhruba do roku 1974, příp. do vydání Zelené knihy. „Od té doby se začal považovat za osobu pověřenou realizovat ideu panarabismu a začal mít mj. také imperialistické ambice ovládnutí světa, alespoň se tím prezentoval veřejně.“ Situaci lze interpretovat mj. Fukuyamovou tezí [2002: 56] o boji o uznání, která vede ke snaze usurpovat si moc ve společnosti a k imperialismu na

mezinárodní úrovni.

Část Libyjců zpočátku Kaddáfího rétoriku reflektovala jako lákavou, ale obecně odpor vůči osobě diktátora mezi lidmi rostl. Podle Huntingtona [2008: 56] klesá legitimita většiny režimů úměrně době, po nichž jsou u moci, v důsledku nutnosti přijímat rozhodnutí, jež mnohým nejsou po chuti, nesplněných slibů a rostoucí nespokojenosti obyvatelstva. Demokratické systémy mají možnost obnovovat se pomocí voleb, které umožní nové koalici nastoupit do vládních úřadů a přicházet s novými přísliby do budoucna. Právě neexistence mechanismů obnovy přispívala významnou měrou také k rozkladu legitimacy Kaddáfího režimu, zejm. proto, že se jednalo o personální diktaturu, kde je tento problém nejmarkantnější.

Legitimitou autoritářských režimů v 70. a na počátku 80. let otřásl ropné šoky a jejich hospodářský dopad [Huntington 2008: 51]. Libyjci vzpomínají především na vysokou míru inflace, která v té době přesahovala i 20% ročně. Vzhledem k tomu, že je Libye exportérem ropy, zaznamenala v té době (navzdory ekonomikám dovážejícím ropu) ekonomický vzestup a čím dál více lidí dosahovalo na vyšší vzdělání a stěhovalo se do nově budovaných měst. Mezitím vrostla velikost, funkce a rozsah státní moci v Libyi, což ovšem podle Fukuyamy [2004: 15] vzrostla během prvních tří čtvrtin 20. století i ve všech ostatních zemích světa, tedy i těch demokratických. Sociální změny zejm. v oblasti všeobecného vzdělání uvolňují požadavky na uznání, které u chudších a méně vzdělaných národů neexistovaly. Jak se zvyšovala životní úroveň, obyvatelstvo bylo stále vzdělanější, rýsovaly se předpoklady pro stále větší rovnost podmínek ve společnosti jako celku.

Kaddáfí reagoval na upadající legitimitu nejrůznějšími způsoby. Začal uplatňovat stále tvrdší represe ve snaze nahrazovat rychle mizející vědomí povinnosti vnucenou poslušností, několikrát usiloval o vyvolání mezinárodního konfliktu za účelem apelování na národní cítění Libyjců, příp. ideu panarabismu, ale především se pokusil prostřednictvím nově zavedeného džamáhírjského systému opatřit si cosi, co by se alespoň vzdáleně podobalo demokratické legitimitě. Poslední možností prezentovanou Huntingtonem [2008: 63] je varianta, kdy se autoritářští vůdci rozhodnou sami popadnout býka za roky a postavit se do čela úsilí o zrušení

autoritářské vlády a zavedení demokracie. Také podle Fukuyamy [2001] jsou fenoménem druhé pol. 20. století postupné přerody či přeměny. Možnost, že by se Kaddáfí dobrovolně vzdal vlády nebo uspořádal volby a v zemi zřídil demokracii, nepřipadala v úvahu ani podle jedné z výpovědí. Dlouhodobě na roli svých nástupců připravoval své syny.

Konec 70. let hodnotí Libyjci již velice negativně. Podle Yousifa A. (43 let, technik, Běnhází) se lidé začínali diktátora velice bát. „Začínal se jich osobně dotýkat program Zelené knihy.“ Docházelo ke znárodnování majetku⁷², systematické likvidaci opozice a demonstrativnímu trestání všech nevydařených pokusů o svržení diktátora. Po zřízení džamáhírije se Kaddáfí oficiálně zřekl všech státních funkcí s tím, že nebude zasahovat do chodu státu. Jednalo se však také pouze o snahu legitimizovat autoritářský systém personální diktatury jak směrem k Libyjcům, kteří systém ale za demokratický v žádném případě nepovažovali, tak především směrem ke světu.

Výpovědi Libyjců jednoznačně potvrzují teoretické předpoklady [Vandewalle 2011: 45-61], že si moderní demokracie vyžaduje dobrou informovanost a komunikace [Lynch 2012: 3, Kropáček 1999: 117] a o rostoucím vlivu sdělovacích prostředků na demokratizaci ve světě. Na otázky spojené s tím, jak se dozvídali o demokracii ve světě a zda si ji na základě takových zpráv přáli mít i ve své zemi, shodně vypovídali, že ačkoli měl Kaddáfí relativní kontrolu nad domácím tiskem, televizí i rozhlasem, měli velice jasnou představu o demokracii z jiných arabských médií (např. Al-jazeera). Lidé, kteří cestovali⁷³ (za účelem vzdělání a obchodu) mj. i do zemí západní Evropy, se setkávali s demokracií a podle svých slov si ji většina z nich dlouhodobě přála.

Velká část Libyjců měla navíc v živé paměti dobu krále Idrise, na kterou po čase začínali vzpomínat s nostalgií a kterou zpětně reflektovali jako dobu relativně svobodnou a spravedlivou. Je však třeba upozornit, že takto relativně nostalgicky hodnotí královské období Libyjci až s dlouhodobým odstupem a hlavně po živé zkušenosti s režimem Muammara Kaddáfího, což je podle Huntingtona [2008: 245] obecný jev, se kterým se lze setkat téměř vždy s větším časovým odstupem od pádu

---

72 Podle výpovědí nesměl např. nikdo vlastnit více než jednu nemovitost, a pokud ano, byla jim zabavena a věnována do užívání někomu jinému apod.

73 Možnost cestovat do zahraničí se ovšem netýkala perzekuovaných kmenů.

jakéhokoli režimu a během postupné konsolidace režimu stávajícího. Podobně lze předpokládat, že se s nostalgií začne časem vzpomínat také na Kaddáfího, což ostatně dokazují některé odpovědi Libyjců již nyní, zejm. v souvislosti s problémem bezpečnosti v zemi. Začíná u nich převládat představa řádu a pořádku v souvislosti se vzpomínkami na minulý režim.

Ačkoli tedy Kaddáfí prezentoval džamáhíríji jako nejdemokratičtější systém, Libyjci ji v žádném případě za demokratickou nepovažovali. Kaddáfí si přehazoval ministry z jednoho ministerstva do jiného, takže namísto cyklického střídání kompetentních osob na vedoucích pozicích docházelo k recyklaci osob loajálních režimu s velice pochybnými schopnostmi a odborností. Nedemokratičnost, resp. neústavnost Kaddáfího režimu souvisela nejvíce podle Esama L. (36 let, stavebnictví, Bengházi) se zákazem jakékoli opozice a s nedodržováním lidských práv v zemi. To také souvisí s otázkou, jak je možné, že se diktátor dokázal udržet v čele země přes 40 let. „Lidé se čím dál tím více báli jakkoli se vůči režimu angažovat. O Kaddáfím negativně nehovořili raději ani v přítomnosti vlastní rodiny ze strachu z odvetných represí. Kaddáfí nemilosrdně likvidoval bez jakéhokoli procesu nejen konkrétní osoby, ale také celé rodiny, příp. i celý kmen,“ říká Esam L.

Ačkoli si tedy všichni o Kaddáfím mysleli své⁷⁴ (dokonce i ti, kteří ze spolupráce s režimem profitovali!), raději si svůj názor nechali pro sebe a snažili se žít konformně vůči stávajícímu řádu. Ten, kdo si to mohl finančně dovolit a připadalo mu to atraktivnější, než život v nedemokratické zemi, mohl odcestovat do zahraničí, což také mnoho Libyjců udělalo. Ale ani v zahraničí Kaddáfího raději moc nekritizovali, aby tím nepřitížili své rodině či kmenu. Kaddáfí vedl mediální kampaň zaměřenou vůči těmto zběhlým psům a vybízel k jejich fyzické likvidaci.

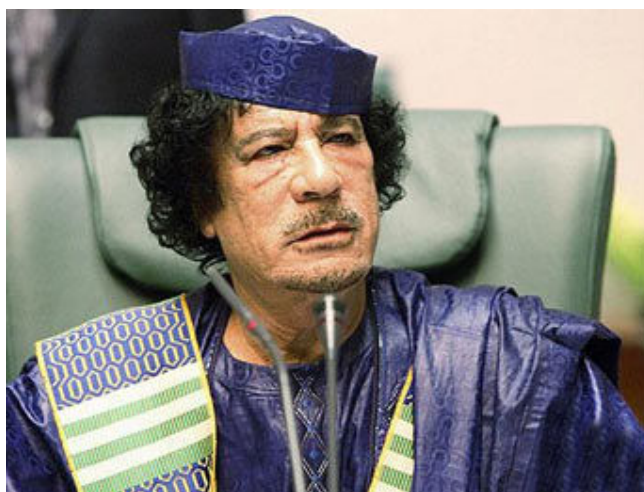
Podle některých výpovědí Libyjce příliš ke snaze zbavit se Kaddáfího nemotivovala ani relativně dobrá ekonomická situace v zemi, což koresponduje s teoretickými předpoklady Zakarii [2005: 93]. Dobrá ekonomická situace přispívá k dlouhodobějšímu trvání diktatury, což se týká především právě rentiérských států, které profitují z těžby nerostných surovin, neboť to překáží vývoji moderních politických

---

⁷⁴ Zajímavé byly postřehy týkající se Kaddáfího vzezření. Podle většiny Libyjců se za jeho typické módní kreace, díky kterým byl známý ve světě, Libyjci velice styděli.

institucí, práva a správního systému země. Potvrzuje to také slova St. Johna [2012: 4461], podle kterého mělo nezanedbatelné procento Libyjců zájem udržet spíše status quo. Důvody však nespátřuje toliko v rentiérském blahobytu, nýbrž v konzervativnosti libyjské společnosti (více než polovina obyvatel nikdy nezažila jiného vůdce). S tímto výrokem se identifikovali také výpovědi Libyjců, kteří se za konzervativní rozhodně považují, nicméně nevidí v tom překážku rozvoje demokracie, kterou si nyní všichni přejí.

Vztah Libyjců k politické situaci v zemi je podle výpovědí potřeba rozlišovat regionálně. Aymen S. (37 let, doktor, Sebha) říká: "Obyvatelé jižní části země žijí daleko více tradičním způsobem života, než na severu. O politiku se příliš nezajímají a ani Kaddáfího vládu podle svých slov nevnímali tak negativně jako lidé ve městech. Věnovali se práci a rodinnému či kmenovému životu a na skutečnost, že žijí v nedemokratických podmínkách, se snažili nemyslet. Jih na tom byl i během Kaddáfího režimu relativně ekonomicky lépe."

Obr. 4 Muammar Kaddáfí. Zdroj: Haber.mynet.com.

Kaddáfí se obecně těšil největší podpoře v Tripolisu a na západě země, tedy v regionu, kde sídlila většina nejdůležitějších úřadů, bylo zde více pracovních příležitostí a vidět více vládních investic. Podle odhadu Mohammeda Elashega (28 let, kontrolor letového provozu, Tripolis) byla až třetina obyvatel Tripolisu s režimem relativně

spokojená a nějakým způsobem z něj profitovala. Opačná situace byla na východě země, zejm. v Bengházi, ve kterém převládaly kmeny, které nebyly během Kaddáfího režimu privilegovány, spíše naopak. Podle Pargeterové [2012: 8] byl východ nejvíce marginalizovaným regionem, což potvrzují také výpovědi. Díky nepodařenému atentátu na Kaddáfího sem od druhé pol. 90. let diktátor přestal jezdit. Pravděpodobně si uvědomoval, že zde byla většina obyvatel vůči jeho vládě zaměřena, což se také projevilo během událostí arabského jara, kdy se východ země jednoznačně postavil vůči režimu jako první a brzy na to došlo k ovládnutí této východní části rebely.

Libye je velice specifickou zemí významem přikládáním kmenové příslušnosti. Dr. Felfel uvádí: „Kaddáfí se systematicky snažil mezi lidmi znovuobnovit význam kmenové příslušnosti, která měla vliv především v minulosti, kdy ještě obyvatelé Libye žili usedlým, kmenovým způsobem života. Když se ale začali postupně stěhovat do měst, význam rodin a kmenů se postupně vytrácel. Kaddáfí se ale snažil kmenovou mentalitu obnovovat a částečně se mu to také podařilo.“ Během minulého režimu hrálo velkou roli, zda někdo příslušel ke kmenu spřízněnému s Kaddáfího rodinou⁷⁵, příp. byl příbuzný rodinám loajálním režimu. Obdobně, ovšem negativním způsobem, hrálo roli, když byl někdo příslušníkem nepriviligovaného, příp. perzekvovaného kmene, např. královské rodiny. Paradoxní je, že o kmenové příslušnosti plukovníka Kaddáfího a jeho minulosti se do teď vedou spekulace.

Kmenové svazky hrály také tradičně větší roli mimo město a na jihu země, který jeden respondent přirovnal k Moravě, zatímco situaci ve městech ke kosmopolitní Praze. Aymen S. (37 let, doktor, Sebha) popisuje situaci takto: „V metropoli žije mnoho přistěhovalců z nejrůznějších částí země, dochází zde k jejich střetávání, rozdíly se smazávají a přestává hrát roli, odkud kdo pochází. Mimo město a na jihu země, podobně jako na Moravě, se lidé stěhují daleko méně a vliv rodinné či kmenové příslušnosti má větší význam, než ve městě.“

Po revoluci je však situace zcela jiná. Podle Libyjců již v demokracii a především v době 21. století není pro kmenovou distinkci žádný prostor. Jedním z hesel

---

⁷⁵ Podle M. Elashaga to v praxi to např. znamenalo, že nebyli příslušníci těchto rodin pokutováni za překročení rychlosti, podíleli se na státních zakázkách, dostávali stipendia na studium v zahraničí, mohli neomezeně cestovat po světě a čerpali nejrůznějších výhod.

revoluce bylo mj. "Žádné kmeny", s čímž se měly zájem ztotožnit jak příslušníci neprivilegovaných kmenů, tak i těch původně privilegovaných, které se po pádu režimu chtěly od uplynulé éry maximálně distancovat. V současnosti Libyjci vědomě a navenek roli kmenů popírají. Někteří dokonce záměrně na otázku vlastní kmenové příslušnosti odmítali odpovídat s tím, že už to nyní nehraje žádnou roli a je čas jít dál. Podle některých názorů však hrála kmenová příslušnost význam např. při prvních volbách, které se v zemi konaly. Lidé neměli možnost se promptně seznámit se všemi volenými kandidáty a rozhodovali se hlavně na základě kmenové příslušnosti kandidátů, nikoli na základě jejich programu či schopností. V tomto bodě se ale výpovědi Libyjců rozcházely. Někteří totiž tvrdili, že důkazem, že již není prostor pro kmenovou příslušnost, je právě to, že volili kandidáty i z jiných kmenů, pokud je pokládali za lepší.

Koncem roku 1989 se diskutoval vlivem lavinového efektu pád autoritářských režimů také v arabském světě [Huntington 2008: 107]. Laviny však někdy tají a mizí, nepřije-li jim prostředí. V souvislosti s otázkou, zda by byla šance, že by se Kaddáfí dobrovolně vlády vzdal sám, Libyjci jednoznačně nesouhlasili a nepochybovali o tom, že by vládu na sklonu života (který se podle mnohých výpovědí blížil již velice brzy⁷⁶) nepředal lidu, nýbrž jednomu ze svých sedmi synů, které na tuto roli již dlouho připravoval. Přejít k demokracii formou přerodu nepřicházel v úvahu. Podle Pargeterové [2012: 10 – 19] mnoho Libyjců spatřovalo v poslední době naději, že návrat na mezinárodní scénu přiměje Kaddáfího k revizi revoluční filosofie a postupné liberalizaci a demokratizaci. Libyjci tato slova potvrzovali i v rozhovorech. Zůstávali však spíše skeptičtí.

---

⁷⁶ Kaddáfího zdravotní i duševní stav byl mnohými velice zpochybňován. M. Elashag, který s ním několikrát přišel do kontaktu během své práce na tripoliském letišti, tvrdí doslova: „Špatně dýchal a trpěl samomluvou.“

Obr. 5 Kaddáfího synové Saif al-Islam a Saadi. Zdroj: Waleg.com.

Zpětně hodnotí Libyjci uvalení mezinárodních sankcí na Libyi veskrze pozitivně a uvědomují si, že tyto sankce nakonec Kaddáfího donutili režim relativně otevřít. Pod tlakem sankcí se snažil Kaddáfí vytvářet dojem, že má zájem se dobrovolně podílet na liberalizaci a demokratizaci Libye [Vandewalle 2011: 196]. Skepticky hodnotili Libyjci také aktivity korunního prince Saif al-Islama, který se mediálně prezentoval jako reformista, ochránce lidských práv a politické svobody a zastánce umírněné zahraniční politiky [St John 2012: 4437]. Např. podle Esama L. (36 let, stavebnictví, Benghází) se jednalo pouze o „populistickou komedii“. Potvrzují se tak slova Vandewalla [2012: 4956], že jej Libyjci považovali za reprezentanta nové libyjské oligarchie.

4.2.2 Hodnocení a reflexe příčin a průběhu ukončení nedemokratického režimu

Podle Huntingtona [2008: 51] byly přechody třetí vlny do určité míry vyvolány příčinami, které ovlivnily více států najednou, a souběžnými trendy ve více zemích najednou. Klíčovou roli v rozpoutání třetí demokratizační vlny sehrála pětice změn. V první řadě se jednalo o prohlubující se problémy legitimacy autoritářských systémů ve světě, kde se demokratické hodnoty těšily popularitě, příp. v souvislosti s klesající výkonností systému. V tomto bodě se většina výpovědí shoduje s Huntingtorem. S tím

jak se Libyjci o šíření demokracie ve světě dozvídali a stáli o ni, postupně upadala legitimita Kaddáfího vlády. Nicméně díky tomu, že se v případě Libye jedná o rentiérský stát, nehodnotili Libyjci klesající výkonnost Kaddáfího vlády jednoznačně negativně. Díky exportu ropy a malému počtu obyvatel totiž nešla celková životní úroveň dolu tak jako v nerentiérských autoritářských režimech. Libyjci si však uvědomovali, že si většinu prostředků z ropy ponechával Kaddáfí pro sebe, s čímž nesouhlasili.

Druhým bodem, který podle Huntingtona [2008: 53] ovlivnil demokratizaci zemí třetí vlny, je bezprecedentní celosvětový hospodářský růst 60. let, v jehož důsledku došlo v mnoha zemích ke vzestupu životní úrovně většiny obyvatel, ke zvýšení kvality vzdělání a k výraznému nárůstu počtu příslušníků městské střední vrstvy. Také v tomto bodě situace v Libyi podle jejích obyvatel jednoznačně odpovídá Huntingtonovým tezím. V Libyi došlo během posledních 50 let ke zcela nebývalému vzestupu životní úrovně většiny obyvatel, kdy se naprostá většina původně usedlých obyvatel žijících zemědělským způsobem života přestěhovala během krátké doby do měst. Postupně došlo k nárůstu vzdělanosti Libyjců a také k etablování relativně široké městské střední vrstvy. Vzdělanější lidé, střední vrstva, měšťané, obchodníci, ti všichni si přejí demokracii, jsou ochotni ke kompromisům a ústupkům, neinklinují k násilí a k extremistickému jednání. Mají také větší vliv, a pokud se tato vrstva přidá k podpoře revoluce, je velká šance, že se revoluce podaří, což se potvrdilo také v případě Libye.

Třetím bodem je role nápadné změny doktríny i činnosti katolické církve a související proměna řady národních církví z obhájců statu quo v odpůrce autoritářství a obhájce sociálních, hospodářských a politických reforem. Vzhledem k tomu, že se v případě Libye jedná o téměř stoprocentně muslimský stát, kdy je naprostá většina příslušníky sunnitské větve maliků, nelze o jakékoli roli katolické církve uvažovat. Ani kdybychom Huntingtonovu úvahu zobecnili na úroveň role náboženských představ a především vlivu náboženských představitelů a obecně uznávaných autorit na demokratizaci v zemi svých věřících, nelze dospět k jednoznačně konfirmativní odpovědi. Velká část Libyjců sice uváděla, že je Korán s demokracií naprosto slučitelný, a většina současných duchovních v Libyi jednoznačně proklamuje obecný

zájem o demokratické uspořádání země, demokratické hodnoty a dodržování lidských práv, nejedná se však o silnou vlnu obdobné rétoriky srovnatelnou s vlnou v rámci katolické církve.

Podle Esposito s Vollem [1996: 4] představuje islám pro většinu věřících především životní styl, což souvisí mj. s absencí formální instituce církve. Také hnutí hlásající politický islám v Libyi se ztotožňují s participací veřejnosti na politickém životě demokratickými formami [St John 2012: 5042]. Islamistická hnutí byla za Kaddáfího vlády postavena mimo zákon a šla zde ruku v ruce s požadavkem veřejnosti na větší participaci na politickém dění.

Islám není hierarchicky uspořádán jako katolická církev a výklady islámských hodnot se značně různí. V době publikace Huntingtonovy Třetí vlny neexistoval historicky stabilní islámský demokratický stát, s výjimkou sekularizovaného Turecka. Podle Zakarii [2005: 94] přispěly k demokratizaci Evropy její dlouhé dějinné střety církve a státu, katolíků a protestantů, panovníků a šlechty, které vytvořily svobodné instituce a omezily moc státu. Podobné zkušenosti Libye nemá a sekularizace zde podle jejích obyvatel nepřipadá v úvahu. Podle Anase D. (27 let, inženýr, Benghází) to není ani žádoucí, když je téměř sto procent obyvatelstva věřícími muslimy. Říká: „Nevidím v tom problém. Libye bude islámský demokratický stát.“

Čtvrtým bodem jsou podle Huntingtona [2008: 115] změny v politice vnějších činitelů, zejm. zásadní proměna zahraniční politiky USA po roce 1974, od kdy se stalo jejím významným prvkem prosazování lidských práv a demokracie ve světě. V tomto ohledu Libyjci jednoznačně vyzdvihovali především roli zahraniční pomoci a vojenské intervence, bez které by Kaddáfího vládu jen těžko dokázali svrhnout. Zahara B. (34 let, v domácnosti, Ajdabyia) ovšem upozorňuje: „Nebýt ropy, Libye by žádnou zahraniční pomoc nedostala a dopadlo by to jako v Sýrii, která ropu nemá.“ Libyjci upozorňovali také na ambivalentní postoj zahraniční politiky USA během Kaddáfího vlády, které na jednu stranu veřejně proklamovaly demokratické hodnoty, dodržování lidských práv a mezinárodního míru, na druhou stranu zcela nepochybně s Kaddáfího režimem spolupracovaly, čímž potvrzují také postřehy Černého [2012: 17].

Posledním bodem je podle Huntingtona [2008: 148] úloha "inspirace

příkladem". Také v tomto bodě dochází ke značné shodě výpovědí Libyjců s teoretickými předpoklady. V souvislosti s příčinami demokratizace v Libyi zdůrazňovali Libyjci v různé míře vliv nových médií, díky kterým se dozvídali o událostech ve světě, a zároveň se mohli snadno domluvit na společné akci vůči režimu. Vyzdvihovali především přínos mobilních telefonů a internetu, včetně sociálních sítí, zejm. Facebooku, příp. programu Skype. Díky nim byli informováni o tom, co se děje v zemi i v zahraničí. Na druhou stranu ale Kaddáfí ihned po první vlně protestů nechal internet vypnout, a lidé se dorozumívali již jen prostřednictvím mobilních telefonů.

Huntington radí navázat styk s mezinárodními sdělovacími prostředky, se zahraničními organizacemi na ochranu lidských práv a s nadnárodními organizacemi, zejm. mobilizovat podporu USA, což se podle slov Libyjců dařilo a mělo to jednoznačně pozitivní efekt. Mohamed Elashag (28 let, Tripolis) upozorňoval na to, že si Libyjci uvědomují, že prostřednictvím médií lze šířit i nepravdivé informace, což hodnotí jako obecné negativum jinak pozitivního vlivu moderních technologií a sdělovacích prostředků. „Vím o několika případech, kdy došlo ke zneužití snímků zavražděných povstalců a vojáků, které byly záměrně interpretovány jako výsledek Kaddáfího akcí, ačkoli tomu ve skutečnosti tak nebylo. Takových příkladů, kdy byly Kaddáfímu připisovány útoky, které pravděpodobně neinicioval, bylo několik. Hlavně ze začátku měly tyto negativní mediální obrazy pobuřující vliv na nerozhodnuté lidi, které to nakonec motivovalo k odporu.“

Jako nejzásadnější vliv na rozhodnutí postavit se autoritářskému režimu Muammara Kaddáfího Libyjci hodnotili inspiraci příkladem, což je podle Huntingtona [2008: 104] nejspecifičtější faktorem typickým pro třetí demokratizační vlnu, který souvisí právě s rozvojem globálních komunikačních sítí a moderních médií. Libyjci shodně upozorňovali na to, že nebyť povstání v Tunisku, a především v Egyptě, sami by se k tak rozsáhlému odporu neodhodlali. Když se o povstáních v sousedních zemích dozvěděli, zavalila je emotivní vlna naděje a především chuť také demonstrovat svůj nesouhlas s režimem. Dodalo jim to odvalu, inspiraci a hlavně pocit, že teď je ten nejvhodnější čas po tak dlouhé době. Velkou roli hrálo především to, že se jednalo o kulturně a zeměpisně blízké země, což zcela odpovídá Huntingtonovým [2008: 104]

tezím. Skupinám a politickým předákům bylo zřejmé, že něčeho takového lze skutečně dosáhnout, což je povzbudilo. Navíc egyptský vládce byl tradičním spojencem Kaddáfího. „Nebýt událostí v Egyptě, rebelové by nemohli ovládnout východní část země, která s Egyptem sousedí, protože by nepochybně byly poslány egyptské vojenské jednotky na pomoc Kaddáfimu,“ říká Yousif A.

Obr. 6 První nepokoje v Benghází. Zdroj: Reuters.

Důležitým faktorem, který podle Libyjců přispěl k revoluci a demokratizaci, je také demografický vývoj, nárůst vzdělanosti, počtu příslušníků středních vrstev a rozvoj měst. Ten ovšem nebyl doprovázen dostatečnou ubytovací infrastrukturou a mladí Libyjci byli často nuceni usazovat se v chudinských čtvrtích [Haimzadeh 2011: 39]. Silný podíl mladých ročníků ve skladbě obyvatelstva přispívá na jedné straně k přechodovému potenciálu země, ale na straně druhé také k inklinaci k násilí, což obecně nepřispívá konsolidaci nově nastoleného demokratického režimu. Navíc díky tomu roste také potenciál islamistických hnutí, která oslovují převážně vykořeněné mladé muže [Černý 2012: 15].

Nespokojení mladí lidé a studenti tvoří univerzální opozici, která odporuje vždy a každému režimu, který je u moci. Sami o sobě však žádný režim svrhnout nedokážou. Studenty v jejich odporu musejí následovat intelektuálové, vedoucí představitelé již v minulosti existujících stran, širší střední třídy, administrativní pracovníci, odborní zaměstnanci a maloobchodníci, odborové svazy, obchodní skupiny a především

buržoazie, která tvoří nejvlivnější opozici. Nakonec se přidávají také USA a nakonec armáda [Huntington 2008: 143]. Podobně se podle Libyjců vyvíjela také situace v Libyi.

Když se Libyjci dozvěděli o pouličních nepokojích v Tunisku, demonstrujících nespokojenost se socioekonomickými a politickými podmínkami, identifikovali se těmito požadavky, což potvrzuje mj. tvrzení St Johna [2012: 4726]. Ačkoli sdílely revoluce v Bahrajnu, Egyptě, Libyi, Sýrii a Tunisku společné ekonomické požadavky a stejná volání po zodpovědné vládě a lepší kvalitě života, považují Libyjci vývoj revoluce v Libyi za výjimečný, zejm. díky tomu, že jim Kaddáfí vládl tak dlouho, na rozdíl od jiných zemí. Touha po změně byla podle jejich slov o to silnější. Dr. Felfel říká: „Cítili jsme jedinečnou příležitost Kaddáfího se zbavit. Tato šance by se již nemusela opakovat. Odhodlání k boji mezi lidmi vzrostlo poté, co vláda tvrdě zasáhla vůči mírumilovným protestům.“ 18. února přerostla situace v otevřený ozbrojený konflikt. Neboť byly k organizaci odporu využity sociální sítě a weby, zablokovala libyjská vláda internet [Aames 2012: 1752].

Ze všeho nejdříve vyšli do ulic mladí lidé, respektive mladí muži, kteří neskrývali odhodlání použít ke svržení diktátora násilné prostředky. Přibližný věk nejaktivnějších demonstrantů byl podle Libyjců mezi 25 a 40 lety. Jedná se o velice silně zastoupenou generační kohortu relativně vzdělaných mladých lidí, které spojuje mj. využívání moderních technologií a sociálních sítí. Tito lidé se nejaktivněji podíleli na veřejném šíření fotografií, záběrů a informací o událostech, které se během revoluce odehrávaly, na internetu i v rámci oficiálních médií.

Vzhledem k rychlosti událostí, které vedly k ovládnutí Benghází a východu země, nebylo snadné identifikovat, jak šly jednotlivé skupiny, jak o nich hovoří Huntington [2008: 143], za sebou. Podle Anase D. (27 let, inženýr, Benghází) se na východě země přidaly k revoluci všechny vrstvy obyvatelstva najednou, studenti, obchodníci i intelektuálové. Revoluci velice aktivně podporovali také Libyjci žijící v zahraničí, mj. tedy i Libyjci žijící zde v Čechách, kteří bezprostředně iniciovali sbírku finančních prostředků na podporu rebelům, informovali média, příp. se rozhodli do vlasti vrátit a podílet se na revoluci na místě.

Na západě země, který ovládal Kaddáfí, byl vývoj částečně odlišný. Angažovanost obyvatel zde byla rozfázována tak, jak to popisuje Huntington, tedy nejprve se vlna nevole šířila mezi mladými lidmi a studenty, ke kterým se postupně přidávaly veřejně uznávané autority (mj. i osoby, které se původně podílely na Kaddáfího vládě, příp. s ním spolupracovaly) a další vlivné vrstvy obyvatel s tím, jak se zdálo čím dál tím pravděpodobnější, že dojde k definitivnímu pádu režimu. Ačkoli podle Huntingtona [2008: 144] většinou masové demonstrace a stávky nehrají tak zásadní roli, jak se může na první pohled zdát, podle Libyjců hrály obrovskou roli. Dodalo jim to pocit společného cíle, vlastní síly a především obrovskou vlnu entusiasmů pro společnou věc. Uznávají však, že nebýt zahraniční vojenské intervence, pravděpodobně by k pádu režimu nedošlo tak brzy a možná vůbec ne. Situace v zemi by se pravděpodobně vyvíjela podobně jako v Sýrii a Kaddáfí by se držel i nadále částečně u moci, alespoň na západě země. Také Huntington [2008: 198] považuje masová shromáždění, pochody a demonstrace proti režimu za klíčovou zbraň opozice.

Ačkoli je takový názor v menšině, existuje také velice kritický pohled na zásah NATO, prezentovaný např. Ammarem Otmanem⁷⁷, Libyjcem žijícím v Čechách a kritizujícím činnost Dr. Felfela, předsedy Libyjského klubu v Čechách, se kterým jsem dělala rozhovor. Podle Otmana došlo k zabití 40 000 osob jednotkami NATO a zásah hodnotí velice negativně. Rebely označuje za oportunisty, kteří měli zájem na svržení Kaddáfího pouze z důvodu zájmu participace na příjmech z ropy a vyvolání chaosu v zemi.

Ačkoli Huntington [2008: 148] radí demokratizátorům praktikovat a hlásat nenásilí, podle Libyjců by se nenásilným způsobem převratu nedosáhlo. Násilnost libyjského přechodu se zcela rozchází s Huntingtonovým tvrzením o klesající míře násilí v rámci demokratizace třetí vlny, i když připouští, že nejnásilnější bývají právě výměny, zejm. v případě personálních diktatur, kde se vládcí vzdávají moci nejméně ochotně, což zcela odpovídá situaci v Libyi. Ačkoli není nikdy snadné vyčíslit celkový počet obětí, dosáhl podle Mohameda Elashaga počet mrtvých z řad rebelů a civilistů s nimi sympatizujícími během revoluce zhruba 25 až 30 tis. lidí. „Počet zabitých

---

⁷⁷ Dostupné na: otman.blog.idnes.cz/c/225434/Libyjsky-klub-v-Praze-a-jeho-predstavitel-Dia-Eddin-Felfel.html (3. 4. 2013).

přivrženců Kaddáfího se odhaduje na 5 tisíc,“ hodnotí Elashag. Jednalo se tedy jednoznačně o velice násilný demokratizační přechod.

Podle Huntingtona [2008: 191] měly některé země z předdemokratizační doby zkušenosti s rozsáhlými násilnostmi, které vládu i opozici motivovaly k tomu, aby se násilí zřekly a jedním z důsledků takto vedených válek bylo drastické omezení nebo přímo vyhlazení extremistické radikální opozice. Takové zkušenosti ale Libyjci neměli. Naopak, díky čtyřicetileté vládě Muammara Kaddáfího, který z bezpečnostních důvodů přísně zakázal a důsledně trestal vlastnictví zbraní pro řadové občany Libye (hrozilo jim až desetileté vězení za držení zbraní), lidé nemají vůči násilí nikterak vyhraněný vztah. Naopak, tím jak se během konfliktu dostalo mezi občany velké množství zbraní, přišli zejm. mladí lidé používání násilí tzv. na chuť, což je obrovským problémem současnosti, ale k tomu se dostaneme později.

Huntington [2008: 193] se shoduje s Libyjci v tom, že policie a jednotky vnitřní bezpečnosti většinou užívají násilí k potlačení nepokojů a protestů ochotněji, než řádné vojenské oddíly. Autoritářští vůdcové si z toho důvodu často utvářeli zvláštní bezpečnostní jednotky naverbované a vycvičené speciálně k tomu, aby podporovaly vládnoucí režim. Kaddáfí během své vlády ze strachu z vojenského puče systematicky rozvracel a oslaboval libyjskou armádu, zatímco svým bezpečnostním složkám zajišťoval elitní přípravu. Také během konfliktu Kaddáfího složky neváhaly tvrdě zasáhnout na obranu svého vůdce a potlačení rebelií. Ačkoli se podle Libyjců část vojáků libyjské armády přidala na stranu rebelů, nebylo jich zase tolik. Podle Huntingtona [2008: 194] mají autoritářské režimy ve společnosti, kde už vznikla následkem hospodářského rozvoje početná střední třída sympatizující s demokracií, zpravidla menší sklon k tomu, rozkázat ozbrojeným silám, aby protivládní odpor násilně potlačily. To se ovšem což v případě libyjské revoluce nepotvrdilo. Kaddáfí naprosto neváhal použít násilí vůči demonstrantům a bránit své pozice do poslední chvíle. Zřejmě sehrálo roli, že si Kaddáfí najímal zahraniční žoldáky (např. z Mali). Takoví lidé nemají k domácímu obyvatelstvu žádný vztah a jsou ochotni snáze zabít.

V Huntingtonem [2008: 195] popisovaných případech demokratizací se různé opoziční skupiny od sebe často odlišovaly v tom, jakou míru násilí byly příp. použít či

tolerovat. Libyjci zcela potvrzují to, že mladí lidé jsou často daleko radikálnější v ochotě využít k převratu násilí, než starší lidé. Nejdůležitější opoziční skupiny, totiž středostavovštití městští obchodníci, odborní pracovníci a úředníci inklinující obecně ke kompromisům a dohodám, usilují naopak o nenásilný přechod. Částečně se to potvrdilo také během revoluce v Libyi. Mladí lidé, kteří se dostali ke zbráním, je neváhali využít, zatímco městská střední třída a lidé starší 40 let zastávali spíše umírněnější způsob opozice, přesto se snažili rebely podporovat alespoň finančně. Problém je, že ani po skončení konfliktu nedošlo k umírnění ozbrojených mladíků a podle některých výpovědí hrozí, že se potencionální agresivita v kombinaci s vlastnictvím zbraní může zvrátit v občanskou válku.

Válku mezi rebely a zastánci Kaddáfího režimu lze také interpretovat optikou Dahrendorfova konfliktu, kdy dochází k dichotomizaci soupeření mezi dva nepřátelené tábory, přičemž antagonismy aktérů lze odvodit ze sociální struktury dané společnosti. Především z nerovného rozdělení moci. Jedni (v našem případě „vnitřní kruh“ kolem Kaddáfího) ovládají dominantní pozice dané společnosti a účastní se výkonu moci. Druzí naopak patří mezi ovládané a zaujímají pozice podřadné (politicky, ekonomicky). Mocenská elita bazíruje na zachování statu quo, který prezentuje jako společenský zájem. Ovládaní, kterých je nevyhnutelně vždy více (většina Libyjců), mají naopak tendenci stávající sociální řád rozvrátit ve svůj prospěch. Také oni se odvolávají na zájem celku, ačkoli sledují především vlastní partikulární zájmy [Černý 2012: 445]. I když je podle libyjských rebelů a jejich sympatizantů tedy demokracie v zemi zájmem většiny, přiznávají, že někteří z nich mohou mít větší zájem na udržení chaosu a anarchie v zemi, příp. vyvolání občanské války či ustavení nového autoritářského režimu. Až na výjimky však věří, že k něčemu takovému nedojde a že jimi demokraticky zvolení zástupci tyto zájmy nehájí a ani do budoucna se jimi nedají zkorumpovat.

4.2.3 Hodnocení a reflexe nastolení nového, demokratického režimu

Podle Huntingtona [2008: 162] je politický systém demokratický do té míry, nakolik jsou jeho nejmocnější kolektivní orgány nadané rozhodovací mocí vybírány v

regulérních, poctivých a spravedlivě konaných volbách, v nichž mají kandidáti svobodu soutěžit o hlasy a v podstatě všichni dospělí obyvatelé se smějí účastnit voleb. V tomto ohledu se výpovědi Libyjců s Huntingtonem shodují víceméně beze zbytku. První demokratické volby v zemi hodnotili jednoznačně jako regulérní a spravedlivé, kandidáti měli podle nich maximální svobodu soutěžit, které dokonce i někteří z informátorů využili, ačkoli neúspěšně. Ani o tom, že se voleb směli účastnit všechny dospělé osoby, Libyjci nepochybovali, a dokonce podle jejich slov všichni kontrolovali ve svém okolí, zda se voleb účastnili - pokládali to za naprostou občanskou povinnost! Symbolem prvních demokratických voleb tak byl vztyčený ukazováček na důkaz toho, že je začerněn nesmyvatelnou barvou, kterou byli označeny všechny osoby, které odvolily. Euforie v zemi během volebních dnů byla obrovská, mnoho Libyjců mi ukazovalo nadšeně záběry z ulic plných veselících se občanů.

Obr. 7 Libyjský chargé d'affaires Núrí Elghaví a libyjští diplomaté v Praze 22. srpna 2011 veřejně likvidují symboly Kaddáfího režimu a vyhláší zastupitelství Přechnodné národní radě. Zdroj: Lidové noviny.

Jako negativum, které bylo s prvními demokratickými volbami spojené, hodnotili Libyjci skutečnost, že neměli příležitost se dobře s jednotlivými kandidáty, příp. stranami a jejich programy, seznámit. V mnohých případech tak volili na základě

doporučení svých rodin, kmenů či známých, a mohlo tak dojít k výběru osob, které nepatří k nejkompetentnějším v porovnání s jinými kandidáty. Esam L. (36 let, Bengházi) však tuto tendenci zase vyvracel: „V nové Libyi již není pro kmeny místo a lidé se snažili volit kandidáty na základě jejich schopností a nikoli rodinné příslušnosti.“

Libyjci hodnotí novou vládu veskrze pozitivně a velice pochybují, že někteří z bývalých koaličních partnerů, kteří byli součástí opozice vůči Kaddáfího režimu, budou mít pravděpodobně zájem na tom, aby zemi ovládla nová diktatura, v jejímž čele budou stát oni sami, jak na toto nebezpečí upozorňuje Huntington [2008: 148], ačkoli to samozřejmě zcela vyvrátit nelze. Po uskutečněných volbách v červenci 2012 se mají klíčoví hráči za úkol dohodnout na nejdůležitějších parametrech demokratizačního procesu a na tom, jaký systém na jeho konci vznikne, což je zcela v souladu s Huntingtonovými [2008: 162] charakteristikami demokratizačních procesů. Prvořadým úkolem je pak sepsání kvalitní ústavy, která by měla zemi ochránit před případnou koncentrací moci do jedné ruky.

Huntington [2008: 123] rozlišuje na základě postoje k demokratizaci hlavní aktéry demokratizačních procesů na stoupence starých pořádků, liberální a demokratické reformátory, příp. umírněné demokraty a na revoluční extremisty. O osudu demokracie rozhoduje mocenská rovnováha mezi umírněnými demokraty a antidemokratickými radikály [Huntington 2008: 146]. Za antidemokratické radikály lze v případě Libye považovat islamisty, ačkoli podle mnohých Libyjců demokracii neohrožují a jejich antidemokratické sklony do jisté míry bagatelizují. Problém ve slučitelnosti demokracie s islámem většinou nevidí a potvrzují tak teoretické předpoklady Esposito a Vollem [1996: 6-10], podle kterých jde dokonce o demokratizaci s islamizací v některých zemích ruku v ruce. Libyjci až na výjimky potvrzovali slova St. Johna [2012: 4760], podle kterého jsou islamistické skupiny, na rozdíl od Egypta, Alžírsko, Tunisko a Jemenu, v Libyi slabé a lidé veskrze zaměřeni vůči radikálním islamistickým alternativám.

Během prvních demokratických voleb v Libyi podle vlastních slov Libyjců vyhráli v naprosté většině umírnění demokraté a liberální a demokratičtí reformátoři.

Jedná se většinou o velice vzdělané osoby, které se vrátily po mnoha letech ze zahraničí, takže mají s demokracií velké zkušenosti a snahu ji co nejlépe implementovat do Libye. Nicméně např. Ali A. (29 let, inženýr, Misurata) namítal, že právě skutečnost, že většina zástupců, kteří se podílejí na současné libyjské vládě, působila dlouho mimo vlast, považuje mnoho Libyjců za jejich handicapem. „Vyčítají jim, že vědí málo o současných problémech v Libyi a částečně je již za skutečné Libyjsce nepovažují“.

Podle Huntingtona [2008: 145 - 9] začnou různé skupiny tvořící novou vládu navzájem zápolit o to, jaké povahy vlastně má být nově ustavený režim. Výměny, ke které došlo mj. právě také v Libyi, procházejí třemi svébytnými fázemi. Nejprve je to zápas o to, aby autoritářský režim padl, pak následuje samotný pád a nakonec zápolení, k němuž dochází poté, co režim padl. Všechny tyto tři fáze Libyjci reflektují souhlasně s Huntingtonem. Shodují se, že opozice usilující o svržení Kaddáfího režimu vystupovala velice jednotně. Poté, co však režim skutečně padl, začala se opozice stále více diverzifikovat a politickou scénu v zemi lze nyní charakterizovat jako zápolení mezi jednotlivými, původně jednotnými, složkami opozice. Přesto se zdá, že k žádným zásadním neshodám v nové vládě nedochází. Podle Zahary B. (34 let, v domácnosti, Ajdabyia) „si všichni přejí to samé, nastolit v zemi co nejdříve demokracii“.

Libyjci souhlasí také s tím, že před pádem autoritářství opoziční skupiny spojovala touha po jeho svržení, nakonec se však začínají projevovat vnitřní neshody a snaha zápolit o moc [Huntington 2008: 146]. Podle Aymena S. (37 let, doktor, Sebha) však zatím docházelo pouze k menším rozporům. Vláda se zdá být v otázkách řešení nejpálčivějších problémů v zemi, zejm. spojených s budováním ústavy a demokratických institucí, které hrají při rozvoji hlavní roli [Fukuyama 2004: 33], relativně za jedno a jedná smířlivě a kompromisně. Potvrzují se tak slova Pargeterové [2012: 13 – 19], podle níž se skutečný názorový pluralismus začíná prosazovat teprve po pádu Kaddáfího vlády. Autorka upozorňuje na obrovský zájem o demokratizaci v rámci libyjské veřejnosti, což lze na základě výpovědí Libyjců jednoznačně potvrdit.

Obr. 8, 9, 10 Symbolika svobody v obrázcích profilů Libyjců na Facebookových stránkách. Zdroj: Facebook.

Ochota vedoucích představitelů uzavírat kompromisy je podle Huntingtona [2008: 168] dána mimo jiné i tím, jak se v jejich společnosti obecně vzato na kompromisy pohlíží. Některé kultury jsou kompromisům nakloněny více než jiné. Libyjci se v hodnocení vlastní kultury z pohledu sklonu k uzavírání kompromisů dosti rozcházejí. Podle jedněch hodnotili novou vládu i Libyjce obecně jako velice vstřícné k uzavírání kompromisů, zejm. za účelem vybudování demokracie v zemi. Podle názorů druhých ovšem právě absence kompromisnosti mezi Libyjci bude pro ustavení demokracie problém. Mnoho Libyjců údajně nedokáže akceptovat jiný názor, než jejich vlastní, což často vede i k násilným názorovým střetům. Nicméně v souvislosti s hodnocením nové vlády zatím k žádným zásadním ostrým střetům nedošlo a lze ji považovat za relativně kompromisní, což podle Libyjců možná souvisí s tím, že vládní představitelé strávili velkou část života v zahraničí, zejm. v demokratických zemích a přinesli s sebou zkušenosti s kompromisní umírněnou politickou kulturou. Vliv na smířlivé jednání má podle mnohých autorita nového libyjského prezidenta Mohameda al-Magariefa.

Huntington [2008: 145] upozorňuje, že v případě výměn jsou instituce, procedury, ideje a jednotlivci spojovaní s minulým režimem považováni, na rozdíl od

přerodů, za poskvrněné a zdůrazňuje se spíše rázný a jasný rozchod s minulostí. V tomto ohledu lze najít v postojích Libyjců naprostou shodu. Převládá mezi nimi velice negativní rétorika vůči Kaddáfimu a jeho režimu, zejm. mezi obyvateli východního regionu. Podle příslušníků kmenů, které nepatřily během Kaddáfího režimu mezi privilegované, není v této souvislosti velký názorový rozdíl od příslušníků kmenů, které z Kaddáfího režimu benefitovali. Lze dokonce pozorovat, že právě ti, kdo s režimem spolupracovali, se v některých případech snaží od minulého systému ještě diametrálněji distancovat. Původně privilegované vrstvy tak v nových podmínkách veřejně minulý režim odsuzují a upozorňují na to, že je třeba jít dál a vše špatné zapomenout.

Obr. 11 Lidé oslavující výročí revoluce 17. února 2012 v ulicích Tripolisu. Zdroj: Reuters.

Důležitý je také radikální rozchod se symboly minulého režimu a vybudování symbolů nových, mezi které patří zejména staronová libyjská vlajka, kterou během konfliktu začali používat nejprve rebelové, a která se nakonec stává i libyjskou vlajkou nového demokratického režimu. V souvislosti se symboly mělo vysokou vypovídací hodnotu studium facebookových profilů Libyjců, které v obrovské míře oslavovaly všechny demokratické symboly běžně užívané na Západě (holubice, zlomená klec, symboly francouzské revoluce – např. obraz Svoboda vede lid, Montesquieu, vyobrazení ústavy, ruce do „V“ jako symbol *victory* atd. Libyjci prokázali až

překvapivou znalost demokracie a jejích symbolů.

Obr. 12 Symbolická vyjádření svobody v ulicích Benghází. Zdroj: Facebook

Kolaps režimu může vést k náhlému vymizení veškeré autority, přičemž prázdný prostor je třeba vyplnit [Huntington, 2008: 146]. V souvislosti s otázkou, kdo podle Libyjců tento prostor v nejbližší době zaplní, nepanovala shoda. Podle jedněch to mohou být známí a oblíbení duchovní představitelé, podle jiných někteří politici (Jibril, Jalud či prezident Magariaf). Každopádně absenci všeobecně uznávané autority Libyjci hodnotili v některých případech potencionálně jako nebezpečnou, zejm. v souvislosti s vlastnictvím zbraní v rukou obyvatel. Podle Fukuyamy [2004] je otázka zavedení bezpečnosti v zemi společně s obranou navenek jednoznačně prvořadým úkolem. Podle některých Libyjců s tím ovšem bude mít demokraticky zvolená vláda problém. Bude se muset nejprve domluvit na společném postupu, uzákonit jej, sestavit a vycvičit nové, apolitické složky vnitřní bezpečnosti a ty systematicky využívat ve prospěch demokracie a odzbrojení obyvatelstva, což bude podle všeho trvat delší dobu a není záruka, že se bezpečnost v zemi podaří demokratickými a ústavními procesy vůbec v dohledné době obnovit.

Obr. 13 Libyjští povstalci ukazující symbol vítězství. Zdroj: Wbur.org.

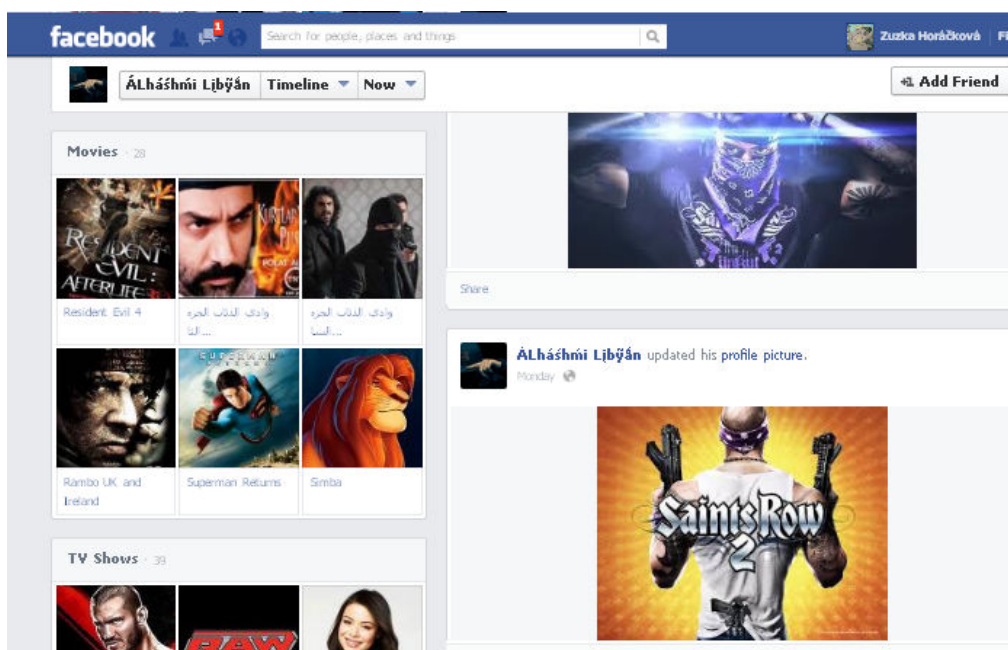
Podle Aymena S. (37 let, doktor, Sebha) by to mohlo otevřít potenciál nějaké nedemokratické alternativě, která by z pozice jediné autority dokázala nastolit pořádek v zemi daleko rychleji a efektivněji. Nestabilní situace a anomie spojená s přechodem politického systému a společenských hodnot by potencionálně mohla otevřít dveře politickému islámu. Podle ostatních Libyjců je však pravděpodobnější, že by se situace v zemi ujal spíše nový diktátor, než islamisté. Přesto však většina z nich pevně věří v konsolidaci demokracie.

Podle Huntingtona [2008: 204] čeká novou demokratickou vládu mnoho problémů, které je třeba řešit. Jedná se v první řadě o *problémy přechodu* - otázky ustavování nových ústavních a volebních systémů, postupného odstraňování funkcionářů věrných autoritativnímu systému a jejich nahrazování demokratickými úředníky, rušení nebo pozměňování zákonů neslučitelných s demokracií, reformování či rozpouštění autoritářských institucí (tajné policie) atd. Všechny jmenované přechodové problémy současná libyjská vláda podle výpovědí Libyjců soustavně řeší.

K problémům přechodu lze zařadit také liberalizaci trhu, který byl doposud z největší části ovládnán státem. Fukuyama [2004] však upozorňuje, že někdy může být

překotná liberalizace horší, než žádná. Také podle Milтона Friedmana [2002] je důležitější vláda zákona, než privatizace. Libyjci si důležitost tvorby zákonů regulující trh uvědomují. Např. Abier A. (42 let, učitel, Misurata) uvádí, že „je jasné, že o jejich zdroje mají všichni zájem a je nutné kvalitně připravit legislativu, aby se předešlo korupci a rozkradení“.

Kromě problémů přechodu čekají na novou vládu především *problémy kontextuální*, vyvstávající z povahy společnosti, jejího hospodářství, kultury a dějin. Jde o chronické problémy země, které se objevují bez ohledu na to, jakou formu vlády zrovna má. V případě Libye hodnotí její občané jako nejpalčivější problém potencionálního nebezpečí ozbrojených povstání, zejm. když se během války dostalo Libyjcům do rukou obrovské množství zbraní. Co se týče sociálních konfliktů, inflace či nízkého tempa hospodářského růstu, vidí v tom Libyjci také problémy, které je třeba řešit. Např. podle Akrama B. (23 let, student, Bengházi) by se potencionálně mohly stát problémem také regionální spory, zejm. mezi západem a východem země. „Stále se ozývají volání po federalistickém uspořádání země, zejm. z Bengházi. Věří ale, že k rozdělení nedojde.“

Obr. 13 Facebookový profil mladého Libyjce (ročník 1992) deklarující zájem o bojové sporty (WWE), bojové hry (Resident Evel) a komikové hrdiny (Superman). Zdroj: Facebook.

Třetím okruhem problémů jsou podle Huntingtona [2008: 205] *systémové problémy* vyvstávající z fungování demokratického systému, jako např. zablokování celého politického systému, neschopnost dospět k rozhodnutí, sklon podléhat demagogii nebo vlivu hospodářských zájmových skupin. Tyto problémy se týkají všech demokracií a lze předpokládat jejich dopad i v případě Libye. Libyjci se v této souvislosti obávají nejvíce vlivu hospodářských zájmových skupin, ojediněle také příp. demagogie nějakého nového populisty.

V souvislosti se zavedením nového demokratického režimu, vyvstává otázka co si počít se symboly, doktrínami, organizacemi a zákony autoritativního režimu, s jeho úředníky a vedoucími představiteli. Podle Libyjců je nezbytné zahájit spravedlivé trestní stíhání s osobami, které se dopouštěly porušování lidských práv, podíleli se na vraždění či mučení, s čímž se zcela shodují s Huntingtonem [2008: 208]. Mufa A. (43 let, technik, Sirt) navrhuje: „U obzvláště závažných trestných činů je třeba odhalit rozsah zločinů a totožnost viníků.“ Na druhé straně si uvědomují, že demokracie musí být založena na smíření a na tom, že lidé zapomenou, co je v minulosti rozdělovalo. Vzhledem k tomu, že ale většina osob, které se nejvíce podílely na zločinech, utekly ihned po pádu režimu, pokud nebyli zabiti, do zahraničí, stíhání se nejspíš vyhnou.

Huntington [2008: 213] uvádí, že v případě personálních diktatur se stíhání i trestání omezilo většinou na diktátora, jeho rodinu a blízké spolupracovníky, což relativně odpovídá situaci v Libyi, kdy byla pádem režimu nejvíce postižena bezprostřední Kaddáfího rodina. Libyjci si však uvědomují, že rozhořčení veřejnosti po čase upadá a zdiskreditované skupiny spojované s autoritářským režimem získávají znovu své bývalé postavení i vliv, čemuž nejde dost dobře zabránit. V souvislosti s otázkou, jak reflektují Kaddáfího násilnou smrt a zda s ní souhlasí, se výpovědi víceméně shodovaly na tom, že si s sebou vzal do hrobu mnoho důležitých informací, které mohly mít zásadní význam (např. s kým spolupracoval a kdo jej podporoval). „I kdyby ho však nezabil rozzuřený dav, věřím, že by Kaddáfího zastřelily tajné služby, aby zůstaly utajeny důležité informace. A považuji to za velkou škodu,“ říká Omar D. (35 let, inženýr, Bengházi).

4.2.4 Hodnocení a reflexe konsolidace demokratického režimu v Libyi

„Aby demokracie fungovala, musejí si občané vypěstovat iracionální hrdost na své demokratické instituce a současně rozvíjet to, čemu Tocqueville říkal „umění sdružování“, spočívající v hrdé příslušnosti k malým komunitám. Tyto komunity bývají často založeny na náboženství, národnostní příslušnosti nebo jiné formě uznání . . .“ [Fukuyama 2002: 18]. V souvislosti s výzkumnou otázkou, jak Libyjci hodnotí demokracii obecně, panovala shoda a hodnotili ji jednoznačně velice kladně. Všichni by si v zemi přáli demokratické zřízení, ústavní pořádek, záruku pravidelně se opakujících parlamentních voleb, při kterých by si mohli volit své zástupce dle vlastní vůle a především fungující právní stát. Bohužel však uznávají, že s demokracií nemají doposud žádnou zkušenost.

Největší problém Aymen S. (37 let, doktor, Sebha) charakterizuje takto: „Lidé si často pletou demokracii s anarchií. Myslí si, že se mohou chovat zcela dle vlastní libovůle, např. i zastřelit někoho, kdo má opačný názor. Současnou situaci v Libyi navíc nelze rozhodně považovat za demokratickou, v situaci, kdy zcela chybí právní systém.“ V tomto ohledu je ale zcela evidentní, jak často dochází k záměně (procedurální) demokracie s ústavním liberalismem. Lidé si neuvědomují, že demokracie sama jim větší pořádek, právo a dodržování lidských práv a svobod nezaručuje. Může to představovat do budoucna problém, který by potenciálně mohl otevřít dveře islamistům či nějakému populistickému autokratovi, ačkoli to Libyjci neradi připouští.

Demokracii obecně jako ideál považují Libyjci za splněný sen, který si přáli více než čtyřicet let. Demokracii rozhodně nespojují s negativními stránkami života v zemích Západu, které často kritizují islamističtí vůdci (prostituce, drogy, alkoholu, rozpad tradičního modelu rodiny, absence náboženských hodnot). Yousif A. (43 let, technik, Bengházi) říká: „I když si lidé uvědomují, že se tyto problémy týkají mnoha demokratických zemí, bezprostřední vinu nepřikládají demokracii jakožto svobodného výběru vlády, nýbrž západní společnosti jako takové.“ Libyjci věří, že by se podobné problémy Libye ani do budoucna týkat neměly díky tradičně silnému vlivu náboženských hodnot, které by měly dokázat společnost vůči těmto negativům

uchránit. Svou roli v tomto ohledu jistě sehraje tradičně také silná úloha rodiny. „Rodiny by si měly dokázat sjednat pořádek a své členy před nešvary moderní společnosti uhlídat,“ říká Sabrin A. (47 let, úřednice, Tripolis). Připouští však, že zejm. ve městech již někdy mládež tradiční zákaz konzumace alkoholu a drog porušuje. Upozorňuje také na negativní chování Libyjců, kteří vycestují do zahraničí, kde nejsou pod kontrolou svých rodin a navštěvují zábavní zařízení, využívají služeb prostituce a zkoušejí návykové látky. Po návratu zpět do Libye se ovšem chovají opět vesměs konformně vůči tradičním muslimským hodnotám. V každém případě ovšem Libyjci neasociují tyto nešvary moderní společnosti s demokracií obecně a považují ji jednoznačně za pozitivní hodnotu.

V souvislosti s otázkou, zda je podle Libyjců demokracie forma vlády fungující převážně v několika málo bohatých a/nebo západních společnostech, se velice se divili, proč se jich na něco takového ptám. To, že by demokracie nebyla např. slučitelná s islámem a že empiricky vzato, až na výjimky, v islámských zemích (liberální) demokracie nefunguje, si zcela odmítali připustit. Žádný z nich nechápal, proč by v tom měl být problém. Podle Mufy A. (43 let, technik, Sirt) je „demokracie možnost svobodné volby zástupců a s islámem, který tradičně využívá porad *šúrá* je podle mého názoru zcela nepochybně slučitelná, ať už se bude jednat o islámskou demokratickou, islámskou liberální či jen demokratickou zemi“.

Libyjci považují islám za největší demokracii na světě a všichni, kdo s tím nesouhlasí, islámu podle nich jen správně nerozumí. V tomto ohledu potvrzují výpovědi kritický příspěvek Černého [2012] na účet západního orientalismu a stereotypního uvažování západních teoretiků, podle kterých islám slučitelný s demokracií není. V této souvislosti lze zmínit Eisenstadtův koncept různorodých modernit, selektivně se inspirovat západní modernitou a přijít s verzí alternativní, inspirovanou domácí tradicí [Černý 2012: 13].

Také postoj islámských autorit v Libyi je podle výpovědí v současnosti velice prodemokratický a podle Libyjců napomáhá šíření demokratizace. V odpovědích na otázky dodržování lidských práv mají Libyjci také jasno. Podle Anase D. (27 let, inženýr, Běnghází) „je třeba vytvořit stabilní právní systém, který bude slučitelný s

tradičními muslimskými hodnotami a zároveň bude dbát na dodržování lidských práv, spravedlivého soudního procesu a spravedlivého trestu. Problém v tom nevidím žádný.“

V souvislosti s otázkou hrozby islamistického extremismu většina Libyjců hrozbu nevidí, neboť podle jejich slov v zemi převládá relativně umírněná forma náboženského smýšlení, kterou stavěli někde uprostřed mezi Saudskou Arábií a Spojené Arabské Emiráty. Extremismus v zemi hrozil jen podle některých výpovědí, zejm. na jihu země, kde je daleko větší vliv tradičních institucí. Někteří Libyjci dokonce upozorňovali na to, že již v zemi začíná působit Al-kajda, která vycítila silný potenciál mladých lidí, kteří se dostali ke zbraním a doléhá na ně přeměna společenských hodnot související s náhlým přechodem k demokracii a kteří jsou relativně náchylní k nadchnutí se pro hodnoty nové, které mohou akceptovat násilí pro ideály, které budou pokládat za vyšší.

Podle jiných Libyjců se ovšem díky několika teroristickým akcím, které se v zemi od revoluce odehrály a které byly obecně považovány za akce islamistických extremistů, se tyto extrémní náboženské skupiny v očích veřejnosti zcela zdiskreditovaly a mezi naprostou většinou Libyjců zavládnul vůči těmto akcím obrovský odpor. Mohamed Elashag odpověděl v souvislosti s dotazem na Muslimské bratry a salafisty, údajně nejaktivnější islamistické skupiny v zemi doslova toto: „Co se týká Salafistů, v Libyi jsem se nikdy s jejich působením nesešel. Muslimské bratrstvo je skupina ortodoxních muslimů, kteří nejsou mezi běžnými lidmi příliš oblíbeni, jsou spíše jen tolerováni. Jejich vliv vzroste ve chvíli, když se jim podaří někoho ze svých řad dosadit do vlády. V době vlády Kaddáfího byl jejich vliv nulový, protože toto radikální hnutí Kaddáfího potíral - zřídil speciální policii, která příslušníky tohoto hnutí vyhledávala a zavírala. Po revoluci jejich vliv mírně stoupl, ale stále nemají podporu běžných muslimů a ani ve vládě nebo parlamentu není zájem o jejich zastoupení. Jejich politika by byla na úrovni radikálního islámu, což by vedlo k omezení svobody v Libyi, což není v zájmu rozvoje země.“ Podobná vyjádření nalezneme mj. na nejnavštěvovanějších Facebookových libyjských stránkách Libya Now (viz obr. 5). Libyjci veskrze pochybují, že by mohli v nadcházejících několika volbách islamisté

získat jakýkoli politický vliv a případně ohrozit pracně získanou demokracii. Nevylučují, že se však situace může do budoucna, např. v horizontu několika desetiletí změnit, jako v jiných muslimských zemích.

Obr. 14 Vlk v rouše beránčím - článek vyjadřující obavy z reprezentantů Muslimských bratří a salafistů, kteří se dostali do parlamentu prezentovaný na nejnavštěvovanějších libyjských Facebookových stránkách Libya now.

Jakkoli tedy pozitivně Libyjci hodnotili demokracii jako systém obecně, většina z nich připouštěla, že lidé na ni v Libyi po čtyřech desítkách let nedemokratického zřízení ještě nejsou dost dobře připraveni. A ani nemohou. Bude podle nich trvat ještě několik let, možná i generací, než se v lidech zakoření (liberálně) demokratické uvažování, zejm. samozřejmost respektovat a akceptovat odlišné názory druhých lidí. To je podle mnohých Libyjců pro demokracii klíčové, což potvrzuje Huntingtonovy [2008] teze o nezbytnosti jisté míry sklonu společnosti ke kompromisnímu jednání.

Až na výjimky považují Libyjci nově ustavený demokratický systém za relativně stabilní. Věří, že se první volby povedly, i když byly uspořádané velice narychlo. Esam L. (36 let, Bengházi) věří, „že na následující volby již budou všichni daleko lépe připravení, budou lépe informováni o tom, koho volit, kteří z politických představitelů dodrželi během volebního období své sliby a kdo se naopak projevil negativně. A to je ostatně také hlavní princip demokracie – možnost odvolat vládu, která ztratila svou legitimitu.

Podle Huntingtona [2008: 13] mohou ovšem demokracii odstranit i vlády, které vznikly demokratickou cestou, zruší-li či zásadněji omezí demokratické procedury. Smrt diktatury tak v žádném případě nezaručuje zrození demokracie. Rozvazují se totiž ruce velkému množství různých lidových, společenských a politických sil, které byly po dobu diktatury účinně potlačovány. Většinou následuje mnoho měsíců zmatku. Přesně tato situace odpovídá podle Libyjců současnému stavu v zemi, kdy se do rukou řadových občanů dostalo obrovské množství zbraní, které byly před tím zakázány. „O bezpečnost v zemi by se měla postarat armáda a bezpečnostní složky,“ říká Akram B. (muž, 23 let, student, Bengházi). Armáda však byla za Kaddáfího systematicky oslabována ze strachu z převratu, a bezpečnostní složky, které byly během minulého režimu silně zpolitizovány a sloužily převážně k prosazování Kaddáfího zájmů, byly po pádu režimu rozpuštěny a v některých případech její příslušníci dokonce stíháni. „Vybudování fungujících bezpečnostních složek a posílení a profesionalizace armády je primárním úkolem. Je ale jasné, že to bude trvat dlouho. Největším problémem je nízká úroveň bezpečnosti v zemi, zejm. pak mimo město. Dříve bylo výhodnější jet autem, protože benzín nestojí v Libyi téměř nic. Teď je to ale velice nebezpečné a raději se mezi městy přesouváme letecky,“ dodává Mohammed Elashag (28 let, kontrolor letového provozu, Tripolis).

Ani demokratické procedury výběru reprezentantů státní moci nezaručují, že se demokraticky zvolení představitelé nestanou všehovšudy pouhou fasádou výkonu mnohem větší moci, kterou drží v rukou nějaká jiná skupina, jejíž členové demokraticky zvoleni nebyli. Libyjci ale v současnosti z velké části jakýkoli vliv bývalých Kaddáfího klientelistických skupin popírají. „Nové skupiny, které by mohly

získat vliv, se ještě nestihly etablovat, ačkoliv zájmových skupin usilujících o moc je určitě mnoho,“ říká Anas D. (27 let, inženýr, Benghází), podle kterého např. většina vedoucích nejvýznamnějších projektů a podniků v zemi, příp. firmy, které měly nasmlouvány státní zakázky, zůstávají relativně beze změny. „Je možné, že si tyto elity dokážou udržet svůj ekonomický, a možná i politický, vliv i do budoucna,“ dodává.

Libyjci si sice uvědomují, že svržením diktatury v zemi celý proces demokratizace pouze začíná, v naprosté většině ale v její konsolidaci v zemi věří, ačkoli se značnými problémy, které to s sebou ponese, zejména, jak již bylo řečeno, s úkolem odzbrojit obyvatelstvo, vybudovat novou armádu a policii a zajistit v zemi právo a bezpečí. Co se týče možnosti, že by nově demokraticky zvolená vláda, příp. její členové, na sebe chtěli strhnout moc, Libyjci v tuto chvíli v naprosté většině případů nevěří. Podle Huntingtona [2008] to ovšem odpovídá popřechodovému uvažování lidí, kteří v nadšení z pádu režimu předpokládají, že jakmile se odstraní diktatura, bude to mít za následek ustavení demokracie. Ve skutečnosti však bývají nedemokratické režimy nahrazovány jinými nedemokratickými režimy častěji než režimy demokratickými.

Huntington [2008: 19] mj. tvrdí, že míra *institucionalizace demokracie* souvisí s tím, nakolik lze očekávat, že dotyčný politický systém nepřestane existovat. S tím se Libyjci ztotožňují a z větší části této představě věří, ačkoli např. Aymen S. (muž, 37 let, doktor, Sebha) připouští: „Ačkoli jsem rád, že máme konečně demokracii, myslím, že lidé na ni nejsou ještě připraveni a v souvislosti s problémem ilegálních milic v zemi by situaci nejlépe vyřešila autoritativní vláda, která by co nejdříve dokázala nastolit bezpečnost.“ Podle libyjského chargé d'affaires v Praze Núrího Elghawího, se kterým jsem o problému také hovořila, se ovšem problémy s bezpečností v zemi vyřeší velice snadno a brzy tak, že vláda hodlá od Libyjců zbraně výhodně odkoupit. „Nepochybuji, že s tímto návrhem budou lidé souhlasit a dobrovolně se zbraní vzdají,“ říká Elghawí.

Podle Aymena S. ovšem hrozí v zemi díky ilegálním milicím dokonce občanská válka, příp. chaos a anarchie, kterou přirovnávají situaci v Somálsku. „Odzbrojit obyvatelstvo rozhodně tak snadné nebude. Nestabilní a nepřehledná situace v Libyi nahrává zahraničním obchodním skupinám, které mají zájem získat nekontrolovaný

přístup k ropě,“ říká. Na jihu země se pohybují soukromé milice, které chrání pouze zájmy svých warlordů, a snaží se kontrolovat konkrétní oblasti vrtů, přičemž vláda pravděpodobně nemá nad současnou situací s těžbou ropy úplnou kontrolu.

V souvislosti s ropnými nalezišti v zemi vyvstává otázka, nakolik stabilitě demokracie v zemi přispěje, nebo spíše nepřispěje, případné vyčerpání zásob ropy. Libyjci si ovšem nad touto situací rozhodně nechtějí nyní lámat hlavu, protože věří, že ropa bude zemi živit přinejmenším dalších 20 let. Libye navíc disponuje obrovskými zásobami zemního plynu. Někteří z nich ovšem problémy spojené s potencionální ekonomickou krizí spojenou s propadem cen v petrochemickém průmyslu připouštějí a uvědomují si nutnost diverzifikovat strukturu ekonomiky a budovat průmyslová odvětví, která by nebyla závislá pouze na těžbě nerostných surovin. Potvrzují tak St Johnovy [2012: 374] komentáře.

Libyjci se naprosto rozcházelí s tvrzením Zakarii [2005: 91], že nerostné bohatství je pro konsolidaci demokracie a rozvoj fungujícího kapitalismu v zemi kontraproduktivní. Na své ropné bohatství jsou náležitě hrdí a věří, že nebýt ropy, nemohli by očekávat zahraniční vojenskou intervenci na podporu pádu Kaddáfího režimu. Nemít ropu, jsou si naprosto jistí, že by situace v Libyi probíhala jako v Sýrii, což považují skutečně za tragické. Přesto však reflektují negativa spojená s ropou, zejm. pak snahu nejrůznějších zájmových skupin parazitovat na nerostném bohatství země, jejich snaha korumpovat moc a usurpovat si prostředky získané z prodeje ropy pro sebe, ačkoli by měly být spravedlivě investovány zejm. do infrastruktury, vzdělání, zdravotnictví a služeb a celkově by se měly dostat více k obyčejným lidem.

Libyjci vidí potenciál také v rozvoji služeb, zejm. pak cestovního ruchu, který je obrovským zdrojem příjmů v sousedním Egyptě a Tunisku. Sabrin A. (47 let, úřednice, Tripolis) ovšem Libyjci ještě rozhodně na příliv zahraničních turistů připraveni nejsou: „Následoval by obrovský kulturní šok. V současnosti např. není pro Libyjce, kteří se v domácím prostředí s cizinci příliš nesetkávali, přípustné koupání žen v plavkách na pláži, pouze v několika izolovaných úsecích poblíž velkých hotelů. V tomto ohledu je země značně tradicionalistická a je možné, že případná konfrontace se západními turisty by vedla ke kulturnímu šoku“. Abier A. (42 let, učitel, Misurata) ovšem není

země na turismus připravená ani po bezpečnostní stránce a je dost možné, že ještě dalších deset, dvacet let nebude.

Podle Huntingtona [2008] znamená celosvětové šíření demokracie rozšiřování globální oblasti míru. Pro Libyjce pak představuje demokracie v každém případě záruku lepší úrovně mezinárodních vztahů, než během Kaddáfího vlády. Kaddáfí se snažil podporovat nejrůznější teroristické organizace po celém světě, čímž si Libye znepřátelila mnoho jiných zemí. Kromě míru to podle nich nepochybně pozvedne Libyi také na úrovni mezinárodních obchodních vztahů, nicméně vzhledem k tomu, že Libye neměla ani předtím žádné tradiční nepřátele, strach z mezinárodního konfliktu neměli Libyjci ani před pádem režimu. Za větší problém považují bezpečnost vnitřní, jak již bylo řečeno.

O tom, zda se v Libyi demokracie konsoliduje, ukáže podle Huntingtona [2008: 49] model druhého pokusu. V zemi s autoritářským systémem je nejprve nastolena demokracie, nový systém však brzy selže (díky absenci sociální základny demokracie, katastrofě atd.). K moci se pak může dostat autoritářská vláda, jež zemi řídí přechodně či delší čas. Nakonec však dochází k druhému, úspěšnějšímu pokusu o zavedení demokracie, kdy se již čelní představitelé demokratického hnutí poučili z předchozího nezdaru. Je tedy ve většině případů třeba předchozí zkušenost s demokracií, což Libye nemá. Podle Libyjců to ovšem po 42 letech Kaddáfího vlády neplatí. Např. podle Akrama B. (23 let, student, Benghází) si: „. . . lidé za tak dlouhou dobu diktatury demokracii doslova vysnili a nepochybuji, že se jí jen tak nebudou chtít vzdát!“

Libyjce čeká ještě dlouhá cesta, ať se jim již podaří konsolidovat stabilní demokracii hned na první pokus, anebo budou muset projít intermezzem nějakého jiného autoritářského režimu, než si lidé skutečně internalizují demokratické hodnoty a budou sdílet víru, že skutečně legitimní vláda musí být založena na demokratických metodách. Teprve budoucnost ukáže, zda se v Libyi naplní Huntingtonovo *cyklické schéma, druhý pokus, přerušená demokracie*, anebo *přímý přechod*, což by si naprostá většina přála nejvíce. A není to vyloučené. V rámci druhé fáze třetí vlny se po roce 1989 začaly demokratizovat i země bez předchozí zkušenosti [Huntington 2008: 51].

Největším nebezpečím pro nově se rodící demokracie bývají armády. Důstojníci

na středních a nižších úrovních bývají často politicky a ideologicky velmi uvědomělí a ztrátu moci a statusu nesou těžce. Pokud se cítí ohroženi novou demokratickou politikou, zapojují se do politických hnutí, jejichž cílem je svržení nového demokratického režimu [Huntington 2008: 226]. Ačkoli k pokusům o státní převrat dochází nejčastěji v zemích, kde ozbrojené síly utrpěly zahanbující porážku nebo byly zpolitizovány v systému personální diktatury, podle Libyjců to rozhodně není případ Libye. Armáda byla během Kaddáfího režimu systematicky oslabována a naopak, několikrát se armádní důstojníci pokoušeli o státní převrat a svržení Kaddáfího, s jehož vládou nebyli spokojeni. Libyjci ji tedy rozhodně nepovažují za hrozbu pro demokracii. I kdyby však k puči došlo, nemusí to být nutně demokracii na škodu. Selhání pokusu naopak podle Huntingtona [2008] naznačuje, že demokratizace funguje správně.

Z hlediska civilní kontroly ozbrojených sil je výhodné, má-li země tradičního nepřítele. První demokratické vlády zpravidla vyměňují nejvyšší armádní velitele [Huntington 2008: 240], což potvrzují také Libyjci, ačkoli moc informací o situaci v armádě řadoví občané nemají. Odpovídá to také informacím z výzkumů veřejného mínění předkládaným Černým [2012], podle nichž si většina muslimů neuvědomuje nutnost civilní kontroly nad armádními složkami.

Na konsolidaci demokracie v zemi může mít potenciálně negativní vliv neschopnost řešit *dlouhodobější kontextuální problémy* jako např. velká povstání, etnické či občanské konflikty, extrémní chudobu, výraznou socioekonomickou nerovnost, vysoký zahraniční dluh, terorismus atd. [Huntington 2008: 246]. Pokud mají nové demokracie stojící před vážnými kontextuálními problémy získat legitimitu, bez níž se nekonsolidují, musí se s těmito problémy nejprve úspěšně vypořádat. Nevyřešené kontextuální problémy podporují sklon ke všeobecnému rozčarování. K největším kontextuálním problémům Libyjci řadí především bezpečnostní situaci v zemi, potenciální hrozbu anarchie či občanské války a vlivu klientelistických skupin, problémy spojené s vysokým demografickým růstem (potravinová soběstačnost, nedostatek vody) a podílem mladých lidí ve společnosti (rostoucí nezaměstnanost) a také špatnou kvalitu zdravotnictví a vzdělání.

Nejednotné byly odpovědi v souvislosti s otázkou požadavku, jež se ozývá

zejm. z východu země, totiž rozdělit Libyi na federace a zajistit částečnou autonomii jednotlivým regionům. Většina z informátorů neměla v této otázce vyhraněný názor a spíše se přikláněla k tomu, aby Libye zůstala jednotná. Požadavek federalismu se prý ozýval zejm. těsně po revoluci, ale nyní se již situace uklidňuje a Libyjci si přejí být jednotní. Na druhou stranu většinou chápou určitou nespokojenost obyvatel v Benghází, kteří byli během Kaddáfího vlády marginalizováni a souhlasí s rozsáhlejšími investicemi do této části země za účelem její rychlé rekonstrukce.

5 Závěr

Cílem výzkumu bylo konfrontovat teoretickou literaturu zabývající se demokratizací a přechody s reflexemi a postoji občanů Libye žijícími v České republice k demokratizačnímu procesu v Libyi. Empirická část práce byla rozčleněna dle centrálních kategorií na čtyři subkategorie, které korespondují s Huntingtonovým [2008] členěním demokratizačního procesu. Jedná se o následující výzkumné subotázky:

V první části jsem předložila *reflexe Libyjců hodnotící nedemokratický režim v Libyi*. Potvrdila se především Huntingtonova [2008: 63] tvrzení o tom, že diktátoři jsou z počátku velice oblíbení. Postupem času však klesá jejich legitimita, kterou se snaží (na rozdíl od demokratických systémů, kde legitimita vlády pramení z pravidelného opakování voleb) nejrůznějším způsobem znovu získávat. Kaddáfí se v této souvislosti snažil např. vyvolávat mezinárodní konflikty, a apelovat tak na národní, resp. panarabské cítění Libyjců, zastrašovat opozici represemi, odvolávat se na hospodářské úspěchy Libye a především představil vlastní systém „nejdemokratičtější demokracie“, *džamahíríje*. Na druhou stranu se potvrdila také Zakariova [2005: 91] tvrzení, že rentiérská forma státu působí protidemokraticky a protiliberalizačně. Libyjci díky nízkým daním a relativně dobré životní úrovni nebyli dostatečně motivováni vyvíjet tlak na svou vládu a dožadovat se svých práv a svobod. Kromě toho se ovšem také lidé Kaddáfího báli a díky represím uvaleným na celé rodiny a kmeny, si jakýkoli odpor vůči režimu raději rozmysleli, příp. se rozhodli emigrovat. Pádu Kaddáfího režimu nenapomáhaly ani klientelistické skupiny, které neměly v žádném případě zájem o liberalizaci trhu, ani demokratizaci systému.

V další části byly předloženy *reflexe pádu Kaddáfího režimu z pohledu Libyjců, interpretace příčin pádu a reflexe průběhu revoluce*. Potvrzují se Huntingtonovy [2008: 143] teze o studentech a mladých lidech jakožto nejnásilnější skupině. Ti však sami o sobě neměli příliš mnoho šancí režim v Libyi svrhnout, pokud by se k nim nepřidaly významnější obchodní skupiny a především středostavovské městské vrstvy obyvatel, duchovní autority, armáda a také odpadlíci od autoritářské vlády. Jako nejvýznamnější

příčinu demokratizace a relativně rychlého přechodu hodnotí Libyjci jednoznačně zahraniční vojenskou intervencí, bez které by situace v Libyi vypadala doposud jako např. v Sýrii. Libyjci si uvědomují, že by se zahraniční pomoci, nebýt ropných nalezišť, pravděpodobně nedočkali.

Podle Huntingtona [2008: 51] sehrála klíčovou roli v rozpoutání třetí demokratizační vlny pětice změn. V první řadě se jednalo o prohlubující se problémy legitimacy autoritářských systémů ve světě, kde se demokratické hodnoty těšily obecné popularitě, příp. v souvislosti s klesající výkonností systému, na níž je legitimita do jisté míry závislá. S tím jak se Libyjci o šíření demokracie ve světě dozvídali, upadala legitimita Kaddáfího vlády. Libyjci si přáli demokracii.

Další příčinou Huntingtonovy třetí vlny [2008: 53] je bezprecedentní celosvětový hospodářský růst 60. let, následovaný ekonomickým propadem či zpomalením růstu v 70. letech. V mnoha zemích došlo nejprve k vzestupu životní úrovně většiny obyvatel, ke zvýšení kvality vzdělání a počtu příslušníků městské střední vrstvy. Růst ekonomiky ovšem přestává stačit tempu růstu populace a jejich čím dál tím větších očekávání, což v lidech vyvolává nespokojenost. Podle Libyjců to odpovídá také situaci v Libyi.

Libyjci potvrzují také Huntingtonův čtvrtý bod [2008: 115] vyzdvihující změny v politice vnějších činitelů, zejm. zásadní proměna zahraniční politiky USA. Nově se od 70. let stalo jejím prvkem prosazování lidských práv a demokracie ve světě. Libyjci roli zahraniční pomoci a vojenské intervence ve prospěch demokratizace reflektovali jako zcela zásadní. Ačkoli zásah hodnotili až na výjimky jednoznačně pozitivně, upozorňovali však také na ambivalentní postoj zahraniční politiky USA během Kaddáfího vlády, kdy na jednu stranu veřejně proklamovaly demokratické hodnoty, dodržování lidských práv a mezinárodního míru, na druhou stranu zcela nepochybně s Kaddáfího režimem spolupracovaly a podle všeho se dokonce spolupodílely na převratu v roce 1969, což potvrzuje mj. Černého [2012: 17] připomínky.

Huntington [2008: 148] upozorňuje také na úlohu "lavinového efektu", což Libyjci jednoznačně potvrzovali. Zdůrazňovali také vliv nových médií, díky kterým se dozvídali o událostech ve světě, a zároveň se mohli snadno domluvit na společné akci

vůči režimu. Vyzdvihovali především přínos mobilních telefonů a internetu, včetně sociálních sítí, zejm. Facebooku, příp. programu Skype. Díky nim byli informováni o tom, co se děje v zemi i v zahraničí. Nebýt informací o pádu autoritativního režimu v Egyptě a Tunisku, možná by se k revoluci neodhodlali. Báli by se navíc, že by se egyptská armáda postavila na stranu Kaddáfího.

Ačkoli Libyjci potvrzují vliv čtyř Huntingtonových faktorů (vliv zahraniční politiky USA, ekonomický rozvoj a růst střední třídy, inspirace příkladem a pokles legitimacy autoritářských režimů v podmínkách celosvětové prodemokratizační rétoriky), zcela se rozcházejí s bodem vyzdvihujícím vliv katolické církve, která se stala hlavním odpůrcem autoritářství a obhájcem sociálních, hospodářských a politických reforem. Vzhledem k tomu, že se v případě Libye jedná o téměř stoprocentně muslimský stát, nelze o jakékoli roli katolické církve vůbec uvažovat. Ani kdybychom Huntingtonovu úvahu zobecnili na úroveň role náboženských představ a především vlivu náboženských autorit, nelze dospět k jednoznačně konfirmativní odpovědi. Velká část Libyjců sice uváděla, že je Korán s demokracií naprosto slučitelný, a většina současných duchovních v Libyi jednoznačně proklamuje obecný zájem o demokratické uspořádání země, demokratické hodnoty a dodržování lidských práv, nejedná se však o silnou vlnu obdobné rétoriky srovnatelnou s vlnou v rámci katolické církve, jak o ní hovoří Huntington během 70. let. Islám navíc není hierarchicky uspořádán jako katolická církev a výklady islámských hodnot se značně různí.

Třetí část empirické práce prezentuje *hodnocení nového, demokratického režimu z pohledu Libyjců*. Současnou situaci v Libyi lze charakterizovat jako dobu demokratické euforie, nadšení, ale také jako čas nestability a anomie. Ustavuje se nový způsob organizace společnosti, nový řád, oslavují se nové, svobodné hodnoty. Slova jako demokracie, svoboda, právo, ústava, vláda či spravedlnost jsou skloňována ve všech pádech. Zájem o politiku je nebývalý. Všichni žijí novou Libyí. Je ovšem otázkou, jak dlouho toto nadšení vydrží.

Obr. 15 Začerněný prst identifikuje voliče, který již volil. Zdroj: Mahreblog.blogspot.com.

Poslední část prezentuje *reflexe konsolidace demokracie v Libyi*. Jakkoli mezi Libyjci zavládla porevoluční euforie a v naprosté většině věří, že se v zemi demokracie konsoliduje, někteří z nich připouštějí, že na demokracii ještě nejsou obyvatelé Libye po 42 letech autoritářské vlády připraveni a bude to trvat ještě spousty let, než si lidé přestanou nově nabytou svobodu plést s anarchií a internalizují si demokratické, tolerantní a pluralistické uvažování. Za nejpálčivější problém konsolidace Libye do budoucna považují bezpečnostní a sociální problémy, spojené zejm. s rozšířením střelných zbraní mezi řadové občany. Libyjci hodnotí situaci v zemi jako značně nepřehlednou a nebezpečnou, zejm. mimo města. Absence nezávislých bezpečnostních složek, práva a řádu v zemi může potencionálně vyvolávat v lidech tzv. autoritářskou nostalgii [Huntington 2008: 245], kdy lidé s odstupem času zapomenou vše špatné a vzpomínají na dobu během vlády nedemokratického režimu jako na čas pořádku a bezpečnosti. Nepřehlednost současné situace v Libyi hovoří ve prospěch nejružnějších zájmových skupin, které usilují o vliv na těžbu ropy v zemi.

Ačkoli po zhroucení diktátora zavládne nadšení [Huntington 2008: 247], po čase se demokracie a politika stane rutinou. Běžný provoz demokratického systému i zjevná neschopnost efektivně řešit problémy, s nimiž se společnost dlouhodobě potýká, vedou

brzy k šíření lhostejnosti a rozčarování. Nejpalčivějším problémem, který by mohl potencionálně ohrozit demokratizační proces v Libyi a otevřít cestu populismu nějakého nového autokrata, příp. nejrůznějším hnutím politického islámu, jsou především otázky bezpečnosti v zemi. Ozbrojeným mladým mužům, jejichž podíl ve společnosti je obrovský a kteří se během revolučních bouří shlédli v revoltě vůči stávajícímu řádu, se uvolnily stavidla násilí a mohou se díky anomické situaci, kdy mají přebytek volného času, který v kombinaci s pocitem vykořeněnosti v rámci stávající společenské struktury, angažovat v nejrůznějších extremistických islámských hnutích [Černý 2012]. Libyjci však podle svých slov rozhodně strach z vlivu islamistů nemají. Relativní neúspěch strany zastávající politický islám v prvních libyjských volbách to potvrzují.

Ačkoli by si Libyjci podle svých slov demokracii velice přáli, historicky vzato v případě svržení režimu násilím, umírá demokracie hned po porodu [Huntington 2008: 201]. Na druhou stranu ale vlády, jež byly ustaveny umírněností a kompromisy, vládou umírněně, čímž lze zatím charakterizovat současnou libyjskou vládu. Libyjci také nevidí jako překážku konsolidace demokracie ani skutečnost, že se jedná o rentiérský stát, na rozdíl od Zakarii [2005: 91].

Problémem do budoucna může být, že většina Libyjců nerozlišuje ústavní liberalismus a demokracii jakožto instrument svobodných voleb [Zakaria 2005]. Nenaplněná očekávání by mohly vést k rozčarování, lhostejnosti a autoritářské nostalgii, a otevřít tak prostor např. islamistům, ačkoli to Libyjci nyní neradi připouštějí.

Důležitá je také otázka slučitelnosti demokratických hodnot a islámu. Podle Libyjců to v žádném případě není problém a odvolávají se na tradiční islámský institut porad *šúra*. Islám považují za největší demokracii na světě. Ačkoli zatím historická zkušenost ve prospěch kompatibility demokracie a islámu nehovoří, podle Libyjců i podle odborníků [Esposito – Voll 2005, St John 2012, Černý 2012] je možná na čase zrevidovat zavedené stereotypy o islámu a připravit se na možnost existence islámské demokracie. Naprostá většina muslimů se dnes domnívá, že demokracie není jen věcí Západu, ale může stejně dobře fungovat i v jejich vlastních zemích. „Posun západní

Evropy k liberální demokracii byl rovněž nesnadný a zdlouhavý, což ovšem tamním zemím nezabránilo dojít nakonec až k cíli.“ [Fukuyama 2002: 54]

Bibliografie

AAMES, B. A. 2012. *The Rape Of Libya*. Kindle Edition.

BAHBOUH, Ch. 2005. *Libye*. Praha: Dar Ibn Rushd.

BEN-HALIM, M. A. 1998. *Libya: The Years of Hope. The Memoirs of Mustafa Ahmed Ben-Halim, Former Prime Minister of Libya*. South Croydon: AAS Media Publishers.

CARYL, Ch. 2012. „The Salafi Moment“, in: *Foreign Policy*. Dostupné na: www.foreignpolicy.com/articles/2012/09/12/the_salafi_moment (4. 2. 2013).

Central Intelligence Agency. *CIA World Fact Book*. Dostupné na: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2177.html (3.3.2013).

Civil Registry Tripoli - Ministry of Interior. 2013. Salah Ahmed LED, Tripoli.

CRAMPTON, T. 2005. „Libya Plans to Shed Old and Begin a New Era“ in: *International Herald Tribune*, 28 January 2005.

DAHL, R. A. 1971. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press.

DAHRENDORF, R. 1963. *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford: Stanford University Press.

DALLAL, A. O. 2011. „Winds of change! ...LIBYA!“, in: *Vimeo*. Dostupné na: vimeo.com/26119538 (1.10.2012).

DISMAN M. 2007. *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum.

DVOŘÁKOVÁ, V. - KUNC, J. 1994. *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON.

EISENSTADT, S. N. 2000. *Multiple modernities*. Deedalus: Research Library Core.

ESPOSITO, J. L. - VOLL, J. O. 1996. *Islam and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

- FITZGERALD, M. 2012. „Introducing a Libyan muslim Brotherhood“, in: *Foreign Policy*. Dostupné na: mideast.foreignpolicy.com/posts/2012/11/02/introducing_the_libyan_muslim_brotherhood (1.3.2013).
- FUKUYAMA, F. 2002. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers.
- FUKUYAMA, F. 2004. *Budování státu podle Fukuyamy*. Praha: Alfa.
- FRIEDMAN, M. 2002. *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago press.
- Freedom House. Dostupné na: www.freedomhouse.org.
- GELLNER, E. 1983. *Muslim Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GLASER, B., STRAUSS, A. 1967. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New Jersey: Transaction Publishers.
- GOMBÁR, E. 2001. *Dramatický půlměsíc – Sýrie, Libye a Írán v procesu transformace*. Praha: Karolinum.
- GOMBÁR, E. 1994. *Úvod do dějin islámských zemí*. Praha: Nadája.
- GOMBÁR, E. - MUZIKÁŘ, J. 1989. *Zápas o novodobý stát v islámském světě. Od mešity k parlamentu*. Praha: Academia.
- GUMUCHIAN, M., L. 2012. „Flags and hope on Libya's uneasy anniversary“, in: *Reuters*. Dostupné na: www.reuters.com/article/2012/02/18/us-libya-anniversary-idUSTRE81G0LC20120218 (4. 5. 2013).
- HABIB, M. S. 2012. „The Muslim Brotherhood“, in: *Ikhwanweb*. Dostupné na: www.ikhwanweb.com/faq.php (3. 1. 2013).
- HAIMZADEH, P. 2011. *V srdci Kaddáfího Libye*. Brno: Jota.
- HAMID, H. A. 2011. „Correspondent Updates Benghazi and Tripoli“, in: *Al-Jazeera, English*. Dostupné na: blogs.aljazeera.com/topic/libya-elections/correspondent-

[updates-benghazi-and-tripoli](#) (2. 4. 2013).

HENDL, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

HILSUM, L. 2012. *Sandstorm: Libya in the Time of Revolution*. London: Pinguin Books.

HIRST, D. 2011. „From the archive: Gaddafi and the Guardian“, in: The Guardian. Dostupné na: www.guardian.co.uk/news/blog/2011/apr/07/from-the-archive-gaddafi-and-the-guardian (4. 5. 2013).

Human Rights Watch. Dostupné na: go.hrw.com/atlas/norm_hm/libya.htm.

HUNTINGTON, S. P. 2001. *Střet civilizací*. Praha: Rybka Publishers.

HUNTINGTON, S. P. 2008. *Třetí vlna*. Brno: CDK.

CHORIN, E. 2012. *Exit the Colonel: The Hidden History of the Libyan Revolution*. London: Saqi Books.

International Bank of Reconstruction and Development (IBRD). *The Economic Development of Libya*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

KARADSHEH, J. 2012. „Liberal coalition makes strides in historic Libyan election“, in: *CNN*. Dostupné na: edition.cnn.com/2012/07/17/world/africa/libya-election/index.html (21. 2. 2013).

KIRKPATRICK, D. „Qaddafi Sons Are Said to Offer Plan to Push Father Out“, in: *New York Times*. Dostupné na: www.nytimes.com/2011/04/04/world/africa/04libya.html (2. 3. 2013)

KREJČÍ, J. 1993. *Civilizace Asie a Blízkého východu. Náboženství a politika v souhře a střetávání*. Praha: Karolinum.

KREJČÍ, J. 1991. *Problémy demokracie*. Praha: Legislativní ústav vlády ČSFR.

KROPÁČEK, L. 1999. *Blízký východ na přelomu tisíciletí*. Praha: Vyšehrad.

KUNC, J. (ed.). 1996. *Demokracie a ústavnost*. Praha: Karolinum.

LYNCH, R. 2013. *The Arab Uprising: The Unfinished Revolutions of the New Middle East*. New York: Public Affairs.

LYNCH, R. 2006. *Voices of New Arab Public*. New York: Columbia University Press.

Mahreblog. Dostupné na: Mahreblog.blogspot.com.

MARCUS, J. 2011. „Can Gadhafi’s Opponents Win The Peace?“, in: *Here and Now*. Dostupné na: hereandnow.wbur.org/2011/10/21/gadhafi-opponents-libya (3. 4. 2013).

Middle East Research and Information Project. Dostupné na: www.merip.org.

Mongabay. Dostupné na: www.mongabay.com/history/libya/libya-income_and_wealth.html (1. 2. 2013).

MOORE, B. 1966. *The Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston: Beacon Press.

MUZIKÁŘ, J. 1973. *Třetí teorie plukovníka Kaddáfího*. Nový Orient, 1973, č. 10.

MYNAŘÍK, J. 2011. „Libyjci v Česku převlékli kabáty a spálili Kaddáfího“, in: *Lidové Noviny*. Dostupné na: www.lidovky.cz/obrazem-libyjci-v-cesku-prevlekli-kabaty-a-spalili-kaddafihopl-x-zpravy-domov.aspx?c=A110822_151429_ln_domov_spa (4. 5. 2013).

Mynet Haber. Dostupné na: haber.mynet.com.

MC KINNEY, C. 2012. *The Illegal War on Libya*. Atlanta: Clarity Press.

OTMAN, A. 2011. „Libyjský klub v Praze a jeho představitel - Dia Eddin Felfel“, in: iDnes. Dostupné na: otman.blog.idnes.cz/c/225434/Libyjsky-klub-v-Praze-a-jeho-predstavitel-Dia-Eddin-Felfel.html (3. 4. 2013).

PARGETER, A. 2012. „Libya: The Rise and Fall of Qaddafi“, in: Open Democracy. Dostupné na: www.opendemocracy.net/alison-pargeter/libya-tests-of-renewal (1. 1. 2013).

POORT, D. 2012. „Counting begins after historic Libyan poll“ in: *Al Jazeera, English*.

Dostupné na: www.aljazeera.com/news/africa/2012/07/201276183657668246.html (4. 2. 2013)

SADIKI, L. 2009. *Arab Democratization: Elections without Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

SADIKI, L. 2004. *The Search for Arab Democracy: Discourses and Counter-Discourses*. West Sussex: Columbia University Press.

SADIKI, L. 2013. „Libya two years on: Revolution and devolution“, in: *Al Jazeera English*. Dostupné na: www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/02/20132178950966868.html (2. 4. 2013).

SCHUMPETER, J. A. 2008. *Capitalism, Socialism And Democracy*. New York: Harper-Collins Publishers.

SKOCPOL, T. 1979. *States and social revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press.

STRAUSS, A. L. 1987. *Qualitative analysis for social scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.

STRAUSS, A. L., CORBIN, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.

ST JOHN, R. B. 2012. *Libya: From Colony to Revolution*. Oxford: Oneworld Publications.

ST JOHN, R. B. 2002. *Libya and the United States: two centuries of strife*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

SCHUMPETER, J. A. 1947. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper.

TOMSON, D. 2012. „Defining Libya’s Constitutional Timeline“, in: *Libya Herald*. Dostupné na: www.libyaherald.com/2013/03/31/defining-libyas-constitutional-timeline-part-iii/ (2. 4. 2013).

United Nations Development Programme. Dostupné na:

hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/LBY.html (1. 3. 2013).

VANDEWALLE, D. J. 2012. *A History of Modern Libya*. Cambridge: Cambridge University Press. Kindle Edition.

VANDEWALLE, D. J. 1995. *Qadhafi's Libya, 1969–1994*. New York: St. Martin's Press.

VOLL, J. O. 1997. „Islam and Democracy: Is Modernization a Barrier?“, in: *Religion Compass* 1/1 (2007): 170–178. Dostupné na: www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/islam_democr.pdf (3. 5. 2013).

Waleg. Dostupné na: www.waleg.com/archives/022408.html (4. 5. 2013).

Webislam. Dostupné na: www.webislam.com/noticias/63293-sangre-de-reyes-en-la-nueva-libia.html (4. 5. 2013).

World Bank. Dostupné na: data.worldbank.org/indicator/IT.CEL.SETS.P2 (2. 4. 2013).

WRIGHT, R. 2012. „Don't Fear All Islamist's. Fear Salafis“, in: *New York Times*. Dostupné na: robinwrightblog.blogspot.cz/2012_08_01_archive.html (2. 2. 2013).

Příloha 1. Seznam výzkumných sub-otázek a témat k rozhovorům

1. HODNOCENÍ A REFLEXE NEDEMOKRATICKÉHO REŽIMU

Výzkumná otázka: Jak Libyjci hodnotí Kaddáfího režim?

Jak reflektují Libyjci počátky Kaddáfího vlády? Nakolik byl zpočátku oblíbený? Vnímali Kaddáfího režim zpočátku jako legitimní? Co jim Kaddáfího vláda slibovala, nabízela?

Kdy se začal mezi lidmi poprvé projevovat nesouhlas či nespokojenost s Kaddáfího politikou? Veřejně či potají? Jak nebezpečné to bylo veřejně?

Jak se Libyjci staví k dekolonizaci? Domnívají se, že by bylo tenkrát např. lepší, kdyby namísto království bylo v zemi ustavena demokracie?

Jak Libyjci reflektují liberalizaci za Kaddáfího? Vedla by nakonec k úplné demokratizaci? Je možné, že by Kaddáfí začal zemi demokratizovat dobrovolně? Co by následovalo po jeho smrti?

Jak hodnotili Libyjci Kaddáfího rétoriku ospravedlňující systém džamáhílie jako jediný skutečně demokratický?

Co lidem na Kaddáfího vládě vadilo nejvíce? Co jim naopak vyhovovalo, co přinesl dobrého?

Jak hodnotí hospodářskou situaci za Kaddáfího obecně?

Jak hodnotí Kaddáfího zahraniční politiku a podporu teroristických skupin ve světě?

Jak se snažil Kaddáfí čelit upadající legitimitě? Uplatňoval tvrdší represe, snažil se vyvolávat mezinárodní konflikty? Snažil se opatřit si něco co by se vzdáleně podobalo demokratické legitimitě či liberalizaci? Jak to lidé vnímali?

Proč podle nich nedošlo ke svržení Kaddáfího již dříve?

Jaké pocity v lidech vyvolávaly informace o postupující demokratizaci ve světě? Dostávaly se k nim tyto informace?

Jak hodnotí Libyjci sílu opozice za Kaddáfího? Kdo tvořil opozici?

Jaké převažují postoje k minulému režimu nyní? Projevuje se již nějaká nostalgie? Nebo naopak jednoznačný rozchod s minulostí?

V jakých kruzích se režim těšil podpoře? Které společenské skupiny stály na straně Kaddáfího režimu? Znají osobně někoho takového? Jak se lidé k těmto zastáncům stavěli? Jak se staví nyní?

2. HODNOCENÍ A REFLEXE UKONČENÍ NEDEMOKRATICKEHO REZIMU

Výzkumná otázka: Co považují Libyjci za hlavní příčiny demokratizace v jejich zemi (co vedlo ke svržení Kaddáfího)?

Jak Libyjci hodnotí vliv hospodářského růstu, vzdělání, růst počtu městských středních vrstev na demokratizaci?

Jak hodnotí Libyjci roli vnějších činitelů při demokratizaci v Libyi? Jaký vliv má podle nich snaha USA šířit demokracii a lidská práva ve světě?

Jaký vliv měl podle Libyjců vliv inspirace příkladem na demokratizaci v zemi? Jak se liší příčiny v Libyi od ostatních zemí "arabského jara"?

Jakou roli hrál fakt, že se jednalo o kulturně či zeměpisně blízké země?

Jak hodnotí Libyjci vliv mezinárodních institucí či jiných států na demokratizaci? Jak hodnotí snahu USA šířit demokracii ve světě?

Jak hodnotí Libyjci vliv globálních komunikací a nových médií, např. Facebooku, na demokratizaci?

Jakou roli hrály podle Libyjců v přechodu k demokracii masové demonstrace?

Jakou roli hráli v opozici vůči režimu studenti? Které další společenské skupiny je podpořily?

Výzkumná otázka: Jaké hodnotí Libyjci události "arabského jara" a svržení Kaddáfího?

Jak reflektují své pocity, když se dozvěděli o revoluci v Egyptě? Jakou roli hrálo, že se jednalo právě o Egypt? Považují Egypt za kulturní model?

Co se začalo dít v jejich okolí a v Libyi po té, co se rozšířila informace o povstání v Egyptě?

Jak reagoval Kaddáfi? Jak to vnímali oni?

Jak hodnotí Libyjci vojenský zásah zvenčí? Nakolik napomohl ke svržení Kaddáfiho? Jak by podle nich probíhala situace bez zahraniční pomoci?

Jak probíhala situace v Libyi po svržení Kaddáfiho? Kdo převzal moc? Jaké z toho měli pocity?

Jak reflektují násilí při přechodu? Byl přechod násilný? Je pro ně násilí přijatelné? Za jakých okolností?

Kolaps režimu může vést k náhlému vymizení veškeré autority - kdo podle Libyjců vyplnil prázdny prostor?

Jak na demonstrace reagovala policie a jednotky vnitřní bezpečnosti? Nakolik užívali k potlačení nepokojů a protestů násilí? Co se stalo nyní s Kaddáfiho bezpečnostními jednotkami?

Jak reagovala na povstání armáda?

Nakolik byla opozice jednotná?

3. HODNOCENÍ A REFLEXE NASTOLENÍ NOVÉHO, DEMOKRATICKEHO REŽIMU

Výzkumná otázka: Jak hodnotí Libyjci demokratický režim obecně?

Považují Libyjci demokracii za formou vlády fungující (s několika výjimkami) v několika málo bohatých a/nebo západních zemích?

Považují Libyjci demokracii v zemi za větší záruku míru? Navenek? Uvnitř? Cítí se v rámci demokracie bezpečněji než před tím? Jak vnímají otázku bezpečnosti a míru v souvislosti s demo?

Jak hodnotí Libyjci vliv islámu na demokratizační proces v Libyi? Stojí podle nich islám proti demokratizaci? Dovedou si představit, že by se postoj islámských autorit změnil tak, že by napomohl šíření demokratizace, prosazování lidských práv a svobody? Jaký vliv by to mělo na demokratizaci muslimských zemí? Libye?

Je podle Libyjců demokracie slučitelná s islámem? Nakolik je podle nich demokracie západním modelem, který může dobře fungovat jen v západních zemích?

Domnívají se, že islámské koncepty politiky se od předpokladů demokratické politiky liší a odporují jim?

Jak rychle se lidé ztotožnili s demokratickými hodnotami? Bylo to v nich zakořeněné nebo jen rychle mění názory, což může být pro demokracii nebezpečné?

Jak se staví k použití násilí? Jak se staví k násilí mladí lidé a studenti oproti starším?

Jaký mají postoj ke kompromisnímu, smířlivému jednání? Jaký postoj má podle nich jejich kultura ke kompromisům obecně?

Jak se má společnost podle nich postavit k autoritářskému režimu, který se dopouštěl porušování lidských práv? Jak se staví ke Kaddáfího smrti? Neměl být podle nich souzen?

Jak hodnotí sklon ke všeobecnému rozčarování nad novou demokratickou vládou? Lze již mezi Libyjci pozorovat šíření lhostejnosti, marnosti, rozčarování? Lze již pozorovat něco jako "autoritářskou nostalgii"?

Jak hodnotí americký demokratický model? Je pro ně atraktivní? Jsou podle nich USA symbolem svobody, moci, úspěchu? Vnímají selhání USA jako selhání demokracie?

Výzkumná otázka: Jak hodnotí Libyjci novou vládu a současnou politickou situaci v zemi?

Nakolik Libyjci pokládají první volby za legitimní?

Nakolik se Libyjci obávají toho, že současná demokraticky zvolená vláda může demokracii odstarnit?

Jak hodnotí politické schopnosti vedoucích představitelů?

Projevily se již v původně jednotné opozici, kterou před pádem autoritářství spojovala touha po jeho svržení, neshody a snaha zápolit o moc?

Jak Libyjci charakterizují situaci jednotlivých mocenských struktur, které mají zájem o moc?

Kdo jsou podle nich zastánci liberální a demokratické reformátory? Jaký mají vliv? U kterých skupin jsou populární?

Jak by charakterizovali přívržence starých pořádků? Jaký mají vliv?

Jak by charakterizovali přívržence revolučních extremistů? Jaký mají vliv?

Jakým problémům musí podle nich nová vláda čelit?

Jak hodnotí vliv klientismu na demokratizační proces? Nakolik existuje podle nich riziko silného vlivu předních libyjských kmenů Kaddáfa a Magharha na současnou demokraticky zvolenou vládu?

4. HODNOCENÍ A REFLEXE KONSOLIDACE DEMOKRATICKÉHO REŽIMU V LIBYI

Výzkumná otázka: Jaké má podle Libyjců demokracie v zemi vyhlídky?

Nakolik považují nově ustavený demokratický systém Libyji jako stabilní?

Jak se staví Libyji k možnosti ustavení jiného nedemokratického režimu? Nakolik je tato možnost podle nich reálná?

Co si myslí o tom, že demokracie se v zemi ustaví většinou až na podruhé? Ze je třeba, aby se političtí předáci poučili z předchozího demokratizačního nezdaru?

Domnívají se Libyji, že se stane demokracie v jejich zemi stabilní, ačkoli nemá předchozí zkušenost s demokracií?

Jaká strana podle nich zvítězí v dalších volbách? Co to zemi přinese?

Výzkumná otázka: Co podle Libyjců ohrožuje stabilitu demokracie v zemi?

Hrozí podle nich, že se k moci opět dostane nějaká autoritářská forma vlády? Jaká?

Jak vnímají možnost, že se vlády ujme např. některá z islamistických stran? Co by se podle nich v takovém případě stalo?

Jak hodnotí extremistická hnutí? Jaký mají vliv? Co nabízejí?

Jakou má šanci se udržet u moci autoritářská vláda, pokud se znovu chopí moci?

Jaké nebezpečí pro demokracii podle nich představuje armáda? Jakou mají prestiž armádní důstojníci? Nakolik si jejich služeb národ váží? Je třeba ji profesionalizovat?

Jakého tradičního nepřítele má Libye? Jaký hrozí Libyi zahraniční konflikt?

Jaké vnitřní problémy mohou podle Libyjců ohrozit stabilitu demokracie v zemi?

Jakou mají šanci zdiskreditované skupiny spojované s bývalým autoritářským režimem znovu nabýt své bývalé postavení i vliv?